

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

**DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ İSTİHDAM
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ÜZERİNE BİR
UYGULAMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞİFA YAYLI

MAYIS – 2011

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

**DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ İSTİHDAM
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ÜZERİNE BİR
UYGULAMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞİFA YAYLI

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. MUSTAFA KEMAL DEĞER

MAYIS – 2011

TRABZON

ONAY

Şifa Yaylı tarafından hazırlanan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama adlı bu çalışma tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda *oybirliği* ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *İktisat Anabilim* dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

[imza]

[Unvanı Adı ve Soyadı] (Başkan)

[imza]

[Unvanı Adı ve Soyadı] (Danışman)

[imza]

[Unvanı Adı ve Soyadı]

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. .../ ... / ...

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Şifa Yaylı

17 Mayıs 2011

ÖNSÖZ

“Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama” adlı bu çalışma, doğrudan yabancı sermaye akımlarının ev sahibi ülkelerin istihdam seviyelerinde yaratabileceği doğrudan ve dolaylı etkileri açıklamakta ve gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam etkisini ampirik çalışmalara yer vererek analiz etmektedir.

Yüksek lisans çalışmalarım boyunca değerli fikir ve önerilerini benden esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Mustafa Kemal Değer’e, eğitim hayatım boyunca beni sürekli destekleyen başta abim Tayfun Yaylı olmak üzere tüm aileme ve tez çalışmam boyunca bana yaptığı katkı ve yardımlarından ötürü arkadaşım Uğur Dübüş’e gönülden teşekkürlerimi sunarım.

Mayıs 2011

Şifa Yaylı

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
TABLolar LİSTESİ	X
ŞEKİLLER LİSTESİ	XI
KISALTMALAR LİSTESİ	XII
GİRİŞ.....	1-3

BİRİNCİ BOLÜM

1. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ GENEL PERSPEKTİFİ	4-33
1.1. Yabancı Sermaye Kavramı ve Türleri	4
1.1.1. Bir Ulusal Ekonomi İçin Yabancı Sermaye.....	4
1.1.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	5
1.1.3. Dolaylı Yabancı Sermaye Yatırımları	6
1.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri	7
1.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Belirleyen Faktörler.....	12
1.3.1. Ekonomik Faktörler	15
1.3.2. Politik Faktörler	20
1.3.3. Psikolojik Faktörler	23
1.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülke Ekonomisine Etkileri	23
1.4.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Olumlu Etkileri	23
1.4.1.1. Milli Gelir Etkisi	24

1.4.1.2. Teknoloji Etkisi.....	25
1.4.1.3. Ödemeler Dengesi Etkisi	27
1.4.1.4. Büyüme Etkisi.....	28
1.4.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Olumsuz Etkileri.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

2.DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: TEORİ ve LİTERATÜR ÖZETİ34-60

2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri	34
2.1.1. Doğrudan Etkiler	40
2.1.2. Dolaylı Etkiler	43
2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Türlerinin İstihdam Üzerindeki Etkileri	45
2.2.1. Yeşil Alan Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri	45
2.2.2. Satın Alma Faaliyetlerinin İstihdam Üzerindeki Etkileri	46
2.2.3. Özelleştirme Faaliyetlerinin İstihdam Üzerindeki Etkileri.....	46
2.2.4. Serbest Bölgelerin İstihdam Üzerindeki Etkileri.....	47
2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkisine Yönelik Literatür Özeti.....	49
2.3.1. Yatay Kesit Analizleri	49
2.3.2. Panel Veri Analizleri	49
2.3.2.1. Panel Veri Regresyon Analizleri	50
2.3.2.2. Panel Veri Nedensellik ve Eş Bütünleşme Analizleri.....	55
2.3.3. Zaman Serileri Analizleri	56
2.4. Ampirik Literatürün Değerlendirilmesi.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: PANEL VERİ NEDENSELLİK ve EŞ BÜTÜNLEŞME ANALİZLERİ	61-77
3.1 Çalışmanın Amacı	61
3.2. Veri Seti ve Metodoloji	68
3.3. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Katsayıları	69
3.4. Analiz ve Ampirik Bulgular	71
3.4.1. Birim Kök Testi	71
3.4.2. Granger Nedensellik Testi	72
3.4.3. Pedroni Eş Bütünleşme Testi	75
SONUÇ ve ÖNERİLER	78
YARARLANILAN KAYNAKLAR	81
ÖZGEÇMİŞ	93

ÖZET

Son yıllarda finansal küreselleşmeyle birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkelere giren sermaye akımları içerisinde önemli boyutlara ulaşmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları beraberinde getirdikleri avantajlarla bu ülkelerin kalkınmasında önemli bir rol oynayabileceği görüşü yaygınlaşmıştır. Bu doğrultuda gelişmekte olan ülkeler, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına istihdamı artıran bir faktör olarak yaklaşmaya başlamışlardır.

Bu çalışma, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkilerinin beklentilerle bağdaşıp bağdaşmadığını ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada gelişmekte olan 27 ülke için 1991-2008 dönemi baz alınarak Granger nedensellik, Dinamik panel nedensellik ve Pedroni eş bütünleşme teknikleri kullanılmıştır. Çalışmada yapılan nedensellik test sonuçlarına göre, kısa dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından istihdama doğru nedensel bir ilişki olduğu görülmüştür. Öte yandan Pedroni eş bütünleşme test sonuçları ise, doğrudan yabancı sermaye ve istihdam arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, İstihdam, Gelişmekte Olan Ülkeler, Panel Veri Analizleri.

ABSTRACT

Foreign direct investments that emerged together with financial globalization recently have got a considerable share in the incoming capital flows in developing countries. The idea that foreign direct investments could play a crucial role has become widespread through the advantages they have offered. In this manner, many developing countries have been approaching foreign direct investment as a factor that could increase employment.

This study has been conducted to examine whether the impact of foreign direct investment on employment could meet the expectations or not. In the study, for 27 developing countries, the Granger causality, the Dynamic panel causality and Pedroni cointegration tests have been used setting the 1991-2008 periods as a basis. According to causality test results, in the short run, a casual relationship from foreign direct investments to employment has been observed. Furthermore, Pedroni cointegration test results reveal a long-term relationship between foreign direct investment and employment.

Key Words: Foreign Direct Investments, Employment, Developing Countries, Panel Data Analysis.

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler (Ev Sahibi Ülkeler)	14
2	Çokuluslu Şirketlerin Ev Sahibi Ülke Ekonomisi Üzerinde Olumlu ve Olumsuz Etkileri.....	33
3	Dünyanın En Büyük İlk 25 Çokuluslu Şirketinin İstihdama Etkisi.....	37
4	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımının Potansiyel Etkileri	44
5	DYS Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkilerine Yönelik Literatür Özeti	59
6	1991-2008 Dönemi Ülke Gruplarına Göre İstihdam ve DYS Yatırımlarının Gelişimi (Milyar \$)	64
7	Araştırma Kapsamındaki Ülkeler	69
8	Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler.....	70
9	Değişkenlere Ait Korelasyon Matrisi	71
10	Değişkenlere Ait Durağanlık Sınama Sonuçları (Sabitli ve Trendli).....	72
11	Granger Nedensellik Test Sonuçları.....	73
12	Dinamik Panel Nedensellik Testi	74
13	Pedroni Eş bütünleşme Test Sonuçları	76

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekil Nr.</u>	<u>Şekil Adı</u>	<u>Şekil Nr.</u>
1	Doğrudan Yabancı Yatırımların İşgücü Miktarına Etkileri.....	39
2	Doğrudan Yabancı Yatırım Akışı ve İstihdam	42
3	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölgeler Arasındaki Dağılımı (2008)	62
4	1991 Yılı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Alt Ülke Guruplarına Göre Dağılımı.....	66
5	2008 Yılı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Alt Ülke Guruplarına Göre Dağılımı.....	66

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
ARDL	:Otoregresif Dağıtımli Gecikmeli Model
AR-GE	:Araştırma Geliştirme
ASEAN	:Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
BDT	:Bağımsız Devletler Topluluğu
CEEC	:Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri
ÇUŞ	:Çok Uluslu Şirket
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
DYS	:Doğrudan Yabancı Sermaye
EKK	:En Küçük Kareler
GATS	:Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GDA	:Güney Doğu Avrupa
GMM	:Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi
GOÜ	:Gelişmekte Olan Ülke
GSMH	:Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	:Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
NAFTA	:Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması
OECD	:Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SB	:Serbest Bölge

TRIMS	:Ticaretle İlişkili Yatırım Tedbirleri
TVE	:Kasaba ve Köy Girişimleri
UNCTAD	:Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
WIR	:Dünya Yatırım Raporu
YASED	:Uluslararası Yatırımcılar Derneği
YİD	:Yap İşlet Devret

GİRİŞ

Küreselleşme olgusunun yaygınlaşmasıyla ülkeler arası ekonomik ve ticari sınırlar ortadan kalkmış ve ekonomik anlamda ülkelerin birbirlerine olan bağımlılığı artmıştır. 1990'lı yıllarda küreselleşmenin yansımaları sonucu doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu çerçevede gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere tüm ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmek üzere rekabet içersine girmiştir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalarla yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımlar olarak tanımlanır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ortak girişim, yap-işlet-devret modeli, montaj sanayi, şirket satın alma ve birleşmeleri, özelleştirme, yeşil alan yatırımları ve kahverengi alan yatırımları olmak üzere çeşitli şekillerde piyasalara girmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları bir ülkeye gitmeden önce söz konusu ülkenin piyasa büyüklüğü, işgücü maliyetleri ve verimliliği, dışa açıklık seviyesi, ticari engeller, fiyat düzeyinin istikrarı, döviz kuru ve büyüme gibi ekonomik faktörleri ve vergi politikası ve teşvikler, ekonomik entegrasyonlara üyelik, siyasi istikrar, idari işlemler gibi politik faktörleri ve psikolojik faktörleri göz önüne alarak kendileri için avantajlı olan ülkeleri tercih etme eğilimindedirler. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ev sahibi ülke milli geliri, istihdam düzeyi, teknolojisi, ödemeler dengesi, büyümesi üzerinde birtakım olumlu etkiler yaratabilirken; yurtiçi yatırımları azaltma, dışlama etkisi yaratabilme, ortalama ücret seviyesini yükselterek maliyetleri artırma, ekonomiyi düal bir yapıya sokma, ödemeler bilançosu açığını artırma, ekonomi üzerinde yabancı denetimi artırma, teknolojik ve siyasal bağımlılık yaratma, transfer fiyatlandırması, dış ticaret kısıtlamalarının aşılması, sosyal, politik ve kültürel sorunlar yaratmak gibi birtakım olumsuz etkilere de neden olabilmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları gittikleri ülke ekonomisinin istihdamına ise doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki yönden katkıda bulunabilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki doğrudan etkisi, ev sahibi ülkenin üretim

kapasitesine katkısı, yeni üretim tesislerinin açılması veya mevcut tesislerin geliştirilmesi vasıtası ile gerçekleşirken; dolaylı istihdam etkisi ise yabancı yatırımcıların ileri ve geri bağlantıları sonucu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisi, yatırım türlerine göre farklılaşmaktadır. En fazla etkinin yeşil alan yatırımlarında olması beklenirken, şirket satın alma ve birleşmeleri ile özelleştirme faaliyetlerinin istihdam üzerindeki etkisinin nötr hatta negatif olabileceği düşünülmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkilerine yönelik yapılan literatür çalışmalarında ise doğrudan yabancı sermaye ve istihdam arasındaki ilişki ülkeden ülkeye farklılaşmakta olup genel bir kaniya varılmadığı görülmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları özellikle ekonomik kalkınmalarını tamamlayamamış ve düşük sermaye birikimine sahip gelişmekte olan ülkeler açısından önem arz etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını, ülkelerinde milli gelir düzeyini yükseltme, ödemeler bilançosu açığını azaltma, teknoloji düzeyini yükseltme gibi etkilerin yanında bir ülkede ekonomik-sosyal sorunların başında sayılabilecek problemlerden birini teşkil eden işsizlik problemini çözebilecek araçlardan biri olarak görmektedirler.

Bu çalışmanın amacı, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile istihdam arasındaki ilişkiyi gelişmekte olan ülkeler örneğinde incelemektir. Çalışmada örnek kütle olarak verisine sağlıklı bir şekilde ulaşılabilen 27 gelişmekte olan ülkenin ele alınmasının temel nedeni, bu ülke grubunun sanayileşme açısından önemli aşamalar kat etmiş olmalarıdır. Dolayısıyla bu ülkelere gelen yabancı yatırımların sanayi sektörünü hedef alacak şekilde yatırımları gerçekleştirmeleri, ilksel mal sektörlerini hedef alan yatırımlara oranla istihdam üzerinde daha belirgin etkilere yol açabilecektir. Böylece bu çalışmada 1991-2008 döneminde gelişmekte olan ülkelerdeki doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile istihdam arası ilişkiler ekonometrik analizlerle belirlenmeye çalışılacaktır.

Bu çerçevede çalışma üç bölüm altında şekillendirilmiştir. Birinci bölümde, doğrudan yabancı sermaye kavramı, doğrudan yabancı sermayenin türleri, belirleyicileri ve ev sahibi ülkede doğurabileceği olumlu ve olumsuz etkilere yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerine değinilmiş ve yatırım türlerine göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam etkileri ele alınmıştır. Ayrıca çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkilerine yönelik yatay kesit, panel veri ve zaman serileri analizlerini kapsayan çalışmaların bir özeti de verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise, gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkileri, 1991-2008 dönemi baz alınarak Granger nedensellik, Dinamik Panel nedensellik ve Pedroni eş bütünleşme testleri ile analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ GENEL PERSPEKTİFİ

1.1. Yabancı Sermaye Kavramı ve Türleri

1.1.1. Bir Ulusal Ekonomi İçin Yabancı Sermaye

Yabancı sermaye, ülkenin doğal kaynaklarını kullanılabilir hale getirmek ve mevcut üretim faktörlerini etkin biçimde kullanmak için ülke içinde olmayan veya daha elverişli koşullarda ülke dışında bulunan sermayenin içeri alınmasına denir.

Gelişmekte olan ülkelerin (GOÜ) ekonomik kalkınma sürecinde sermaye birikimlerini sürekli artırmaları önemlidir. Sermaye birikimini artırmanın ise iç ve dış tasarrufları artırmak üzere iki yolu olduğu söylenebilir. Marjinal tüketim eğiliminin yüksek olduğu gelişmekte olan ülkeler açısından iç tasarrufları arttırmanın ve bu yöntemle milli gelir artışı sağlamanın önünde önemli zorluklar vardır. Çünkü bu ülkelerde milli gelir düşük olduğundan marjinal tasarruf eğilimi düşük ve buna karşın marjinal tüketim eğilimi göreceli olarak yüksektir. Diğer taraftan bu ülkelerde tasarrufları arttırmanın diğer bir yöntemi ise dış tasarruf birikimi sağlamaktır. Dış tasarruflar da borçlanma, hibe veya yardımlar ve yabancı sermaye yatırımları olmak üzere üç yoldan sağlanılabilmektedir. Hibe almak veya borçlanmak, iktisadi açıdan kısa vadeli ve geçici çözümler olarak kabul edilirken, yabancı sermaye yatırımları daha geçerli ve sağlam dış tasarruf kaynakları olarak görülmektedir (Şen ve Saray, 2010: 23). Öz kaynakların yetersiz olduğu ve dış borçlarla yatırım yapmanın riskli ve pahalı olduğu bu durumda yabancı sermayeden faydalanmak önem arz etmektedir. Ulusal ekonominin kalkınma periyoduna girmesi ise yüksek miktarda yatırım artışları ile sağlanır. Eğer ülke içi tasarruflar yüksek düzeyde yatırım miktarını finanse etmede yetersiz kalıyorsa, yabancı sermayenin ülkede yatırım yapması ve yine kesintiye uğramadan gelişme evresine girilmesi mümkündür (1980-2003 Döneminde Yabancı Sermayenin Türkiye'ye Gelişi ve Uygulanan Politikalar (t.y.), http://www.akademiktisat.net/calisma/yabanci_sermaye/1980_y_sermaye_fihan.htm).

1.1.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Doğrudan Yabancı Sermaye (DYS) yatırımları, bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalarla yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımlardır.

Genellikle doğrudan yatırımlar, sanayi sektörüne yöneliktir ve daha çok A ülkesinden B ülkesine doğru sermaye transferi şeklinde değil, A ülkesinin X sanayi dalından, B ülkesinin X sanayi dalına akış şeklinde ortaya çıkar. Özellikle DYS yatırımları, iki sanayi kesimi arasında bir sermaye akışı özelliği taşımaktadır. Bu sermaye akışı, yatay ve dikey yatırımlar şeklinde meydana gelmektedir.

Yatay yatırımlar, bir firmanın yatırım yaptığı ülkelerde, kendi ülkesi ile aynı üretimi gerçekleştirdiği zaman ortaya çıkar. Dikey yatırımlar ise, yatırım yapılan ülkede esas ülkedeki ürünlerin işlenmesi ve bu ürünlerin satışı ile ilgili olarak ileriye ve geriye dönük şekilde yapıldığı zaman görülür. Fakat çok sayıdaki küçük yavru şirketler, ev sahibi ülkelerde sadece dağıtım yapmakta ve ana firmanın ürünlerini ev sahibi ülkelerde pazarlamaktadırlar (Karluk, 2001: 101).

Özel sektöre verilen krediler ve portföy yatırımlarından farklı olarak DYS girişi, direkt öz sermaye mülkiyeti ve önemli derecede mülkiyet kontrolü içermektedir. DYS, diğer sermaye girişlerine göre daha istikrarlıdır. Örneğin ekonomideki kısa dönemli dalgalanmalarda, DYS yatırımları ülkeyi terk etmezler. Öte yandan, uluslararası kredilerden farklı olarak, yabancı sermaye girişlerindeki işletme riskleri yabancı yatırımcılarca üstlenilir. DYS, sadece mali kaynakların transferi ve yeni iş imkânları yaratımını gerektirmez. DYS, aynı zamanda duran varlıkların transferini, teknoloji, teknik bilgi ve uluslararası pazar girişini içeren bir pakettir. Dolayısıyla bu yatırımlar, ülkeyi en iyi uluslararası uygulamalara bağlar, yönetim ve işgücünün yenilenmesine yardımcı olur ve yabancı pazarlar ve iç pazar arasında daha kuvvetli bağlar kurar (Yılmaz, 2007: 14-15).

Bu bağlamda DYS temel olarak, yatırım faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdüren ve üretimle ilgili kararları bir merkezden alan veya çeşitli yollarla bağlı şirketlerin

(iştirakler-foreign affiliates) kararlarını etkileyebilen Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ) tarafından yapılmaktadır (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 2000: 2-3). ÇUŞ'lar, DYS yatırımlarının belirleyicisidirler ve amaçları dünya çapında karlı bölgelere girerek kar elde etmektir (Ulaş, 2008: 78). ÇUŞ'lar ulusal sınırlar arasında mal ve hizmet üretir, ürettiği mal ve hizmetleri pazarlar ve dağıtır; fikirleri, zevk ve teknolojileri dünyanın her yanına yayar ve global ölçekte planlar yapıp global stratejilerini hayata geçirirler. Bu şirketler üretim, finans, teknoloji, güvenlik, enerji ve ticaret başta olmak üzere global ekonomik yapının tümünde temel belirleyici konumundadırlar (Aktan ve Vural, 2006: 5).

1.1.3. Dolaylı Yabancı Sermaye Yatırımları

Dolaylı yabancı sermaye yatırımları, tasarruf sahiplerinin uluslararası sermaye piyasalarında uluslararası politik risk, kambiyo kuru riski, bilgi edinebilme riski gibi ek riskler üstlenmek suretiyle sermaye kazancı ile faiz ve temettü geliri gibi kazançlar elde etmek amacıyla hisse senedi, tahvil ve diğer sermaye piyasası araçlarına yatırım yapmalarıdır (Açıkgöz, 2006: 7). Dolaylı yabancı sermaye yatırımları “sıcak para” veya “spekülatif sermaye” olarak da adlandırılır.

Sıcak para, özellikle yüksek enflasyonlu ülkelerde ekonominin sürdürülebilir bir istikrara kavuşmasının önündeki en büyük engellerden biridir. Çünkü ekonomide istikrar için dövizin piyasa fiyatının istikrarlı olması gerekir. Halbuki sıcak paranın girişinde ve özellikle çıkışında döviz kurları aşırı dalgalanmalara uğrar. Döviz fiyatının böylesine dalgalandığı bir ülkede de, hem ihracata dönük hem de iç piyasaya dayanan bir sanayileşmenin gerçekleştirilmesi zorlaşacaktır. Sıcak para ülkeye girerken oyunun kuralları belirlenmemişse, ülkeden çıkarken ona dur demek mümkün değildir. Dolayısıyla sıcak paranın ülkenin yerel para biriminden dövize döndüğü ve yurt dışına gittiği esnada krizler yaşanabilmektedir. Ancak sıcak paranın bu dezavantajlarından kurtulmak için bazı tedbirler alınabilir. Örneğin sıcak paraları vadeye bağlamak ve spekülatif pozisyonlardan oluşan sermaye kazançlarını, pozisyon değişiminde ve yurtdışına çıkışta vergilendirmek gibi tedbirler düşünülebilir (Sağlamer, 2003: 4).

Sıcak paranın ülkelerde meydana getirdiği finansal krizlerin, dünya üzerinde örneklerine tanık olmak mümkündür. Örneğin 1994 yılında Meksika'da yaşanan krizin

temel nedeninin 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında olumlu konjonktürün etkisiyle ülkeye gelen çok kısa dönemli sıcak paranın, değerlenmiş kur, yüksek cari işlemler açığı, özel tasarruflardaki düşme ve politik istikrarsızlıkları görerek ülkeden çıkmaya başlaması olduğu ifade edilmektedir. Aynı şekilde Güneydoğu Asya krizinin nedeni sıcak para girişlerine bağlanmaktadır. 1990'ların başından beri Avrupa ve Japonya'da devam eden zayıf büyüme, bu ülkedeki yatırım imkanlarını mevcut tasarrufların gerisinde bırakmıştır. Dolayısıyla büyük miktarlara ulaşan özel sermaye akımları, yüksek getiri bekleyen uluslararası yatırımcılar tarafından mevcut riskler göz önüne alınmadan, yükselen yeni pazarlara kaydırılmıştır. Güneydoğu Asya ülkelerine böylesine büyük miktarlarda kısa süreli yabancı sermaye girişi, yerli mali varlıkların fiyatını yükseltmiş ve finans piyasalarında suni ve spekülasyona açık bir balona sebebiyet vermiştir (Akdiş, 2004: 2-3).

1.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri

Firmalar yabancı bir ülkede doğrudan yatırım yapma kararını verirken şu aşamaları dikkate alırlar. İlk aşamada, büyümek ve uluslar arası piyasaya açılmak isteyen firma yabancı bir ülkede uygun bir yatırım olanağı görür. Bu yatırım; ortak girişim, yap işlet devret modeli, montaj, birleşme veya satın alma, özelleştirme, yeşil alan yatırımı ve kahverengi alan yatırımı şeklinde olabilir. Sonraki aşamada ise, yatırımın o ülkede yapılıp yapılamayacağı araştırılır ve ülke koşulları uygunsa bu yatırım yapılır. Ancak bazen de, önce ülkenin doğrudan yabancı yatırıma uygun olup olmadığı araştırılır ve sonra da uygun yatırımın hangi türde olacağına karar verilir (Kökçü, 2007: 59).

Çalışmanın konusunu DYS yatırımları oluşturduğu için çalışmanın bu kısmında özellikle DYS yatırımlarının türleri ele alınacaktır:

A. Ortak Girişim (Joint Venture)

Ortak girişim, iki veya daha fazla şirketin bir araya gelerek belirli bir mamül/pazar alanında işbirliği yapmalarınıdır. İki şirket ayrı ayrı zor başaracakları işi, bir araya gelerek daha kolay başarabilirler. Burada yatırım ortaklığına giren işletmelerden bazıları uzman beşeri kaynaklara, bazıları finansal kaynağa, bazıları da gelişmiş teknolojiye veya kaliteli hammaddeye sahiptir. Ortak girişim, yeni bir işe başlamanın yüksek riskini azaltması, küçük işletmelere büyük şirketlerle rekabet etme ve onlar arasında yaşama şansı vermesi

ve yeni teknolojileri kolayca elde edebilme imkanı vermesi sebebiyle işletmelere cazip gelebilmektedir (Kurtaran, 2007: 368).

B. Yap-İşlet-Devret Modeli

Yap İşlet Devret modeli (YİD), bütçe imkanları ile gerçekleştirilemeyen kamu altyapı yatırım projelerinin görevli bir şirket tarafından dizayn edilmesi, tesislerin yine şirket tarafından inşa edilerek işletmeye alınması, belirli bir süre zarfında işletilmesi ve bu sürenin sonunda tesislerin çalışır durumda kamuya bedelsiz olarak devri şeklinde tanımlanabilir. İşletme süresi temel olarak, yapılan yatırımın geri dönüşünü sağlayacak ve görevli şirketin belirli bir miktarda kar elde etmesine imkan verecek nakit akımı için ihtiyaç duyulan zaman dikkate alınarak tespit edilir (Duyar, 2010). Bu model genellikle elektrik ve nükleer santralleri, otoyol, demiryolu, havaalanı, liman, atık su arıtma tesisi, sınır gümrük kapıları gibi ileri teknoloji ve büyük sermaye gerektiren yatırımları gerçekleştirirken, bir yandan da kamunun yükünü azaltmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla YİD modellerinde, ileri teknoloji transferi sağlamak, yabancı sermaye girişini artırmak, altyapı yatırımlarındaki kamu payını azaltmak, yatırımlar arasında seçimi kolaylaştırmak, bazı alanlara ilgiyi artırmak ve bölgeler arasındaki kalkınmışlık farklılığını mümkün olan ölçüde gidermek gibi amaçlar gözetilmektedir (Özcan, 2002).

C. Montaj Sanayi

Uluslararası pazarlara girişte, mamulün parçalarının çoğunluğunun ya da tamamının ana ülkede imal edilip, daha sonra montajının bir başka ülkede yapılmasını içeren bir yöntem olan montaj operasyonu, üretilen parçaların birbiriyle uyumlaştırılması ya da bir araya getirilmesi anlamına gelmektedir. Montaj ise ana firmadan gönderilen parçaların ve girdilerin nihai mamulü oluşturmak amacıyla dış pazarlarda birleştirilme sürecidir (Cengiz ve diğerleri, 2007: 127). Örneğin otomobil sanayini ele alırsak, yabancı firma tarafından ana merkezden veya başka bir sanayileşmiş ülkeden getirilen motor, şanzıman ve diferansiyel gibi parçaların, ucuz yerel işçiler kullanılarak kaporta üzerine takılması (monte edilmesi) bir montaj faaliyetidir. Montaj tipi imalat çoğunlukla otomotiv, makine imalatı ve kimya sanayi gibi piyasa yöntemi endüstrilerde görülür (Seyidoğlu, 2009: 613).

Ev sahibi durumunda olan az gelişmiş ülkeler, montaj yoluyla yabancı sermaye ithalini, çoğunlukla belirli endüstrilerin kurulmasında ilk adım olarak düşünürler. Bu ülkeler, montaj sanayinden teknoloji transferi sağlaması ve yerli parça oranının artırılmasıyla zamanla tümünden yerli üretime geçilmesi, işgücüne istihdam yaratması ve ülkede gerçekleştirilen üretimin dışarıya ihraç edilerek döviz gelirlerine katkı sağlaması gibi beklentiler içerisine girerler. Montaj sanayinden yabancı sermayedarın amacı ise az gelişmiş ülkedeki düşük ücretlerden yararlanmak, tüketici piyasasına daha yakın olmak veya taşıma giderlerinden tasarruf sağlamaktır (Seyidoğlu, 2009: 613).

D. Şirket Satın Almaları

Şirket satın almaları, ev sahibi bir ülkedeki işletmenin yabancı bir veya daha fazla yatırımcı tarafından satın alınmasıdır. Yabancı yatırımcı, işletmede düzenlemeye veya genişlemeye gitmediği sürece yeni iş yaratma etkisi olmayan bir yatırım türüdür (Demirel, 2006: 18).

Bir firmanın diğerini satın alması firmaların büyüme, genişleme süreci içinde önemli bir yere sahiptir. Bunun firmaların birleşmesinden farkı, bir firmanın diğerinin denetimi altına girmesidir. Burada söz konusu olan, çeşitli yerleşmiş endüstrilerde faaliyette bulunan firmaların yeni bir buluşu satın almasıdır. Satın alınan yalnızca bir buluş olabileceği gibi buluşun ortaya çıktığı ve temel uğraşısı araştırma olan firma da olabilir (Kurdoğlu, 1982: 69).

E. Şirket Birleşmeleri

Şirket birleşmeleri, iki ya da daha çok şirketin imkanlarını birleştirerek ölçek ekonomilerinden faydalanma amacı ile ortaklığa gitmeleri olarak tanımlanabilir (Cengiz ve diğerleri, 2007:160).

Firmaların birleşmeleri, tıpkı ÇUŞ'ların faaliyetlerinde olduğu gibi yatay ya da dikey nitelikte olabilmektedir. Yatay birleşmelerde aynı uğraş alanındaki firmaların birleşmesi söz konusu olmakta ve birleşmelerle firmalar hem rekabeti azaltmakta veya ortadan kaldırmakta, hem de araştırma-geliştirme (AR-GE) çabalarını birleştirebilmektedirler. Dikey birleşmelerde ise daha çok tamamlayıcılık söz konusudur.

Bu tür birleşme, aşağı doğru olduğunda, hammadde veya yarı mamul kaynağını doğrudan ya da yakından denetim altına alma olanağı vermektedir. Yukarıya dikey birleşme ise, genellikle pazarlamanın karını firmaya mal etme amacına yöneliktir. Dikey birleşmelerin bir özelliği de bölünmezliği azaltmaları ya da ortadan kaldırmalarıdır (Kurdoğlu, 1982: 69).

Yatay birleşmenin verimlilik artışı, maliyet düşürme ve fiyatlandırma gücünün artması gibi avantajları vardır. Dikey birleşme ise, stoklama maliyetlerinin azalması, satın almada fiyat avantajı elde edebilmesi ve pazarlık sorunlarının ortadan kalkması gibi avantajlar sağlamaktadır.

Sonuç olarak şirketlerin birleşmelerinde firmaların amaçları, piyasa fiyatını artırmak, yeni piyasalara açılmak, ürün gamını tamamlamak, üretim kapasitesini artırmak, know-how elde etmek, rekabetçi yapılarını korumak, sürdürülebilir bir büyüme gerçekleştirmek ve yeni teknolojiler elde etmek olarak sıralanabilir (Cem ve diğerleri, t.y.: 16).

F. Özelleştirme

Özelleştirme, kamu mülkünde, yönetiminde, tasarrufunda ya da hukukunda olan bir mal ve hizmetin ekonomik, mali ve toplumsal/siyasal amaçlar güdümlerine özel kişilere ya da kuruluşlara devredilmesi yani kamu tarafından o mal veya hizmetin üretiminden ve satışından vazgeçilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Görmezöz, 2007: 20).

Özelleştirmenin en kuvvetli gerekçesini, özel sektörün kaynak kullanımında, kamu sektörüne göre daha etkin olduğu iddiası oluşturmaktadır. Özelleştirme ile ilgili en çok tartışma konusu yapılan husus da bu iddiadır (Yılmabaşar, 2010).

Özelleştirme ile verimlilik ve karlılık göstergelerinde artış sağlanacağı savı, kamu mülkiyetinin tabiatı gereği verimsiz çalışmaya neden olduğu şeklindeki bir ön kabule dayanmaktadır. Şirketler bazında gerçekleştirilecek verimlilik ve karlılık artışı kuşkusuz ekonomiye daha çok katkı sağlayacaktır. Ancak özelleştirme uygulamalarıyla birlikte Türkiye dahil çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalar, mülkiyet ve karlılık-verimlilik arasında doğrudan bir ilişki saptayamamış ve özelleştirme ile etkinlik artışı sağlayabilmenin,

özelleşen sektördeki piyasa şartlarına, özelleşen teşebbüsün davranışlarına bağlı olduğunu, çeşitli düzenleme ve sübvansiyonlarla, rekabet açısından farklılık yaratılmazsa, kamu ile özel sektör arasındaki etkinlik farkının, önemsiz denilecek düzeylere ineceğini göstermiştir (Yılmabaşar, 2010).

Diğer taraftan bazı araştırmacılar da, kamu ve özel sektörün amaç farklılıkları nedeniyle, böyle bir karşılaştırmanın anlamsız olduğunu ileri sürmektedir. Bu iddiaya göre, özel sektörün tek amacı kar olmakla birlikte, kamu sektörü salt kar amacıyla iktisadi bir birim kurmamakta, amaç fonksiyonu, kar ve toplumsal-sosyal fayda bileşenlerinden oluşmaktadır (Yılmabaşar, 2010).

G. Yeşil Alan Yatırımları (Greenfield Investment)

Yeşil alan yatırımı (greenfield investment), yatırımcının kendi ülkesi dışında bir ülkede yeni bir tesis kurma biçimindeki fiziki sermaye stoğuna yaptığı katkı, diğer bir deyişle sabit sermaye yatırımı biçimindeki bir doğrudan yabancı sermaye yatırım türüdür (Yeşil Alan Yatırımı (t.y.), http://www.nedirnedemek.org/yeşil_alan_yatırımı_nedir). Bu tip yatırımlar daha ziyade GOÜ'lerde iş hayatında pazarların bulunduğu ortamlarda yoğunluk kazanırlar. Bu tip yatırımlarda yabancı yatırımcının amacı tamamen kendi teknolojisi, üretim metodu ve yönetim anlayışıyla yeni bir işletme açmaktır. Bu sayede kar maksimize edilmeye çalışılmaktadır. Öte yandan bu tip yatırımların dezavantajı ise ev sahibi ülke pazarına girişin yavaş olmasıdır (Demirel, 2006: 17).

H. Kahverengi Alan Yatırımları (Brownfield Investment)

Kahverengi alan yatırımı (brownfield investment), kurulu bir tesis ya da firmayı satın alma, birleşme ve menkul değer borsaları dışında hisse edinimi veya menkul değer borsalarından en az % 10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimlerle kurulu bir şirkete ortak olarak firmanın yönetim ve denetim hakkına sahip olma biçimindeki bir doğrudan yabancı sermaye yatırım türüdür (Kahverengi Saha Yatırımı Nedir (t.y.), http://www.Nedir ne demek. org/kahverengi_saha_yat%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1_nedir).

Kahverengi alan yatırımları, yeşil alan yatırımları ile satın almalar arasında karma bir yatırım çeşididir. Bu tip yatırımlarda bir satın alma gerçekleşir fakat işletmenin şekillenmesinde ev sahibi ülkedeki işletmenin üretim faktörlerinden ziyade yabancı yatırımcının getirdiği faktörler etkindir (Demirel, 2006: 17).

I. Serbest Bölgeler

Serbest Bölgeler (SB), ülkenin siyasi sınırları içinde olmakla beraber, gümrük hattı dışında sayılan, ülkede geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sinai ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerlerdir (Türkgenç, t.y.: 49). SB'ler genellikle bir uluslararası liman ya da havalimanına yakın bölgelerde kurulurlar. Gümrük alanından ayrı işlem gören yani özel amaçlar için ayrılan bölgelerdir. Bölgeye giren mallar gümrük işlemine tabi tutulmadığı gibi, ithalatı yapılan mallar depolanabilir, işlenebilir ve üretimde kullanılabilirler. Bu mallar gümrük sınırlarına girmediği sürece vergi ödenmesine gerek yoktur (Orhan, 2003: 119).

SB'ler kuruldukları bölge ve ülke üzerinde olumlu ve olumsuz bazı ekonomik etkilere sahiptirler. Olumlu etkiler; ihracatı ve döviz kazançlarını artırması, ithalatı kolaylaştırması, yabancı sermaye ve teknoloji transferini kolaylaştırması, transit ticaret, liman ve taşımacılık hizmetlerine etkisi, istihdamı artırıcı etkisi, yeni politikaların denenmesine imkan sağlaması ve kıyı bankacılığı imkanı sağlaması olarak sıralanabilir. Olumsuz etkileri ise; ithalat baskısı yaratması, SB'deki firmaların yerli firmalara rakip olması, sosyal yapının bozulması ve ücret eşitsizliği, ekonomiyi yönlendirmede etkinliğin azalması, kaçakçılığın artması eğilimi, tekelleşmeyi hızlandırması, yatırımların olumsuz etkilenmesi, yabancı yatırımların ülke ekonomisine katkılarının azalması, SB'lerin kurulma maliyetlerinin yüksek olması ve çevre kirliliği sorunu oluşturması şeklindedir (Uzay ve Tıraş, 2009: 250-251).

1.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Belirleyen Faktörler

Yatırımcılar bir ülkede DYS yatırımı kararı almadan önce pek çok açıdan yatırım yapmayı düşündükleri ülkeyi incelemekte ve bu bağlamda son kararı vermektedirler. Bir işletmenin DYS yatırımı yapmasının nedenleri saldırgan ve savunmacı DYS yatırımları

olmak üzere iki kategoriye ayrılabilir. Bunlardan ilki, DYS yatırımı yapan işletmenin rakipleri karşısında bir avantaj elde etmesini; diğeri ise rakiplerin işletme karşısında elde edebileceği avantajlardan korunmayı amaçlar. Yatırımcı ülkelerin DYS yatırımlarına yönelmelerinin önemli nedenlerinden birisi, kendi ülkelerinde yatırım fırsatının az olmasıdır. Çünkü gelişmiş ülke piyasalarında üretim yapan işletmelerin birçoğunun, piyasalardaki doyunluk ve verimlilik artışı nedeniyle karlılıkları ülke seviyelerinde kalmaktadır. Yani işletmelerin, yatırımlardan elde ettikleri gelirler azalmaktadır. Kendi ülkelerinde yatırım fırsatlarının az olması, yatırımlardan elde ettikleri gelirlerin düşmesi, özellikle temel endüstrilerde ileri derecede doyunluk ve normalin üstünde kapasitelerin kar tıkanıklığı yaratması göz önüne alınırsa, DYS yatırımları yoluyla yeni piyasalara açılmak, işletmelere daha yüksek kar olanakları sağlamaktadır (Candemir, 2009: 662).

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCTAD) 1998 yılı Dünya Yatırım Raporunda (World Investment Report (WIR)), DYS yatırımlarının belirleyicilerine yönelik yaptığı analizlerde ortak bir takım görüşlere varılmıştır. Tablo 1'de görüldüğü gibi rapora göre DYS yatırımları politik faktörler, yatırım ortamına ilişkin faktörler ve ekonomik faktörler olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. Ayrıca ekonomik faktörler de kendi içinde yatırım stratejilerine göre pazara yönelme, kaynağa/stratejik varlığa yönelme ve etkinliğe yönelme şeklinde sınıflandırılmıştır.

Tablo 1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler (Ev Sahibi Ülkeler)

Faktör Grupları	Faktörler	
I. Politik Faktörler	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomik, politik ve sosyal istikrar. • Yabancı yatırımlara ilişkin uluslararası anlaşmalar. • Vergi politikası. • Ticaret politikası ve DYS yatırımlarının tutarlığı. • Özelleştirme politikası. • Piyasaların yapısı ve işleyişine ilişkin politikalar (özellikle; rekabet ve işletme satın alma ve birleşme politikaları). • Yabancı iştiraklerin anlaşma standartları. 	
II. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler	<ul style="list-style-type: none"> • Yatırımların promosyonu (ülkenin pazarlanması vb.). • Yatırım teşvikleri. • Maliyetler (rüşvet, bürokratik etkinlik vb.). • Yatırım sonrası hizmetler. • (Yaşam kalitesi vb.) Sosyal etkenler. 	
III. Ekonomik Faktörler	Yatırım Stratejileri	Faktörler
	Pazara Yönelme	<ul style="list-style-type: none"> • Pazar büyüklüğü ve kişi başına milli gelir. • Piyasanın büyümesi. • Bölgesel ve küresel piyasalara giriş imkanları. • Tüketici tercihleri. • Piyasaların yapısı.
	Kaynağa / Stratejik Varlığa Yönelme	<ul style="list-style-type: none"> • Hammaddeler. • Düşük ücretli vasıfsız işgücü. • Vasıflı işgücü. • Fiziki altyapı (havaalanları, enerji, yollar ve telekomünikasyon). • AR-GE. • Teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratılmış varlıklar (markalar vb.).
	Etkinliğe Yönelme	<ul style="list-style-type: none"> • Kaynakların / varlıkların maliyeti ve işgücünün verimliliği. • Diğer girdilerin maliyeti (iletişim, ara mallar). • Bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik, ölçek ekonomisi.

Kaynak: UNCTAD 1998 WIR'dan aktaran: Candemir, 2009: 666

Tablo 1 ile yer alan bu faktörlerden hepsi açıklanmamış sadece önemli görülen faktörlerin ne derece etkin olduğu aşağıda incelenmeye çalışılmıştır.

1.3.1. Ekonomik Faktörler

A. Piyasa Büyüklüğü

Yapılan literatür çalışmalarının sonuçlarına göre, firmaların başka ülkelerde üretim yapmasının en önemli sebebi, yeni pazarlar ele geçirerek ve/veya mevcut pazar hacmini artırarak ölçek ekonomilerinden yararlanmaktır. Bu nedenle yatırımı çekmek isteyen ülkenin sahip olabileceği en büyük avantaj, geniş bir pazara sahip olmaktır (Batmaz ve Tekeli, 2009: 21). Ev sahibi ülkenin piyasasının yeterince büyük olması durumunda ülkenin bu potansiyelinden yararlanmak amacıyla ihracat yerine ülkede DYS yatırımlarının yapılması tercih edilecektir. Bir malın bir piyasaya ihracat yoluyla girişinin ortalama maliyetleri piyasadaki ortalama üretim maliyetini geçtiğinde üretim, ihracat yerine DYS yatırımları yoluyla yapılacaktır (Candemir, 2009: 668).

DYS yatırımlarını etkileyen ülkenin genellikle piyasa büyüklüğü, ev sahibi ülkenin kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYH) ile ölçülmektedir. Genel kabul görmüş piyasa büyüklüğü hipotezine göre ev sahibi ülkedeki piyasanın büyümesi ve bununla birlikte artan talep doğrudan yatırımlarda bir artışa yol açmaktadır. Bununla birlikte, talebin fazla olması hem firmanın satışlarını artıracak hem de maliyetlerin düşürülmesi açısından son derece önemli olan ölçek ekonomilerinden yararlanmasını sağlayacak ve yatırım yapılan ülkede monopol güce sahip olmak, piyasa büyüklüğü faktörüyle de birleşince firmaların yüksek oranda kar elde etmelerini sağlayacaktır (Batmaz ve Tekeli, 2009: 21). Ancak piyasanın hacim olarak büyüklüğünün yanı sıra tüketicilerin alım gücünün de yüksek olması yatırımları çekici bir etken olmaktadır. Piyasa büyüklüğünün göstergesi olan nüfus miktarı yanında satın alma gücünün yüksek olması piyasayı daha büyük hale getirir. Eğer faaliyet gösterilecek ülkede üretilen malları alacak kadar gelire sahip olmayan tüketici gurubunun bulunması durumunda DYS girişleri olumsuz yönde etkilenecektir (Candemir, 2009: 668).

B. İşgücü Maliyetleri ve Verimlilik

1970’li yılların başından itibaren DYS yatırımlarını GOÜ’lere yönelten en temel nedenlerin başında, ucuz emek gelmiştir (Çinko, 2009: 119). Çünkü yüksek ücretler, ülkede üretilen çeşitli malların fiyatlarının yüksek olmasına yol açar ve bu da o malın hem ulusal piyasada hem de yabancı piyasalarda daha düşük rekabet gücü kazanmasına neden olur. Bu yüzden DYS yatırımları, ücretlerin artmasıyla birlikte maliyet avantajını kaybederek ev sahibi ülke piyasalarından diğer piyasalara kayacaktır. Bu nedenle ücret seviyesi ev sahibi ülkenin çekeceği DYS yatırımları üzerinde negatif bir etkiye sahiptir (Elbir, 2010: 27).

Ucuz işgücünün yabancı yatırımlar için bir cazibe faktörü olduğu genel kabul gören bir görüş olmasına rağmen, ücretlerin yabancı yatırımları cezp etmede etkili olamayacağını savunan görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşlerden ilki, ücretlerin üretim maliyetleri içindeki payının azalması üzerinde durmaktadır. Özellikle emek yoğun üretim yapısından sermaye yoğun üretim yapısına geçmekte olan sanayi sektörlerinde, işgücü maliyetlerinin öneminin azaldığı savunulmaktadır. Bundan dolayı ücretlerin yabancı yatırımcılar için cazibesi de gittikçe azalmaktadır. İkinci görüş ise, yabancı yatırımlar açısından cazip olabilmesi için sadece ücretlerin değil, verimliliğin de önemli olduğu şeklindedir. Verimliliği düşük ucuz iş gücünün ek maliyet yükü doğuracağı ve dolayısı ile DYS yatırımcıları için tercih edilmeyeceği vurgulanmaktadır (Sevinecek, 2010: 15). Ücret-verimlilik-DYS yatırımlar zinciri için J.M.C. Rollo, “düşük ücret seviyesinde yüksek kaliteli işgücü bulunabiliyorsa, bu yabancı sermaye için anahtar faktör olacaktır.” diyerek, konuyu özlü biçimde dile getirmiştir (Rollo, aktaran: Göz, 2009: 17).

İşgücüne yönelik diğer bir husus ise, işgücünün verimliliği ve işgücüne ödenen ücretlerin yanı sıra, ülkenin sahip olduğu aktif çalışabilir nüfus oranıdır. Eğer ev sahibi ülkenin aktif çalışabilecek işgücü nüfusu yüksek ise, bunun DYS yatırımlarını pozitif yönde etkilemesi beklenebilir. Güney Kore, Hong-Kong, Singapur ve Tayvan ucuz işgücü imkanlarıyla DYS yatırımlarını kendine çekmeyi başarmış ülkelerdir (Elbir, 2010: 28).

Sonuç olarak yüksek işgücü maliyetlerinin, üretim maliyetlerini artırması ve hem ulusal hem de uluslararası pazarda rekabetçiliği azaltması sebebiyle, DYS hareketlerini

negatif yönde etkilediğini söyleyebiliriz. Ancak bu etki, yatırım yapılan sektördeki işgücü kullanım oranına ve işgücü verimliliğine duyulan ihtiyaca göre değişiklik gösterebilir (Sevinecek, 2010: 16).

C. Dışa Açıklık Seviyesi

Bir ekonominin açıklığını ölçmede çoğunlukla dış ticaret hacmi/Gayri Safi Milli Hasıla oranı kullanılmaktadır. Bu oran, ticari sınırlamaların bir ölçüsü olarak yorumlanmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlardaki açıklığın etkisi, yatırım tipine bağlı olarak değişmektedir. Açık ekonomilerin daha fazla yabancı yatırım çektiği, yaygın bir görüş olmakla birlikte düşük açıklık oranı ev sahibi ülkede üretim yapan yabancı sermayeli firmayı ülke dışındaki rakiplerine karşı koruyacağı için DYS yatırımları üzerinde pozitif bir etkiye sahip olabilecektir. Şöyle ki, yerel piyasalara hizmet etmeyi amaçlayan firmalar, eğer söz konusu ülkeye, ticari sınırlamalardan dolayı kendi ürünlerini ithal etmekte zorlanıyorsa o zaman bu ülkede şube kurmaya karar verebilirler (Kurtaran, 2007: 375). Buna karşın ihracat yönlü yatırımlarda bulunan ÇUŞ'lar, ticari sınırlamalar işlem maliyetlerini artırıp aksak rekabet şartları doğuracağı için yatırımlarını daha fazla açıklık oranına sahip ülkelere doğru yönlendirebileceklerdir (Sevinecek, 2010: 19).

D. Ticari Engeller

Ticaret engelleri, ara mallar ve nihai mallar üzerine konan ortalama vergi oranları dikkate alınarak ölçülmektedir (Batmaz ve Tekeli, 2009: 22). Ticaret engellerinin DYS yatırımlarının belirleyicileri arasında olduğu genel kabul görmekle birlikte, bu belirleyicinin gücü de tartışmalıdır (Elbir, 2010: 28). Ticaret engellerinin doğrudan yatırımları engellediğini savunan görüşe göre tarifelerin ek yük getirmesi sonucunda ticaretin engellenmesiyle yatırımların miktar olarak azalacağı beklenmektedir (Batmaz ve Tekeli, 2009: 22). Culem (1998) çalışmasında ticaret engelleri ve DYS yatırımları arasında önemli derecede negatif bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Schmitz ve Bieri (1972) ile Lunn (1980) ise çalışmalarında bu iki değişken arasında önemli derecede pozitif bir ilişki olduğunu gözlemlemişlerdir. Diğer taraftan Bierdeau (1986) ile Blonigen ve Feenstra (1996) ise herhangi bir ilişkinin olmadığı belirlemesi yapmışlardır (Culem 1998, Schmitz

ve Bieri 1972, Lunn 1980, Bierdeau 1986, Blonigen ve Feenstra 1996'dan aktaran: Emsen ve Değer, 2005: 59).

Herhangi bir yerel piyasada korumacılık oranlarının ya da ticarete konulan vergilerin artırılmasıyla ÇUŞ'lar o piyasalardaki üretimlerini yavru şirketleri aracılığıyla artırma yoluna gideceklerdir (Batmaz ve Tekeli, 2009: 22). Yüksek tarifeler, doğrudan yatırımların alternatif piyasalardaki payını azaltırken, yerli piyasadaki payını ise artırmaktadır. Çünkü yüksek tarifeler yerel piyasadaki yabancı ürünleri yerli ürünlere kıyasla daha pahalı ve daha az rekabet edebilir bir pozisyona getirebilmektedir (Elbir, 2010: 29). Blonigen, Tomlin ve Wilson'un hipotezine göre de ticarete konulan engeller ev sahibi ülkeye ürün ihracatını zorlaştırdığı için yabancı yatırımlar ev sahibi ülke piyasasına yönelmektedir. Korumacı politikalar, hem üretim maliyetlerini hem de fiyatları yükselterek monopol kârlarını yükseltici bir etki yapabilmektedir. Sonuç olarak koruma oranları ile ev sahibi ülkenin yabancı sermaye yatırımları içindeki payı arasında pozitif bir ilişki vardır (Batmaz ve Tekeli, 2009: 22). Fakat bu hipotezin ileri sürdüğü pozitif etki, yani yabancı yatırım çekilmesinde, yerel piyasanın bu doğrultuda şekillenmesine ve yerel piyasanın rekabet gücünün artmasındaki etkisi kesin değildir (Elbir, 2010: 29).

E. Fiyat Düzeyinin İstikrarı

Fiyat düzeyindeki istikrarsızlıklar, hem fiyat düzeyinin düşmesi (deflasyon) hem de fiyat düzeyinin yükselmesi (enflasyon) şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ev sahibi ülkelerin enflasyon düzeyi, yatırım kararlarında etkili olmaktadır. Yüksek enflasyon, ekonomide belirsizliği ve riski artırarak piyasa mekanizmasının etkinliğini büyük ölçüde azaltmaktadır. Riskin artması DYS yatırımlarının yapılmasını azaltıcı bir faktör olabilir. Ancak DYS yatırımlarından sağlanması beklenen karlılık söz konusu riskin olumsuzluklarını yok edecek ölçüde ise, yüksek enflasyona karşın yatırımcılar DYS yatırımlarını gerçekleştirebilirler. Fakat genel olarak yatırımcı işletmeler, enflasyon düzeyi düşük ve istikrarlı ülkelerde yatırım yapmayı tercih ederler. Böylelikle yüksek enflasyonun ve istikrarsızlığın doğuracağı fiili sermaye kayıplarına ve belirsizliğe karşı kendilerini savunmuş olurlar (Candemir, 2006: 70).

F. Döviz Kuru

Yatırım yapılacak ülkenin döviz kuru politikaları da yabancı yatırımcı açısından önem arz etmektedir. Çünkü ÇUŞ'lar çok sayıda ülkede faaliyet gösterdikleri için çok sayıda para birimi ile çalışmak durumundadırlar. Bundan dolayı döviz kurlarındaki hareketlilik ve belirsizlikler, söz konusu firmaların hem karlılığını hem de üretim yeri tercihlerini etkilemektedir (Kar ve Tatlısöz, 2008). Ev sahibi ülke para birimindeki bir değerlenme, bu ülkedeki tüketicilerin satın alma gücünü yükselteceği için yerel piyasa yönlü DYS yatırım girişini artırabilir. Reel döviz kuru, refah seviyesi ve işgücü maliyetlerini etkileyen bir değişken olduğundan ev sahibi ülkenin parasında meydana gelen bir değer kaybı, yabancı işletmelerin refahını ve yabancıların yerli mallarına yönelik harcamalarını artırabilir. Buna ek olarak reel bir değer kaybı, daha ucuz hale gelen yerli işgücüne yönelik avantaj sağlama isteği ile ülkeye sermaye akışını artırabilir. Çünkü karşılaştırmalı üretim maliyetleri gibi belirleyenler reel döviz kuru seviyesi ile yakından ilişkilidir (Candemir, 2009: 669). Ancak dikkat edilmesi gereken bir husus vardır ki, döviz kurlarının DYS yatırımları üzerindeki etkisi belirlenirken, bir firmanın ürünlerinin ne kadarını ihraç, ne kadarını ithal ettiği önem taşımaktadır. Aynı şekilde yatırım yapılan ülkedeki kurun dalgalanması, ekonomik istikrarsızlık olarak değerlendirilebilecek olsa bile, hammaddenin nereden alındığı, üretim maliyetlerinin ne kadar etkilendiği, finansal sermayenin nereden temin edildiği ve ürünün hangi pazarlarda satıldığı göz önüne alındığında, döviz kuru dalgalanması maliyetleri düşürücü ve yatırımları artırıcı bir etki gösterebilir (Sevinecek, 2010: 17-18).

G. Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme bir ülkenin GSMH'nin bir dönemden bir döneme reel olarak artması şeklinde ifade edilir. DYS yatırımları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki iki yönlüdür. Yani ekonomik büyüme yabancı sermaye çekerken yabancı yatırımlar da ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır (Batmaz ve Tekeli, 2009: 25). Genel kabul görmüş büyüme hipotezine göre hızlı bir şekilde büyüyen ekonomiler, daha az ya da hiç büyümeyen ekonomilere kıyasla göreceli olarak daha iyi ve daha yüksek kar elde etme fırsatları sunmaktadır. Yüksek kar elde etme fırsatı da, DYS yatırımlarını büyüyen ekonomiye doğru çekmektedir (Elbir, 2010: 32-33).

1.3.2. Politik Faktörler

A. Vergi Politikası ve Teşvikler

Ülkelerinde uygulanan ağır vergi yükünden kurtulmaya çalışan yatırımcılar, başka ülkelerde yatırım yaparak karlılıklarını artırmaya çabalarlar. Bu nedenle DYS yatırımları, vergi mevzuatının uygun olduğu bölgelere yönlendirilecektir. Dolayısıyla ülkelerini DYS yatırımları için çekici duruma getiren ülkeler, örneğin yerli yatırımcı ile yabancı yatırımcıya aynı vergi politikasını uyguladığında tercih edilecektirler. Yabancı yatırımcılarla ikili vergi anlaşmaları gibi uygulamalar da DYS yatırımları üzerinde önemli bir rol oynamaktadır (Candemir, 2009: 667).

Dolayısıyla ülkedeki vergi düzeyi, sözgelimi kurumlar ve gelir vergisi oranları DYS yatırımları girişlerini etkileyebilmektedir. Diğer tüm belirleyicilerin birbirine benzer olduğu durumlarda yatırım projesi için yer seçiminde daha düşük kurumlar vergisi oranına sahip olan ülke daha yüksek olan karşısında bir adım öne geçebilmektedir. Aynı şekilde istihdam üzerindeki vergi yükü de bölgesel merkezlerin yer seçiminde veya ev sahibi ülkede istihdamın üzerinde önemli etkide bulunabilmektedir. Bunlardan dolayı GOÜ'ler düşük kurumlar vergisi oranları, ülkede yerleşik olmayan çalışanların gelir vergisinden muaf tutulması veya holdinglelere daha düşük vergi oranlarının uygulanması gibi vergi politikalarıyla daha fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmeye çalışmaktadırlar (Tomak, 2006: 53).

Vergi politikaları yanında yatırıma uygulanan teşvikler de DYS yatırımları çekmekte önemli bir rol oynamaktadır. Yatırım kararı aşamasında ya da işletmeye geçilen ilk yıllarda işletmenin yükümlülüklerinde yapılacak indirimler, muafiyetler, istisnalar ya da yatırıma uygun koşullu finansman sağlanması teşvik aracı olarak kullanılabilir. Bununla birlikte hükümetler, yatırım indirimi, gümrük vergilerinden bağışıklık veya taksitlendirme, ucuz kredi gibi teşvik tedbirleri ile yabancı sermayeyi çekmekte tek başına etkili değildir. Teşvik tedbirlerinin etkinliğini azaltan önemli bir neden, her gelişmekte olan ülkenin farklı ölçülerde de olsa, yabancı sermaye için teşvik tedbirleri uygulamakta olmasıdır (Candemir, 2006: 73).

B. Ekonomik Entegrasyonlara Üyelik

Yabancı yatırımcıların siyasi ve ekonomik istikrarın yanı sıra, söz konusu ülkenin dünya ticaret sistemine ve bu sistemin bünyesinde oluşturulan anlaşmalara ne ölçüde katıldığına da çok önem vereceği söylenebilir (Candemir, 2006: 68). Uluslararası yatırım ve ticaret anlaşmaları ulusal doğrudan yabancı yatırım politikalarına uluslararası bir boyut getirmektedir. Bugün ticaret ve yatırım anlaşmaları iç içe geçmiş durumdadır. Hükümetler, uluslararası anlaşmalar ve yapılan düzenlemelerle mevcut uygulamaların değişmeyeceğini garanti etmektedir. Uygulamada uluslararası anlaşmalar iki ülke arasında yapılan ikili anlaşmalar (çifte vergilendirme gibi), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) veya Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) gibi bölgesel anlaşmalar veya Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS), Ticaretle İlişkili Yatırım Tedbirleri (TRIMS) gibi çok taraflı anlaşmalar şeklinde yapılabilmektedir (Tomak, 2006: 51). Zaten ekonomik entegrasyonların kuruluş sebeplerinden biri de DYS yatırımlarında artış sağlamaktır (Sabır, 2002). Bu anlaşmaların yatırımcılara sağladığı faydalar ise yatırımcının ileriye görebilmesi ve kendini güvende hissetmesinin sağlanması, daha şeffaf olmaları ve sıkça değişmeyen kararlarla bağlı olmalarıdır (Tomak, 2006: 51).

C. Siyasi İstikrar

Bir ülkede siyasi otoritenin veya devlet idarecilerinin izlemekte oldukları siyasi ve ekonomik rejim ile yürütülmekte olan iç ve dış politika, sermayenin çıkışı ve diğer ülkelerden sermaye girişi konusunda oldukça önemlidir (Çeken, 2003: 47). Şöyle ki, yatırımcı için yatırımların rizikosu açısından ekonomik istikrar kadar politik istikrar da önemlidir. Yani politik istikrar, yatırımların rizikosunu azaltacak kriterlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Yorulmaz, 2006: 7).

Yabancı sermaye gideceği ülkede ilk önce emniyet ve güven içinde olmak ister. Yabancı firmaların bir ülkedeki yatırımları hukukun sağlam güvencesi altında olmalıdır. Eğer bir ülkenin politik durumu bir projenin uzun dönem yaşamasını riskli yaparsa, örneğin o ülkede iç savaşın olması, saldırı, devletin yıkılması endişesi veya büyük bir ekonomik krizin yaklaştığına dair kaygılar varsa, firmalar o ülkede yatırım yapmaktan vazgeçerler (Çeken, 2003: 47).

Bu bağlamda ÇUŞ yönetim ve karar alıcıları açısından ülkelerin sık sık karar değiştirmemesi, kısacası vermiş oldukları kararlarda istikrarlı olması beklenmektedir. Aksi takdirde o ülke imajı kötüleşmekte ve politik risk oluşma olasılığı da arttığından ilgili ülkeye yabancı sermayenin gelişi güçleşmektedir (Erçakar, 2004: 26).

Ayrıca ülkelerde söz konusu olabilen rüşvet ve yolsuzluklar da ilgili ülkeye gitmeyi düşünen yabancı sermayedarların yatırım yapma kararlarını yakından etkilemektedir. Benzer şekilde ülkelere birisinde rüşvet ve yolsuzluk diğer ülkeye göre daha yaygın ve sistematik ise yatırım rüşvet ve yolsuzluğun daha az olduğu ülkeye gitmektedir (Erçakar, 2004: 26-27).

Yatırımcılarca siyasi sayılabilecek bir diğer korku da, yabancı teşebbüsün karşılığı verilmeden millileştirilmesidir. Bu asırda Rusya'daki millileştirme, millileştirme hareketinin abidesi olmuştur. 1951 yılından sonra yabancılara ait mülklerin millileştirilmesi, İran, Mısır, Endonezya, Guatemala, Libya ve Küba'da gerçekleşmiştir. Yaptığı yatırımların bir süre sonra millileştirilebileceği tehlikesi, yabancı sermayeyi caydırıcı bir etki yapmaktadır (Yulu, 2007: 38). Ayrıca kar transferlerinin sınırlandırılması veya engellenmesi ya da hisselerin değiştirilmesi de yabancı sermayeyi caydırıcı kılan diğer nedenlerdir.

Sonuç olarak DYS yatırımında siyasi istikrar önemli olmasına rağmen yabancı yatırımcılar hedef ülkedeki mevcut olan rejim ve politikaları istikrarsız bulup olumsuz görsele dahi, eğer ticari beklentileri üstün görürlerse, bu ülkelere yatırım yapmaktadırlar. Angola, Mozambik ve Doğu Avrupa ülkeleri yabancı sermayenin var olan sistemi beğenmemelerine rağmen, yatırım yaptıkları ülkelere örnek gösterilmektedir. Buradan da anlaşıldığı üzere, ticari beklentinin büyük olması, yatırım kararında politik faktörlerin ihmalini gerektirebilmektedir (İnal, 2010: 22).

D. İdari İşlemler

İdari prosedürler ve işlemler, DYS yatırımlarının GOÜ'lere çekilmesinde önemlidir. Bu tür işlemlerin fazla vakit alması ve bürokrasi, yabancı yatırımlar için önemli bir giriş engeli oluşturabilir. Örneğin Gana ve Uganda'da bir tesisi kurmak ve faaliyete geçirmek ortalama 2 yılı, Tanzanya'da 18 ayı alırken, bu süre Malezya için 6 aydır. Ulus

ötesi bir şirket, yatırım başvurusunun onaylanması için Singapur'da en fazla 3 hafta beklerken, bu süre gelişmekte olan ülkelerin çoğunda 6 aydan az değildir. Dolayısıyla, etkin ve hızlı işleyen bir idari süreç Singapur'a yabancı sermaye yatırımı çekmekte avantaj sağlamaktadır (Sabır, 2002).

1.3.3. Psikolojik Faktörler

Yabancı sermaye yatırımları, önemli ölçüde psikolojik faktörlerden etkilenmektedir. Bu faktörler, geçmişten gelen bir takım endişelerle gelecekte kötü sonuçlar beklenmesine neden olmaktadır. İdeolojik cereyanların yoğun olduğu ülkelerde, yabancı sermaye konusundaki olumsuz kampanyalar, yabancı sermayeyi tedirgin etmektedir. Kamuoyunun yabancı sermaye konusundaki olumlu bakışı, firmalar için çok önemlidir. Bütün GOÜ'lerde görülen yabancı sermaye karşıtı düşünceler yeni yatırımlardaki risk oranlarını yükseltmekte, korku ve endişe içerisinde çalışan mevcutlarının da ülke ekonomisi ile bütünleşmesine engel olmaktadır (Yulu, 2007: 39).

1.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülke Ekonomisine Etkileri

Literatürde DYS yatırımlarının yapıldığı ülke ekonomisi üzerinde birtakım olumlu ve olumsuz etkilerinden bahsedilir. Dolayısıyla çalışmanın bu kısmında DYS yatırımlarının hasıla ve ekonomik büyüme, teknoloji düzeyi, ödemeler bilançosu üzerindeki olumlu etkileri yanında yurtdışı yatırımların azalması ve dışlama etkisi, negatif ücret dışsallığı ve ekonomide düal bir yapıya neden olma gibi olumsuz etkiler üzerinde durulacaktır.

1.4.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Olumlu Etkileri

DYS yatırımları gittikleri ülkelerin ekonomileri üzerinde çeşitli açılardan etkide bulunur. Bu etkiler milli gelir, teknoloji ve yönetim bilgisi, ödemeler dengesi, büyüme, verimlilik, tasarruf ve yatırım, istihdam başlıkları altında toplanabilir. Özellikle GOÜ'ler, DYS yatırımlarını iktisadi kalkınmalarına önemli kaynak sağlayacak kaynaklardan biri olarak kabul etmektedirler. Zira GOÜ'lerin temel problemlerinden birisi, yurtdışı sermaye birikiminin yetersizliğidir. DYS yatırımları ev sahibi ülkelerin sermaye birikimine ve üretim kapasitesine önemli katkı sağlayabilmektedir. DYS yatırımları, sadece gittikleri

ülkeye başlangıçta getirmiş oldukları sermaye bakımından değil aynı zamanda elde ettiği karların belli bir bölümünü yeniden yatırımlara yönlendirmesiyle de buldukları ülkenin üretim kapasitesinin gelişmesine ve istihdam artışına yardımcı olmaktadır (Şen ve Karagöz, 2005: 1069-1070).

Dolayısıyla çalışmanın bu kısmında DYS yatırımlarının milli gelir, teknoloji düzeyi, ödemeler bilançosu ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine yer verilirken, DYS yatırımlarının istihdam seviyesi üzerindeki etkilerine 2. bölümde ayrıntılı olarak yer verilecektir.

1.4.1.1. Milli Gelir Etkisi

DYS yatırımlarının GOÜ'ler açısından en önemli etkilerinden biri, milli gelire olan net katkısıdır. DYS yatırımlarının ev sahibi ülkenin milli gelirine katkısı, yabancı sermayenin ülke içinde üretimde bulunması ile ortaya çıkmaktadır (Alagöz ve diğerleri, 2008: 80). Burada dikkat edilmesi gereken nokta, yabancı sermayenin üretimde kullandığı tüm girdileri kendisinin üretilip üretilmediğidir. Bu girdilerin bir kısmı ülke dışından getiriliyorsa, yabancı sermayenin dışarıdan ithal etmiş olduğu girdilerin ülkenin GSMH'sinden düşülmesi gerekecektir. Dolayısıyla yabancı sermaye yatırımının ülke ekonomisine net katkısı, yabancı sermaye hareketinin çıktısından, bu çıktının üretiminde kullanılan ithal girdilerin düşülmesi ile bulunur. Buna DYS yatırımının doğrudan gelir etkisi de denilebilir (Sevinecek, 2010: 23-24).

DYS'nin ev sahibi ülkenin milli geliri üzerinde ülkeye yeni teknoloji gelmesi, yeni iş sahalarının açılması, istihdam seviyesinin yükselmesi gibi doğrudan etkileri olmakla birlikte dolaylı etkileri de mevcuttur. Yabancı yatırımlar sadece kendi yatırımlarının değil, yurt içindeki diğer kuruluşların da verimliliğini artırarak milli gelire katkıda bulunabilir (Yorulmaz, 2006: 77). Çünkü var olduğu sektör içerisinde uluslararası kurumsal yapısı ve üretim teknolojisi ile rekabeti artıran yabancı sermaye, yerli girişimciyi de yenilikçi olmaya zorlayarak çağdaş anlayışla üretim yapan firmaların oluşmasına ve sayılarının artmasına katkıda bulunabilir (Sevinecek, 2010: 24). Bu kapsamda DYS'lerin getirdiği yeni yönetim, organizasyon ve teknik bilgi zaman içinde diğer şirketler tarafından da

benimsenebilir. Böylece verimlilik artar, milli gelire dolaylı olarak olumlu bir katkı yapılmış olur (Yorulmaz, 2006: 77).

Bir diğer dolaylı etki, yabancı sermayeli firmaların var olduğu ülkelerde, bu firmaların hammadde ve detay parça ihtiyaçlarının karşılanması için yan sanayilerin kurulmasıdır. Yabancı yatırımların, geliri üzerinden ev sahibi ülkeye ödediği vergiler de ev sahibi ülkede gelir artırıcı etki yapar. Zira doğrudan yabancı yatırımlar sağladıkları karlar ölçüsünde yatırım yapılan ülke için önemli bir vergi kaynağı oluştururlar. Yabancı yatırım şirketleri kendi üretimleri için gerekli girdileri yerli piyasadan temin etmeleri durumunda belli oranlarda KDV öderler. DYS yatırımları yatırım yaptıkları ülkelerde istihdamı artırmak yoluyla da vergi gelirine dolaylı katkı sağlayabilirler (Sevinecek, 2010: 24).

1.4.1.2. Teknoloji Etkisi

Teknoloji transferi genel olarak, ülkelerin ihtiyaç duydukları teknolojileri temin edebilmek ve diğer ülkelerle aralarındaki teknolojik açığı kapatabilmek için başka ülkelerde üretilmiş olan teknolojileri kendi ülkelerine aktarmaları şeklinde tanımlanabilir (Çeştepe ve Tüylüoğlu, 2006: 47). Teknoloji transferi, doğrudan sermaye malı gönderilmesi ve gerçekleştirilen yatırımlarla olabileceği gibi lisans anlaşmaları, teknik yardım programları, teknik eleman yollama gibi yöntemlerle de yapılabilmektedir (Erdil, 2007: 41).

Teknolojinin en önemli işlevi, üretim faktörlerinden en iyi şekilde yararlanmaktır. Özellikle GOÜ'lerin üretimlerini artırabilmek ve dünya pazarlarında rekabet üstünlüğü sağlayabildikleri malları üretebilmek için yeni teknolojilere ihtiyaçları vardır. Kendileri teknoloji üretemeyen GOÜ'ler teknolojiyi bir şekilde ithal etmek durumundadırlar (Güven, 2007: 64). Bu teknolojilerin DYS yatırımları ile ülkeye gelmesi ve teknolojinin kullanılabilmesi ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde birçok pozitif etki meydana getirebilmektedir.

DYS yatırımları teknolojinin etkin kullanımına ve teknoloji transferine üç nemli katkıda bulunabilir (Ürüt, 2002: 74);

1. Yerel bir piyasada yeni bir malın üretiminde ve tüketiminde daha önce kullanımda olmayan yeni bir teknolojiyi ortaya çıkarabilir.
2. Teknolojik kısımlarla yabancı yatırım bir teknolojiyi kullanmak için gereksinim duyacağı yeni yeteneklerin geliştirilmesini ya da ortaya çıkarılmasını sağlar.
3. Yerel yetenekler, ekonomide ulaşılabilecek yeni fikirlerin nicelik miktarına bağlıdır, bu yüzden yeni bir fikrin ortaya çıkışı mevcut fikirleri artırır ve yeni fikirlerin ortaya çıkışı yerel yenilikleri canlandırır.

Üzerinde durulması gereken önemli bir konu da teknoloji transferinin ev sahibi ülkede yarattığı pozitif dışsallıklardır. ÇUŞ'ların AR-GE faaliyetleriyle ürün kalitesinin yükselmesi, yeni ara malı çeşitliliğinin artması ve beşeri sermayeye yeni bilgilerin aktararak kalite düzeyinin yükseltilmesi ilgili ülke firmaları için teknoloji dışsallığı (technology spillovers) konusunda önemli katkılar olarak nitelendirilmektedir (Yücel ve Akbay, 2008). ÇUŞ'lar ev sahibi ülke ekonomisine yeni teknoloji, yönetim tekniği ve kaliteli kontrol aşılıyarak ya taklit aracılığıyla onların kendi operasyonlarını geliştirmek için ev sahibi ülke rekabetçilerine izin verir ya da rekabet yolu ile onların kendi operasyonlarını geliştirmesi için ev sahibi ülke rekabetçilerini zorlar (Moran, 2005: 301). Artan rekabet nedeniyle yerel şirketler daha verimli çalışma yollarını araştırmak zorunda kalacaktır. Bu amaçla beşeri sermaye ve fiziksel sermayeye daha fazla yatırım yapma yoluna gidebileceklerdir (Güven, 2007: 62).

Yabancı yatırımlar, ev sahibi ülkenin ekonomisine yeni becerilerin ve bilginin yayılmasında önemli pay sahibidir. İlk başta yabancı sermaye teknolojiyle birlikte üretim yönetimi ve işletmecilik alanındaki yenilikleri ile yönetici ve üst seviyedeki teknisyen niteliğindeki çalışanını da beraberinde getirmektedir. Getirdiği kalifiye çalışanları ile GOÜ'lerdeki müteşebbisleri eğitmektedir. Böylece yabancı sermaye bankacılık, ihracat, üretim ve teknoloji alanındaki yönetim ve işletmecilik bilgilerinin yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Çünkü yalnızca teknolojinin transferi yeterli olmamakta, kullanılacak bu yeni teknolojinin ülkeye uyumunu gerçekleştirmek ve buna uygun kadronun yetiştirilmesini sağlamak da gerekmektedir (Erdil, 2007: 42-43).

DYS yatırımları vasıtasıyla ev sahibi ülke ekonomisine yapılan teknoloji transferinin, yerel firmaların etkinliğini geliştirebildiğine çeşitli ülkelerde

rastlanılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) otomotiv pazarına Japon üreticilerinin doğrudan yabancı yatırımlarla girmesi, büyük çaptaki ABD üreticilerinin ürünlerini geliştirmesi ve yerel üretim tesislerinin etkinliğinin artırılması ile sonuçlanmıştır. Böylece, ABD'de yaşayan Japon ve ABD otomobilleri satın alan tüm tüketiciler için olumlu gelişim doğmuştur. DYS yatırımlarının bu tür faydaları, GOÜ'de de görülmektedir. Güney Kore'den Bangladeş'e kadar gerçekleşen DYS yatırımları, ülkedeki giyim ürünü ihracı gerçekleştiren firmaların teknolojik gelişiminde etkili olmuştur (Karluk, 2002: 472-473).

1.4.1.3. Ödemeler Dengesi Etkisi

GOÜ'lerde ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasında, yurtdışındaki tasarruflar yeterli düzeyde olmamaktadır. Bu açıkları kapatabilmek için DYS yatırımları iyi bir alternatif olabilmektedir. DYS yatırımlarının, ithal ikamesini sağlayabileceği için ödemeler dengesinin ithalat ile ilgili döviz ödemeleri yükünü azaltması, yapılan üretimin bir kısmının dış piyasalara yönelik olarak ihracatı artırması ile ülkenin ödemeler dengesini etkileyeceği öngörülmektedir (Soydal, 2006: 587).

GOÜ'lerin büyüme hızını belirleyen ana faktörlerden birisi iç tasarruf açığı ise, diğeri döviz gelirlerinin yetersizliğinden kaynaklanan döviz kısıtıdır. Bu anlamda DYS yatırımlarının beklenen en önemli yararlarından birisi, dış açıkların giderilmesine yaptığı katkıdır. Öncelikle yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülkenin ödemeler bilançosuna yaptığı ilk olumlu etki, yatırımların bir defaya mahsus olarak bilanço üzerinde olumlu olarak yansımalarıdır. Bunun dışındaki diğeri bir olumlu etki ise, yabancı sermayeli şirketlerin ihracat imkanlarının düzeyi ile orantılıdır. Bu şirketler, dış piyasalarındaki etkinlikleri ile ülke ihracatının gelişmesine önemli bir katkı sağlayabilmektedir. Bununla beraber yabancı sermayeli şirketlerin ülke dışına çıkardıkları kar transferleri, üretimlerini gerçekleştirmek için yaptıkları ara ve yatırım malı ithalatı da ödemeler bilançosunda döviz çıkışına neden olmaktadır. Ancak, son tahlilde ihracat yolu ile sağlanan döviz katkısı, diğeri döviz çıkışlarından fazla olduğu takdirde DYS yatırımlarının ödemeler bilançosu açısından net etkisi pozitif olabilmektedir. DYS yatırımlarının ev sahibi ülkenin ödemeler bilançosu üzerindeki net etkisi şu formülle de gösterilebilir (Şen ve Karagöz, 2005: 1070-1071).

$$B_t = I_t + X_t + S_t - M_t - R_t - D_t$$

Burada t yabancı sermaye yatırım etkisinin ölçüldüğü dönemi (yıl), I_t yatırımın döviz cinsinden maliyetini, X_t yatırımın sağladığı ihracat dövizini, S_t yabancı yatırım sonucu ikame edilen ithalatı, M_t yabancı yatırımın yol açtığı sermaye malı, girdi ve yedek parça ithalat toplamını, R_t yatırım sahibi şirketin yurt dışına transfer ettiği karı ve D_t yatırıma ayrılan yıllık amortisman bedelini göstermektedir.

1.4.1.4. Büyüme Etkisi

GOÜ'lerin ekonomik kalkınma yolundaki en önemli engellerinden birisi, yurtiçi sermaye birikimlerinin yetersizliğidir. Bu açığı azaltmak için önerilen alternatif yaklaşımlardan birisi de ülkeye DYS girişini artırmaktır. Bu anlamda DYS yatırımlarının ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği yönünde geniş bir konsensüs vardır (Şimşek ve Behdioğlu, 2006: 47).

DYS yatırımları ile ilgili geleneksel görüş, doğrudan yabancı yatırımlarla yurtiçi yatırımların birbirlerinin tamamlayıcısı olduğu yönündedir. DYS yatırımlarının, yurtiçi yatırımların yoğun olduğu bir sektöre yönelikse, yerli firmalar rekabetten zarar görmemek için sermaye stoklarını güncelleyecekler veya artıracaklardır. Buna “sermayenin derinleşmesi” denmektedir. Yabancı yatırımlar, yerli yatırımların az olduğu sektörlerle yönelikse, ilgili sektörde oluşacak rekabet, yerli firmaları yerli yatırımın sınırlı kaldığı yeni endüstrilerin kurulmasına yardımcı olarak pozitif yönde etkileyecektir. Doğrudan yabancı yatırımlar faktör piyasasına yönelik etkileriyle de yerli yatırımları olumlu etkilemektedir. Özellikle yabancı yatırımcılar, mal ve girdilere yönelik talepleri ile hem faktör sahiplerinin hem de yerli firmaların gelirlerini artırır (Bilgili ve diğerler, 2007: 130-131).

Ekonomik büyüme yolunda sermaye artışı kadar hayati öneme sahip olan bir diğer olgu da teknolojik gelişmedir. DYS yatırımları, ev sahibi ülkenin sermaye stokuna bina, makine, teçhizat ve ekipman ilave etmesinin yanı sıra, üretim faktörlerinin verimliliğini artıracak bilgi, deneyim, teknoloji, organizasyonel beceri ve pazarlama yöntemleri gibi değerlerin de ülke ekonomisine entegre edilmesine katkıda bulunurlar. Bu faktörler de

doğrudan ve dolaylı olarak ekonomik büyümeye pozitif yönde katkıda bulunur (Sevinecek, 2010: 28).

1.4.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Olumsuz Etkileri

DYS yatırımlarının olumlu etkileri yanında literatürde DYS yatırımlarının olumsuz etkileri de ele alınmıştır. Bu kapsamda DYS yatırımlarının olası olumsuz etkileri aşağıdaki gibi görülebilir.

1) *Yurtiçi Yatırımların Azalması*: Yabancı yatırımlar ödemeler bilançosu üzerindeki etkisinden dolayı, yurtiçi yatırımları düşürebilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar ithalatı artırır ve ticareti olumsuz etkiler. Bu, yurtiçinde olası verimlilik avantajlarının kaybolmasına, sermaye mallarının fiyatının yükselmesine ve yurtiçi yatırımın azalmasına neden olur (Bilgili ve diğerleri, 2007: 131).

2) *Dışlama Etkisi (Crowding Out)*: Yabancı firmaların sundukları yerli firmaların sundukları ile kıyaslandığında, yabancı firmaların yerli firmaları dışlaması söz konusu olabilmektedir. Düşük katma değerli aktiviteler ve yüksek katma değerli ara ürünlerin ithal edilmesi, yerel üretimi kısıtlayarak yerli kaynakların ve yeteneklerin gelişmesini sınırlandırabilir (Dunning, 1994).

3) *Negatif Ücret Dışsallığı*: Yabancılara ait firmalar, ev sahibi ülkede düşük nitelikli işçileri terk ederek nitelikli işçileri yüksek ücretlerle işe alırsa, ücret dışsallığı (spillover) negatif olabilir. Çünkü bu yüksek ücretler ev sahibi ülkede ortalama ücret seviyesini yükselterek maliyetleri artırmakta ve yerli firmaların nitelikli işçilerle çalışma fırsatını elinden almaktadır (Lipsey ve Sjöholm, 2005: 24).

4) *Ekonomiyi Düal Yapıya Sokma*: DYS yatırımlarının ekonominin bütünlüğünü bozması da mümkündür. Şöyle ki yabancı sermayeli işletmelerde modern ve ileri üretim teknikleri kullanılırken, diğer alanlarda geleneksel ve ilkel üretim yapısına devam edilmesi ekonomiyi düal bir yapıya sokabilmektedir (Şimşek ve Behdioğlu, 2006: 53).

5) *Ödemeler Bilançosu Açığını Artırma*: Kar amacıyla gelen yabancı sermaye yatırımları kazandıkları karı tekrar yatırıma dönüştürmez, ülkesine kar transferi yaparsa bu,

ekonomide düzelmesi beklenen bir sorun olan ödemeler dengesi açığını daha da artırır bir duruma sokacaktır (Ürüt, 2002: 48).

6) *Ekonomi Üzerinde Yabancı Denetimin Artması*: Yabancı sermaye, ulusal işletmeler üzerinde denetim kurarak ve üretim sektörlerine el koyarak ulusal ekonomiyi ele geçirebilir. Böyle bir durum, ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlığının yok olması demektir. Bu takdirde ülke bağımsız ekonomi politikaları izleyemeyeceği gibi, siyasal kurumlar da yabancıların kontrolüne geçecektir. Yabancı sermayenin özellikle kimya, demir-çelik, petrol, enerji, ulaştırma, iletişim gibi kilit sanayilerde yatırım yapması halinde, tehlikenin boyutları çok daha geniş olacaktır (Dura, 2009).

7) *Teknolojik ve Siyasal Bağımlılık Yaratması*: Yabancı yatırım aracılığıyla yatırım yapılan ülkeye teknoloji (üretim ile ilgili bilgi) girişi olacaktır. Yeni giren bu teknoloji çoğu zaman fiziksel ürünlerde içerilmiş olarak transfer edilir. Bazen de patent veya lisans alınarak teknoloji transferi gerçekleşir. Her iki durumda da transferin yapıldığı ülkeye “hazır teknoloji (bilgi)” girer. Eğer teknoloji transferinin yapıldığı ülkede, yeni bilginin adaptasyonu ve daha da geliştirilmesi ve bütün ülkeye yayılması için “uygun” ekonomi politikaları yoksa yatırım alan ülke “yeni teknolojiler” açısından sürekli dışa bağımlı olacaktır. Zaman içinde daha yeni teknolojiler üretildiğinde bunları gene ithal etmek zorunda kalacak, yerel ekonominin gelişmesi geciktirilmiş olacaktır.

Bir ülke ekonomisinin kilit sektörlerindeki üretim birimlerinin yabancıların mülkiyetinde, dolayısıyla kontrolünde olması ekonomik ve teknolojik bağımlılığın yanı sıra siyasal açıdan da bağımlılık getirebilir. Ülke yöneticilerinin belirledikleri ülke çıkarlarını gözetemeyen siyaseti uygulamak zorlaşır, hatta bazı durumlarda olanaksız bile olabilir (Gürak, 2008: 15).

8) *Transfer Fiyatlandırması (Transfer Pricing)*: Transfer fiyatlandırması, bir işletmenin gelir-gider veya kar paylaşımı olarak bağıntılı olduğu, kar paylaşımı açısından aynı çıkar birliğine dahil olan, ana şirket veya alt şirketlerle veya yönetim ve denetim itibarıyla hakim durumda olduğu ortaklık, iştirak ve şubeleriyle, karşılıklı olarak mal ve hizmet sunumunda uygulanan fiyatlamadır (Pehlivan ve Gökbnar, 2010: 101). Transfer fiyatlandırmasının ev sahibi ülke ekonomisi açısından olumsuz etkisi, vergi oranlarının

lkeler arasındaki ciddi farklılıklarından kaynaklanan piyasalar arasındaki dengesizliklerden mükelleflerin fiyat manipülasyonları yoluyla yararlanmaları Şeklinde görülmektedir. Örneğin yüksek vergi uygulayan ülkedeki ana Şirketin, biri düşük oranlı vergilerin uygulandığı bir ülkede diğeri yüksek oranlı vergilerin uygulandığı başka bir ülkede olmak üzere iki bağlı Şirketi bulunduğu bir durumda, vergi yükü fiyatlandırma yoluyla ayarlanabilecektir. Yüksek vergi uygulayan ülkede bulunan ana Şirket mallarını son derece düşük fiyatlarla düşük vergi oranlı ülkedeki bağlı Őirketine satmakta; bu Şirket de aynı malları çok yüksek fiyatlardan yüksek vergi uygulayan ülkedeki diğer bağlı Şirkete aktarmaktadır. Bu yolla, ana Şirket düşük fiyatlar nedeniyle, düşük gelir beyan ederek vergi yükünü azaltmaktadır. Bağlı Őirketlerden yüksek vergi oranı olan ülkedeki bağlı Şirket, mal alımında ödediği yüksek fiyatlar nedeniyle maliyetleri yükselttiğinden düşük gelir beyan etmekte ve düşük vergi ödemektedir. Düşük vergi oranı olan ülkedeki bağlı Şirket ise düşük fiyatlarla alıp yüksek fiyatlarla sattığı mal üzerinden büyük kar elde etmektedir. Kar bu Şirket bünyesinde toplandığı halde vergi yükü düşük kalmaktadır (IŞık, 2005: 31). Böylece, transfer fiyatlandırması bir vergi kaçırma Şekline dönüŐerek ev sahibi ülkenin vergi kaybına uğramasına neden olabilmektedir.

9) *Dış Ticaret Kısıtlamalarının AŞılması*: Yabancı sermaye yatırımları, gümrük tarifeleri ve ithalat yasakları gibi koruyucu duvarların aŐılmasına olanak sağlamaktadır. Dış ticaret kısıtlamaları, bazı koruyucu amaçları gerçekleştirmek üzere konulurlar. Bunlar tüketimin daraltılması ve yerli üretim artırılması gibi nedenlerle ilgili olabilir. Oysa yabancı sermaye yatırımları ile bu mallar, yurtiçinde üretileceğinden tüketim kısılamaz. Ayrıca, retim de tümüyle ulusal bir nitelik taŐımaz. Çünkü çoğu kez gidilen ülkede üretim en son aŐaması yapılır ve hammadde ve yarı iŐlenmiŐ ürünler ithalat yoluyla dıŐarıdaki ana merkezden karŐılanır. Bu ise yerli rimi dışa bağımlı kılmakta ve ülkenin döviz rezervleri üzerine büyük bir baskı doğurmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 620).

10) *Sosyal, Politik ve Kültürel Sorunlar*: Yabancı yatırımların diğer bir dezavantajı ise kendi yatırım tarzı ve iş uygulamalarını ülke içine yerleŐtirerek yerel iş kültürünü deęiŐtirmesidir. Ayrıca DYS yatırımları, yabancı Şirketlerin ev sahibi ülkenin seçim metodu veya politik rejimine doğrudan müdahalesi ve reklam, iş gelenekleri, iş uygulamaları ve çevresel standartlar ile ilgili kabul edilemez değerlerin ne sürülmesiyle politik, sosyal ve kültürel huzursuzluğa veya anlaŐmazlıęa neden olabilir (Dunning, 1994).

DYS yatırımları ÇUŞ'lar tarafından yapılmaktadır ve ÇUŞ'lar DHS yatırımı yaparken ev sahibi ÷lke ekonomisi üzerinde olumlu ve olumsuz bir takım etkiler meydana getirmektedir. Yukarıda DHS yatırımlarının olumlu ve olumsuz etkilerinden bir kısmı açıklanmıştır. Fakat DHS yatırımlarının etkileri bunlarla sınırlı değildir. Tablo 2'de ÇUŞ'ların ev sahibi ÷lke ekonomisi üzerinde olumlu ve olumsuz etkilerinin analizi verilmektedir.

Tablo 2: Çokuluslu Şirketlerin Ev Sahibi Ülke Ekonomisi Üzerinde Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Olumlu Etkileri	Olumsuz Etkileri
<ul style="list-style-type: none"> - Dünya ticaretinin artmasına katkı sağlarlar. - Gelişmeyi finanse ederler. - Uluslararası borçların finansmanına yardımcı olurlar. - Ticaretin önündeki tarife gibi engellerin kaldırılarak, serbest ticaretin gelişmesine katkıda bulunurlar. - Araştırma ve geliştirmeye verdikleri önem ile teknolojik yeniliklerin ve gelişmenin sağlanmasına yardımcı olurlar. - Az gelişmiş ülkelere gelişmiş teknolojiyi tanıtır. - Karşılaştırmalı üstünlük prensibine uygun olarak üretimi teşvik etmek yoluyla ürün maliyetlerini azaltırlar. - İstihdam yaratırlar. - İşçilerin eğitimini teşvik ederler. - Yeni mallar üreterek üretimin uluslararasılaşması vasıtasıyla satış imkanlarını yaygınlaştırırlar. - Pazarlama ustalıklarını ve kitlesel reklamcılık metotlarını dünya çapında yayarlar. - Milli gelir ve ekonomik gelişmeyi artırır, az gelişmiş ülkelerin modernizasyonlarını kolaylaştırırlar. - Gelir ve refahı artırırlar. - Ticaret ve kâra yardım eden düzenli bir ortamın korunması için devletler arasında barışçı ilişkilerin savunucusu olurlar. - Ulusal sınırlamaları kaldırarak, uluslar arası ekonominin, kültürün ve uluslar arası ticareti yöneten kuralların küreselleşme sürecini hızlandırırlar. - ÇUŞ'un merkezinde işle ilgili yönetim ve teknik alanlarda istihdamı artırırlar. 	<ul style="list-style-type: none"> - Yabancı dış yatırımların sonucu olarak şirketin ana ülkesinde işlerin kaybına ve dolayısıyla istihdamın azalmasına neden olurlar. - Üretimin yabancı ülkelere kayması sonucunda, merkez ülkedeki vasıfsız ve yarı vasıflı işçiler karşılaştırmalı üstünlüklerini kaybederler. - Rekabet ve serbest girişimi azaltan oligopolistik kümeleşmeleri artırırlar. - Ev sahibi ülke içindeki sermayeyi artırır (yerel endüstrileri yatırım sermayesinden yoksun bırakır) ancak, ev sahibi ülkelere ihracat kârlarını da yükseltirler. - Borçlu yaratır ve zayıf olanı borcu sağlayana bağımlı hale getirirler. - Ürünlerin üretimlerini tekelleştirerek ve dünya piyasalarında dağıtımlarını denetleyerek ele geçirilmelerini sınırlarlar. - Az gelişmiş ülkelere uygun olmayan teknoloji ihraç ederler. - Üçüncü dünya ülkelerini birinci dünya teknolojisine bağımlı hale getirirken, az gelişmiş ülkelerdeki yavru endüstrilerin ve yerel teknik uzmanlaşmaların gelişimini engellerler. - Enflasyona katkıda bulunacak kartellerin yaratılmasına ortak olurlar. - Emek rekabetini piyasadan uzaklaştırarak istihdamı azaltırlar. - Çalışanlara verilen ücretleri sınırlarlar. - Uluslararası piyasalarda elde edilebilir hammaddelerin arzını sınırlarlar. - Yerel kültürlerin ve ulusal farklılıkların yerlerine, tüketici yönelimli değerlerin baskın olduğu homojenize bir dünya kültürü bırakacak şekilde aşındırırlar. - Zengin, fakir uluslararasıındaki uçurumu genişletirler. - Yerel elitlerin refahını, fakirlerin aleyhine artırırlar. - İstikrar ve düzen adına baskıcı rejimleri desteklerler - Ulusal egemenliğe başkaldırıp, ulus devletlerin otonomisini tehlikeye atarlar, - Buldukları ülkelerin ekonomilerini etkileyebilecek güce sahip olabilirler. - Kredi koşullarını ve oranlarını etkileyebilirler. - Reklam yoluyla bazı mallara olan yerel talebi artırma yoluna gidebilirler. - Araştırma ve geliştirme alanındaki faaliyetleri ana ülkeye çekerek üretimde bulunduğu ülkeyi kendisine bağımlı tutabilir, Teknolojik bağımlılığı artırabilirler. Böylece yerel kaynakların, yeteneklerin ve girişimlerin gelişmesine engel oluşturabilirler.

Kaynak: Candemir, 2006: 15-16

İKİNCİ BÖLÜM

2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: TEORİ ve LİTERATÜR ÖZETİ

2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri

Yabancı sermaye yatırımlarının sermaye alan ülkelerdeki istihdama etkileri gelişmişlik durumuna göre değişmektedir. GOÜ'lere gelen yabancı sermaye o ülkenin yetersiz olan sermaye açığını kapatmakta, borç riskinden kurtarmakta, yeni teknolojileri getirerek ihracat imkanlarını geliştirmekte, iş idaresi ve yönetim anlayışlarını değiştirerek müteşebbislerin yapmayı bilmedikleri bazı şeyleri öğrenmelerini sağlayabilmektedir. Ayrıca yabancı yatırım ile birlikte gelen teknoloji ve bilgi birikimi, dolaylı ve dolaysız olarak istihdama önemli katkılarda bulunmaktadır (Ülgen, 2005: 42).

DYS yatırımlarının istihdam artırıcı etkisi, giren DYS'nin genel olarak miktarına, girdiği sektöre, geldiği ülkeye ve geliş amacına göre değişiklikler göstermektedir. Özellikle işsizliğin yüksek oranlarda seyrettiği GOÜ'lerde DYS'nin istihdama ciddi katkıda bulunması beklenir. Bu ülkelerdeki sürdürülebilir büyüme, büyük ölçüde tarım sektöründen çekilen işgücünün imalat sanayi ve hizmet sektörüne massedilmesine bağlıdır. Önemli miktarda DYS çekmeyi başaran ülkelerde yabancı şirketlerin istihdam ettiği işçi sayısı, toplam istihdam içinde önemli oranlara ulaşabilmektedir. Örneğin, Çin'de yabancı şirketlerde çalışanlar (23,5 milyon kişi) toplam istihdamın % 10'unu oluşturmaktadır. Bu oran Endonezya'da % 40'ı geçmektedir (UNCTAD 2006'dan aktaran Karagöz, 2007: 2). Bununla birlikte, DYS'nin miktarı kadar yöneldiği sektör de önem arz etmektedir. Çünkü GOÜ'lerden gelen DYS daha az teknoloji-yoğun, daha fazla emek-yoğun alanlara yöneleceğinden, gelişmiş ülkelere gelenlere göre daha fazla istihdam imkanı sağlayacağı kabul edilmektedir.

Diğer taraftan DYS'nin bir ülkeye girerken gözettiği öncelik ve giriş biçimi de yatırımın istihdam etkisi hakkında önsel olarak bir fikir verebilir. DYS, hedefleri bakımından genel olarak üç guruba ayrılabilir: doğal-kaynak hedefli, piyasa-hedefli ve

etkinlik-hedefli. İlk iki hedefin üçüncüye nazaran daha istihdam artırıcı olması beklenir. Öte yandan, özelleştirilen firmaların satın alınması veya şirket birleşmesi yoluyla giren DYS'nin istihdam üzerinde nötr, hatta azaltıcı etkide bulunması olasıdır (Karagöz, 2007: 2).

Diğer yandan Uluslararasılaşma ya da Aşamalar Teorisine göre DYS yatırımlarının istihdam üzerindeki etkileri, yatırım aşamalarına bağlı olmaktadır. Yabancı yatırımın ilk aşamasında yerel piyasalara yönelik, katma değeri düşük üretim yapılmakta ve bu aşamada istihdam etkileri sınırlı kalmaktadır. İkinci aşamada ekonomik faaliyetlerdeki artış, üretim maliyetlerini yükseltmekle birlikte, yerel işgücünün niteliğinin gelişmesi, yatırımın sermaye ve teknoloji yoğunluğunun yükselmesi ve verimlilik artışının katkısıyla istihdam artışı daha fazla olabilmektedir. Bu aşamada yerli üreticiler ve dağıtıcılarla bağlantılar güçlenmekte, istihdam hem hacim hem de nitelik olarak gelişmektedir. Üçüncü ve son aşamada ise küresel üretime entegrasyon ile söz konusu bölgeler emek yoğun üretimin yapıldığı ihracat platformlarına dönüşmekte, artan verimlilik daha fazla ve daha nitelikli işgücü istihdamına olanak sağlamaktadır (Vergil ve Ayaş, 2009: 92).

Bu açıklamalar eşliğinde DYS yatırımlarının istihdam üzerinde olumlu etki yaratabilmeleri için (Erdil, 2007: 44);

- İşletmelerde emek yoğun teknoloji ile üretilen ürünlere öncelik verilmesi,
- Yurtiçinde aynı sektördeki şirketlerin tamamlayıcı özellik taşıması,
- İşletmelerde daha fazla vardiya sistemi uygulanması,
- Çalışanların eğitim ve bilgi düzeylerinin yükselmesine katkıda bulunması ve işyerindeki eğitimi teşvik etmesi gerekmektedir.

Bununla birlikte DYS yatırımlarının istihdam üzerindeki olumsuz etkileri ise şöyle özetlenebilir (Erdil, 2007: 45);

- Geleneksel sanatları ve küçük işletmeleri ortadan kaldırmaktadırlar.

- Genel olarak sermaye yoğun üretim teknolojisi kullandıklarından istihdam artırıcı etkileri zayıf olmaktadır.
- Belirli bir kesimin ihtiyaçlarını karşılamak için üretimde bulunmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımların büyük ölçüde yönlendiricisi konumunda bulunan ÇUŞ'ların istihdama katkısı, faaliyetlerin artışına ve DYS yatırımlarının dünya çapında gelişmesine ve miktarına bağlıdır. Bununla birlikte mevcut veriler ÇUŞ'ların (bağlı kuruluşları dahil olmak üzere) doğrudan istihdam edilen kişi sayısındaki artış hızının yatırımların artış hızının altında kaldığına işaret etmektedir. Son zamanlarda bazı faktörler başka kuruluşlarda olduğu gibi ÇUŞ'ların da istihdam artışını ters yönde etkilemektedir. Bu faktörler arasında;

- Sanayi ülkelerindeki durgun ekonomik gelişmeler,
- İşgücü tasarrufuna yönelik teknolojiler,
- Sermaye yoğun yatırım politikaları,
- Ulusal ve uluslararası taşeronluk hizmetlerinin gelişmesi ve
- ÇUŞ'ların maliyetleri azaltıcı politika izlemeleri dikkatleri çekmektedir.

Dünyada hızla artan rekabet, yalnızca ÇUŞ'larda istihdam azalmasına neden olmamakta, aynı zamanda diğer şirketlerde ve milli şirketlerde de istihdam azalmasını zaruri kılmaktadır. Maliyetleri düşürmek için kullanılan unsurlardan biri daima işçi sayısı olmaktadır (Cömert, 2000: 3- 4).

Tablo 3'de dünyanın en büyük ilk 25 ÇUŞ'un istihdam üzerindeki etkisi gösterilmektedir. Tablo 3'de birinci sırada ABD firması olan General Electric yer almaktadır ve yatırım yaptığı ülkelerde 323 000 kişilik istihdam yaratmaktadır. General Electric firmasını ikinci sırada yer alan İngiltere firması Royal Dutch/ Shell Group firması takip etmektedir. Royal Dutch/Shell Group firması ise gittiği ülkelerde 102 000 kişilik istihdam yaratmaktadır. Tablo 3'de görüldüğü gibi dünyanın en büyük 25 ÇUŞ'un toplam

4 543 812 kişiye istihdam yarattığı görülmektedir. Bu şirketler genelde ABD, İngiltere, Japonya, Fransa, Almanya, Lüksemburg, Hollanda, İtalya, İspanya, Hong Kong ve Çin kökenli olup elektronik, petrol, telekomünikasyon, motorlu araçlar, elektrik, gaz, su ve metal ürünleri gibi endüstrilerde faaliyet gösterdikleri görülmektedir.

Tablo 3: Dünyanın En Büyük İlk 25 Çokuluslu Şirketinin İstihdama Etkisi (2008)

Sıra	Şirketin Adı	Ülkesi	Endüstrisi	İstihdam	
				Yabancı	Toplam
1	General Electric	ABD	Elektronik	171 000	323 000
2	Royal Dutch/Shell Group	İngiltere	Petrol	85 000	102 000
3	Vodafone Group	İngiltere	Telekomünikasyon	68 747	79 097
4	British Petroleum	İngiltere	Petrol	76 100	92 000
5	Toyota Motor	Japonya	Motorlu Araçlar	121 755	320 808
6	Exxon Mobil	ABD	Petrol	50 337	79 900
7	Total SA	Fransa	Petrol	59 858	96 959
8	E.On	Almanya	Elektrik, Gaz, Su	57 134	93 538
9	Electricite De France	Fransa	Elektrik, Gaz,Su	51 385	160 913
10	Arcelor Mittal	Lüksemburg	Metal ve Metal Ürünleri	239 455	315 867
11	Volkswagen Group	Almanya	Motorlu Araçlar	195 586	369 928
12	GDF Suez	Fransa	Elektrik, Gaz, Su	95 018	196 592
13	Anheuser-Busch Inbev SA	Hollanda	Gıda	108 425	119 874
14	Chevron	ABD	Petrol	35 000	67 000
15	Siemens AG	Almanya	Elektronik	295 000	427 000
16	Ford Motor	ABD	Motorlu Araçlar	124 000	213 000
17	Eni Group	İtalya	Petrol	39 400	78 880
18	Telefonica SA	İspanya	Telekomünikasyon	197 096	251 775
19	Deutsche Telekom AG	Almanya	Telekomünikasyon	96 034	227 747

Tablo 3 (Devamı)

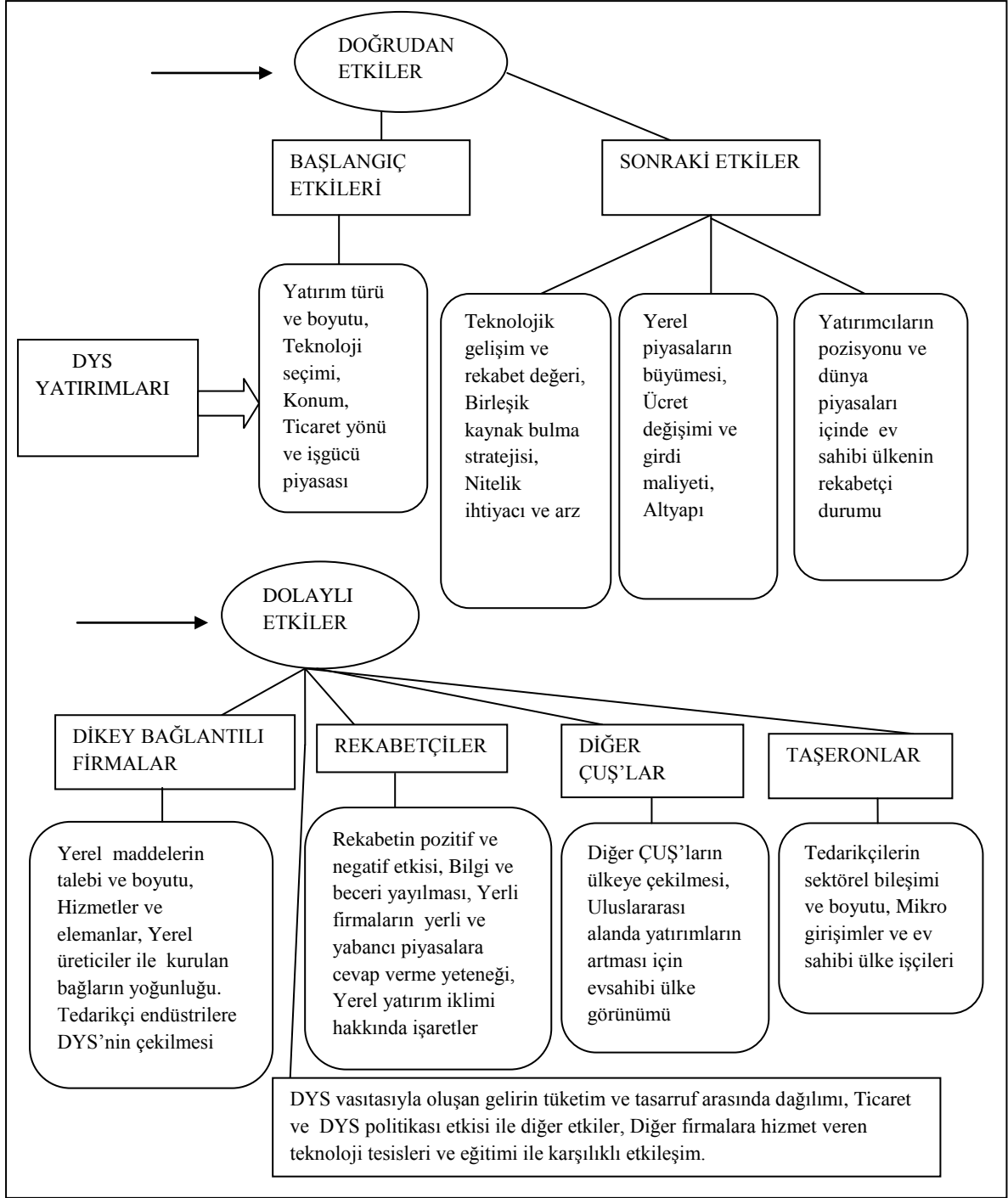
Sıra	Şirketin Adı	Ülkesi	Endüstrisi	İstihdam	
				Yabancı	Toplam
20	Honda Motor	Japonya	Motorlu Araçlar	111 581	181 876
21	Daimler AG	Almanya	Motorlu Araçlar	105 463	273 216
22	France Telecom	Fransa	Telekomünikasyon	83 795	186 049
23	Conocophilips	ABD	Petrol	15 128	33 800
24	Iberdrola SA	İspanya	Elektrik, Gaz, Su	17 778	32 993
25	Hutchison Whampoa Limited	Hong Kong/Çin	Çeşitli	182 148	220 000
TOPLAM				2 682 223	4 543 812

Kaynak: The world's top 100 non financial TNCs, ranked by foreign assets, 2008^a:
<http://www.unctad.org/templates/Download.asp?docid=13714&lang=1&intItemID=2443>

DYS yatırım akışının ülkelerin istihdam yapısına çeşitli katkılar sağladığı söylenebilir. Bunlardan biri de DYS yatırımlarının ev sahibi ülkenin istihdam hacmi üzerindeki etkisidir. Bu etkinin iki şekilde ortaya çıktığı söylenebilir. Birincisi, doğrudan üretim kapasitesi yaratarak istihdam artışı sağlamasıdır. Buna doğrudan istihdam yaratma etkisi adı verilmektedir. Yabancı yatırımların ev sahibi ülkede yatırım yapması, işletme kurması ya da mevcut yatırımlarını genişletmesi bu tür etkileri ortaya çıkarmaktadır. İkinci katkı ise, yabancı yatırımların ortaya çıkardığı dolaylı yönden istihdam yaratma etkisidir. Doğrudan yabancı yatırımların neden olduğu rekabet artışı, yeni ve gelişmiş teknoloji, yeni yönetim ve üretim tekniklerinin kullanılması sonucu ortaya çıkabilecek olan istihdam artışı bu tür etkilere örnek olarak verilebilir (Erk, 2007: 129).

Şekil 1'de DYS yatırımlarının işgücü miktarına etkileri 1999 yılı Dünya Yatırım Raporu'nda aşağıdaki şekilde doğrudan ve dolaylı etkiler olarak belirtilmiştir.

Şekil 1: Doğrudan Yabancı Yatırımların İşgücü Miktarına Etkileri

Kaynak: WIR, 1999: 262

2.1.1. Doğrudan Etkiler

Doğrudan yabancı yatırımların istihdam hacmi üzerindeki doğrudan etkileri; yeni iş sahaları ve üretim tesisleri yaratarak istihdam artışının sağlanması olarak ifade edilebilir. Doğrudan etki, en belirgin olarak yeni yatırım aşamasında görülebilmektedir. Yeni yatırımlar dışında, faaliyetlerine devam eden bir üretim tesisinin kapasitesinin genişletilmesi ve kapasite kullanım oranının artırılması da istihdam hacmi üzerinde doğrudan etkiler meydana getirmektedir. Mevcut kapasitenin genişletilmesi ile üretim artırılmakta ve bu artışı karşılayabilmek için yeni işgücü ihtiyacı doğmaktadır. Yeni işgücü ise ancak yeni personel ile sağlanabilir.

Doğrudan yabancı yatırımların istihdam hacmi üzerindeki doğrudan etkileri birçok faktöre bağlı olabilir. Bu faktörlerden ilki, seçilmiş olan teknolojinin niteliğidir. Yabancı yatırımı kabul eden ülkedeki faktör fiyatları, söz konusu teknolojilerin yapısını, esnekliğini ve rekabet ortamını yansıtmaları bakımından önem taşımaktadır (Ateş, 2006: 38-39). Kullanılan teknolojinin, emek yoğun veya sermaye yoğun olması yatırımın istihdam etkisinin geniş veya sınırlı kalmasını belirleyecektir. Burada basit bir sayısal örnekle seçilen teknolojinin istihdam edilen işgücü sayısını nasıl değiştirebileceği gösterilebilir. L istihdam edilen işçi sayısı, W ücret birimi, K sermaye, r sermayenin maliyeti olarak tanımlandığında, yabancı şirket, maliyet yönünden aşağıdaki iki teknolojiden birini seçmekte kayıtsız kalacaktır.

$$\text{Teknoloji 1} = L_1 \cdot W_1 + K_1 \cdot r_1 = 200 \cdot 4 + 4000 \cdot 0.20 = 1600 \text{ (emek yoğun)}$$

$$\text{Teknoloji 2} = L_2 \cdot W_2 + K_2 \cdot r_2 = 160 \cdot 4 + 4800 \cdot 0.20 = 1600 \text{ (sermaye yoğun)}$$

Burada sabit faiz oranı ve işçi ücretleri varsayımları altında, farklı oranlarda sermaye ve emek kullanan her iki teknoloji de belli bir üretimi aynı maliyetle gerçekleştirmektedir. Ancak ÇUŞ'ların az gelişmiş ekonomilerde sermayeyi, piyasa faiz oranından ve/veya ekonomiye olan alternatif maliyetinden daha düşük bir değerden temin etme olanağına sahip oldukları ileri sürülmektedir. Her şeyden evvel yabancı yatırımcıya tanınan ucuz faizli kredi ve yatırım indirimi gibi teşvik tedbirleri, sermayenin maliyetini ÇUŞ'lar için düşürmektedir. Bunun yanında, ÇUŞ'ların uluslararası piyasalardan yerli şirketlere oranla daha ucuza sermaye temin etme olanakları vardır. Eğer sermaye

maliyetinin bu nedenlerle yabancı şirket için 0.20 den 0.12 ye düştüğü varsayılırsa, yukarıdaki teknoloji seçimi ile ilgili denklemleri aşağıdaki şekilde yeniden yazmak gerekecektir.

$$\text{Teknoloji 1} = 200.4 + 4000.0.12 = 1280$$

$$\text{Teknoloji 2} = 160.4 + 4800.0.12 = 1216$$

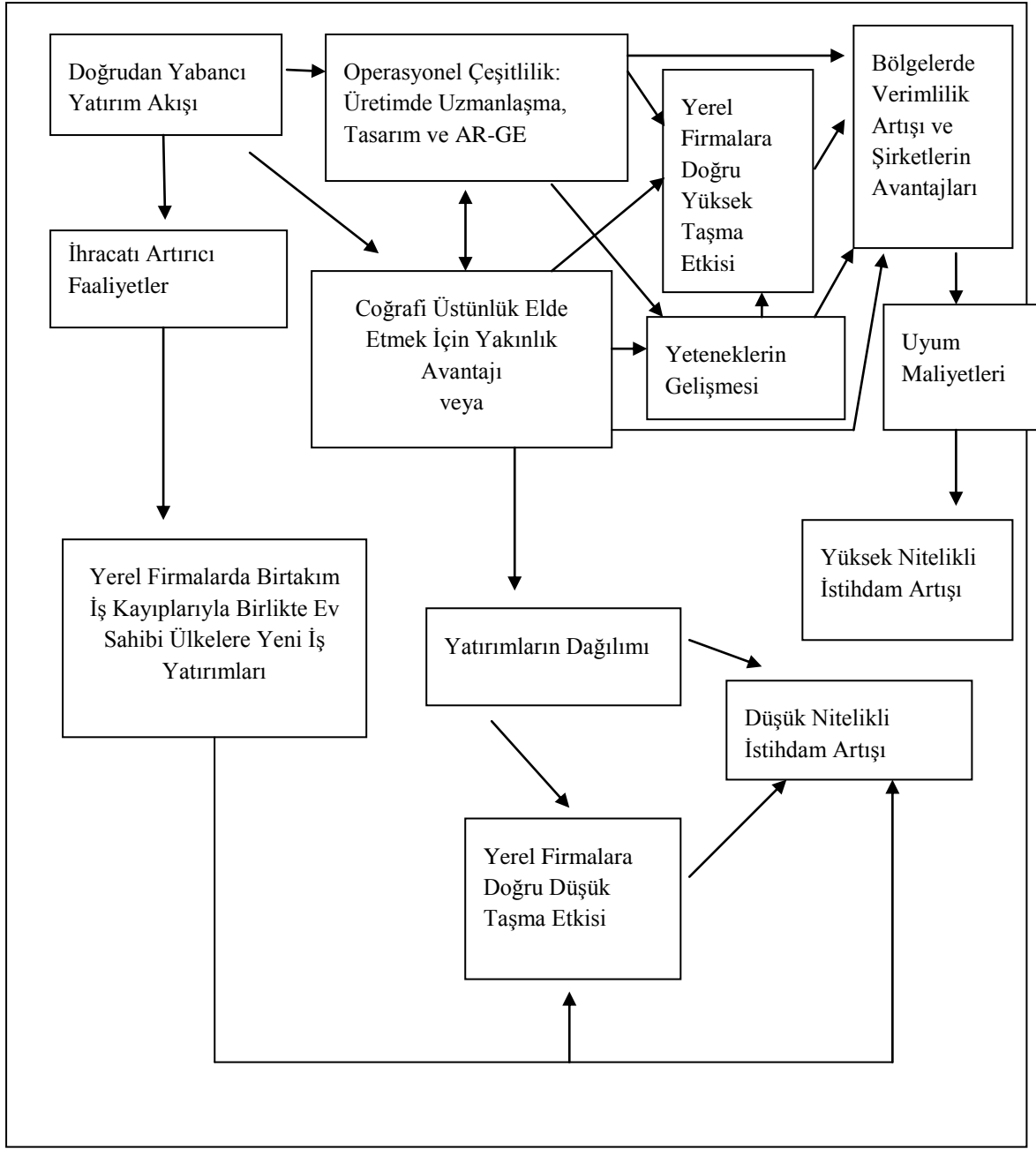
Yukarıdaki örnekte de izleneceği gibi, sermaye maliyetindeki ucuzlama yabancı şirketi, üretim maliyetindeki ucuzlama nedeniyle daha yoğun sermaye içeren teknolojinin seçimine yönlterek, yatırımın istihdam etkisinin sınırlı kalmasına neden olabilecektir (Alpar, 1978: 107-108).

Ayrıca doğrudan yabancı yatırımların istihdama etkisi, yatırımı yapan ülkenin yatırım stratejisine göre değişkenlik göstermektedir ve bunun örneklerine çeşitli ülkelerde rastlanılmaktadır. Amerikan ve İsveç firmalarının yatırım stratejileri karşılaştırıldığında Amerikan firmaların ücretlerin düşük olduğu ülkelerde emek yoğun yatırım stratejisini benimseyerek istihdama olumlu etki yarattığı, İsveç firmaların ise kendi ülkesinde daha çok emek yoğun, yatırım yaptığı ülkede sermaye yoğun yatırım stratejisi uygulayarak yatırım yaptığı ülkenin istihdamına negatif etki yarattığı söylenebilir (Erk, 2007: 136).

Yatırımın yapılacağı yer de yatırımın istihdam üzerindeki etkisini belirleyen önemli bir faktördür. Örneğin sanayi yoğun bir bölgedeki yatırım işgücü azlığından dolayı birim sermaye başına daha az istihdam yaratmaktadır. Buna karşın, geri kalmış bir bölgeye yapılan yatırım daha fazla istihdam yaratabilir. Ayrıca yabancı sermayeyi kabul eden ülkenin ekonomik yapısı ve piyasa koşulları ile yabancı sermayenin yatırım yaptığı endüstrideki uluslararası rekabet şartları da istihdam hacmi üzerinde doğrudan etkiler ortaya çıkarabilmektedir (Ateş, 2006: 39).

DYS yatırımlarının istihdam üzerindeki doğrudan etkisi Şekil 2’de aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

Şekil 2: Doğrudan Yabancı Yatırım Akışı ve İstihdam

Kaynak: Ateş, 2006: 40

Şekil 2'den açıkça görüleceği üzere DYS yatırımlarının istihdam üzerindeki doğrudan etkileri, uyaracağı kanalların farklılaşmasına bağlı olarak yüksek nitelikli ve/veya düşük nitelikli istihdam üzerinde kendini gösterecektir.

2.1.2. Dolaylı Etkiler

Yabancı yatırımın doğrudan istihdam etkisi yanında, ekonomide yaratacağı dolaylı istihdam etkisi de önem taşımaktadır. Yatırımın yerli ekonomi ile ileriye ve geriye doğru ilişkisi arttıkça, başka bir deyişle, bir yandan ürettiği mallar yerli endüstrilerde girdi olarak kullanıldıkça ve diğer yandan da üretim için gerekli girdiler yerli endüstrilerden sağlandıkça, dolaylı istihdam etkisi de artacaktır (Alpar, 1978: 109-110).

Dolaylı istihdam etkisi, DYS yatırımları yerel girdileri satın almaya karar verdiğinde ortaya çıkar. Bu yolla, yerel firmalara hitap eden talep artar ve istihdam seviyesi üzerinde dolaylı etki ortaya çıkar. DYS yatırımlarının istihdam üzerindeki dolaylı etkisi yabancı yatırımların ithal girdileri tercih etmesi durumunda ortaya çıkmayacaktır. Çünkü bu durumda yerel firmaların ürünleri için talepte bir değişme yaşanmayacaktır. Ayrıca, DYS yatırımları, yerel piyasada rekabet ederek dışlama etkisi meydana getirebilir. Böylece istihdam üzerinde net etkisi negatif olabilir. DYS yatırımlarının diğer dolaylı etkisi ise eğitim programları ve beşeri sermaye eğitimleri ile işçi seviyesinin yükselmesine katkı sağlamasıdır. Yerli ve yabancı firmalar arasında meydana gelen işçi hareketleri genel beceri seviyesini yükseltebilir. Yüksek beceri seviyesinin doğal sonucu olarak ücretler ve iş verimliliğinde artış olabilir (Jude ve Siaghi, 1998: 355).

Diğer yandan yabancı sermaye ile rekabet halinde bulunan yerel şirketler istihdam açısından hem olumlu hem de olumsuz yönde etkilenebilirler. Piyasaya yabancı şirketlerin girişi, yerli şirketleri daha etkin olmaya zorlayabilir ve teknik bilgi düzeyinin, yönetim tekniklerinin ve mal ve işgücü niteliğinin olumlu yönde etkilenmesini sağlayabilir. Ancak, yabancı yatırımların rekabeti sonucu yerli şirketler piyasa dışında kalabilirler. Dolayısıyla yabancı yatırımların istihdam üzerindeki dolaylı net etkisi, yerel şirketlerin rekabet kabiliyetlerine bağlıdır. Eğer yerel şirketler bu kabiliyete sahip iseler, yabancı şirketlerin piyasaya girişi, rekabet ettiği şirketlerde yeni ve daha iyi istihdam fırsatları yaratarak verimliliği ve ihracatı teşvik edecektir. Bununla birlikte yerli şirketler rekabet gücüne sahip değillerse, iş kayıpları ortaya çıkabilir. Yabancı yatırımların başarısı aynı zamanda diğer yabancı müteşebbisleri de harekete geçirebilir. Bu “kartopu” etkisi de istihdamın dikkate değer bir biçimde artması sonucunu doğurabilir (Akdoğan, 2007: 47).

Ayrıca devlet yabancı şirket karlarından elde edilen vergi gelirlerini, yeni iş alanlarının yaratılmasında ve özellikle endüstri kesiminde, yeni yatırımların başlatılmasında kullanılabilir. Bu durumda yabancı şirket istihdama dolaylı yoldan olumlu bir katkı sağlamış olacaktır (Alpar, 1978: 107).

Yabancı yatırımın istihdam yönünden üzerinde durulabilecek diğer bir katkısı, işgücünün eğitimi olabilir. Yabancı şirketler işçilerini, gerek yatırım yaptıkları ülkede ve gerekse ana şirketin bulunduğu ülkeye göndererek eğitime tabi tutmaktadırlar. Eğitilen işçilerin yabancı şirketten ayrılıp yerli şirkette çalışmaya başlamaları durumunda ekonomi açısından işgücünün eğitimine net bir katkı sağlamış olacaktır (Alpar, 1978: 110).

DYS yatırımlarının istihdam üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkisi, Tablo 4’de nicelik, nitelik ve konum unsurları göz önüne alınarak özetlenmiştir.

Tablo 4: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımının Potansiyel Etkileri

	Doğrudan		Dolaylı	
	Olumlu	Olumsuz	Olumlu	Olumsuz
Nicelik	Net sermaye kazandırır ve genişleyen sektörlerde yeni işler yaratır.	Şirket satın almalar rasyonelleşme ve iş kaybına neden olabilir.	İleriye ve geriye doğru bağlantılar ve çarpan etkisi nedeniyle yerel ekonomide istihdam yaratabilir.	İthalata dayanmak veya mevcut firmaların yerinden edilmesi iş kaybına neden olur.
Nitelik	Daha yüksek ücret verir ve daha yüksek verimliliğe sahiptir.	Kiralama ve tanıtımda istenmeyen uygulamalar getirir.	Yerli firmalara yeni çalışma ve örgütlenme biçimleri aktarır.	Yerli firmaların rekabeti ücret seviyesini aşındırır.
Konum	Yüksek işsizliğin görüldüğü bölgelerde yeni ve daha iyi iş imkânları yaratır.	Zaten kalabalık olan yerleşim yerlerini daha da kalabalıklaştırabilir ve bölgesel dengesizlikleri artırabilir.	Tedarikçi firmaları işgücü arzının daha uygun olduğu alanlara taşınmaya teşvik edebilir.	Yabancı firmalar yerel üretimi ikame eder veya ithalata dayanırsa yerel üreticileri yerinden edebilir ve bölgesel işsizliğe yol açar.

Kaynak: Karagöz, 2007: 3

2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Türlerinin İstihdam Üzerindeki

Etkileri

Yabancı yatırımların istihdam etkisi, DYS yatırımının ülkeye giriş şekline göre farklılaşmaktadır. Örneğin yeşil alan yatırımları yeni iş fırsatları yaratabilirken, şirket satın alma ve birleşmeleri ile özelleştirme şeklindeki DYS yatırımları yeni iş yaratmamakta, hatta negatif etki doğurabilmektedir. (Hisarcıklılar ve diğerleri, 2009: 23). Dolayısıyla çalışmanın bu kısmında DYS türlerinin istihdam üzerindeki etkilerine yer verilecektir.

2.2.1. Yeşil Alan Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri

Ev sahibi ülkeler için yeni yatırımların diğer yatırım türlerine göre daha fazla istihdam sağlama imkanı bulunmaktadır. Yeni yatırım faaliyetleri, yeni istihdam olanaklarını da beraberinde getirmektedir. Ayrıca istihdam sürecine doğrudan ve dolaylı olarak katkının en fazla olduğu yatırım süreci, yeni yatırım aşamasıdır. (Görmezöz, 2007: 34).

Yatırımcılar ev sahibi ülkeye gelerek üretim tesisi kurmakta ve bu tesisin proje ve inşaat aşamalarında yerli işgücünü istihdam etmektedir. Bu işlemler için firma tarafından ek istihdam yaratılmış olmaktadır. Bu işlemlerin ardından üretim tesisi faaliyete geçtikten sonra da istihdam yaratma süreci devam eder ve yatırımcılar kurdukları tesis bünyesinde yerli işgücünü istihdam ederek ev sahibi ülke istihdamına olumlu katkılar sağlayabilir (Ateş, 2006: 58).

Yeni üretim birimleri kurarak yapılan yeşil alan DYS yatırımları, sermaye mallarının, yedek parçaların ve hammaddelerin ihracatını uyarak köken ülke istihdamının artmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca DYS yatırımları, firma veya şubesi tarafından üretilmeyen diğer ürünlerin ihracatını da uyarmaktadır. Böylece yatırımlar, maliyet ve teknoloji açısından üstün malların ihracatını arttırmaktadır (Günaydı, 2007: 42-43).

2.2.2. Satın Alma Faaliyetlerinin İstihdam Üzerindeki Etkileri

Satın alma faaliyetlerinin istihdam üzerinde iki çeşit etki ortaya çıkardığı belirtilebilir. Satın alma faaliyetleri sonucu istihdam oranı ya sabit tutulmakta ya da azalmaktadır. 1980 ve 1990 yılları arasında gerçekleşen satın alma ve birleşme faaliyetleri sonucu Arjantin ve Tayland'ta istihdam artışı yaşanırken, Brezilya'da istihdam azalışının yaşandığı ifade edilmektedir (Ateş, 2006: 63).

Mevcut işletmelerin ÇUŞ'lar tarafından satın alınması faaliyetlerinin istihdam üzerindeki etkilerinde, yeni sahibin istihdam politikası ve satıcı eski sahibin elde ettiği likiditeyi nasıl kullanacağı da ayrı bir önem taşımaktadır. Satıcı firma, satış işlemi sonucunda ülkede kalarak yeni bir ekonomik faaliyete başlarsa yeni istihdam kapasitesi yaratabilir. Ancak mevcut işletmeyi ÇUŞ'a devreden firma, yabancı sermayeli bir firma ise ve nakit hale gelen sermayesini kendi ülkesine veya başka ülkelere götürme kararı alırsa, bu durumun istihdam yaratma üzerinde olumlu sonuçlar meydana getireceğinden bahsetmek mümkün olmamaktadır. İşletmenin eski sahibi, üretim tesisini içinde bulunduğu kötü durum dolayısı ile devretme kararı almış ise, yeni sahibin kısa ve uzun dönemde içinde bulunulan olumsuzluklara karşı gelebilme gücü istihdam açısından birtakım olumlu etkiler doğurabilir. İşletmenin yeni sahibinin uygulayacağı üretim politikası, yerli ülke istihdam yapısını yakından ilgilendirmektedir. Yeni sahip, emek-yoğun üretim faktörlerini kullanarak üretim yaparsa istihdama katkısı olumlu olabilecektir. Ancak yeni sahip, sermaye-yoğun teknikler ile üretim faaliyetlerinde bulunursa istihdama katkısı emek-yoğun üretim faaliyetlerindeki kadar artı yönde olmayabilir (Ateş, 2006: 63-64).

2.2.3. Özelleştirme Faaliyetlerinin İstihdam Üzerindeki Etkileri

Özelleştirme ile ilgili olarak işçi, işveren ve hükümetlerin kabul ettikleri husus, özelleştirmenin ilk tesirlerinin istihdamı azaltacağıdır. Bu düşünce, kamu kesiminde çeşitli sebeplere bağlı olarak gerekenden fazla kişinin istihdam edildiği teşebbüslerin özel sektöre geçmesi halinde verimlilik kriterinin uygulanarak fazla istihdamın azaltılacağını öngörmektedir.

Geniş anlamdaki özelleştirme uygulamalarının istihdam seviyesine etkileri daha fazla olmaktadır. Eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler ile mahalli idarelerce

gerçekleştirilmekte olan temizlik gibi hizmetlerin temel özelliği, emek-yoğun faaliyetler olmasıdır. Bu hizmetlerin merkezi veya mahalli idarelerce “taşeron” usulü ile özel sektöre devredilmesi, istihdam seviyesini olumsuz olarak etkilemektedir. Emek-yoğun üretim söz konusu olduğunda, toplam maliyeti düşürmenin en geçerli yolu, maliyetler içinde önemli bir paya sahip olan emek maliyetini düşürmek olmaktadır. Özel sektör, emek maliyetini düşürmeyi iki yolla gerçekleştirmektedir. Bunlardan ilki, mevcut çalışanların ücret seviyelerini düşürme, sendikasılaştırarak toplu iş sözleşmesi kapsamında çıkarma yoludur. İkincisi ise, aynı işi daha az kişi ile yapmaktır. Hizmet kalitesinde bir düşmeye razı olarak ve çalışanların çalışma sürelerini uzatarak bu daralma sağlanmaktadır. İşçi sendikaları bu tip özelleştirmeye, sosyal politika alanında yol açtığı gerileme dolayısı ile karşı çıkarken, özellikle mahalli idarelerce aynı hizmeti daha az sayıdaki kişi ile ve daha ucuz yaptırmayı kendi başarıları olarak görmektedirler (Ateş, 2008: 99-100).

2.2.4. Serbest Bölgelerin İstihdam Üzerindeki Etkileri

Ekonomik ve sosyal hayatta olumsuz izler bırakan işsizlikle savaş geçmişte olduğu gibi bugün de üzerinde önemle durulan bir konudur. Özellikle bu sorunu büyük boyutlarda hisseden GOÜ’ler, yeni istihdam olanakları yaratacak her yolu denemek zorundadırlar. İşsizlik sorununun çözümüne katkıda bulunacak uygulamalardan biri de serbest üretim bölgeleridir (Erdoğan ve Ener; 2005: 38).

SB’ler istihdama olumlu etki sağlaması için ihtiyaç duyulan işgücünün yurt içinden sağlanması gerekmektedir. Eğer komşu ülkelerde işçi ücretleri daha düşük ise bu ülkelere SB’nin bulunduğu ülkeye iş göçü olabilir ve bu da rekabet nedeniyle işçi ücretlerinin düşmesine ve yaratılan ilave istihdamın dış ülke işçileri tarafından dolmasına neden olabilmektedir. Bunu önlemek için uygulamada, yerli iş gücünün kullanılması bir koşul olarak getirilebilir (Demirtaş, 2006: 23).

Başarılı SB’ler önemli oranda istihdam yaratılmasına hizmet etmiştir. Hint Okyanusu’ndaki küçük bir ada devleti olan Mauritius’da kurulu bulunan SB’ler, bu konuda verilebilecek olumlu örneklerdir. İlk kuruldukları 1970’lerden 1990’a gelene kadar 90.000 kişilik bir istihdam yaratmışlardır. Aynı yıllar arasında işsizlik oranı % 20’den % 3’e kadar düşmüştür (Büyükkarabacak, 2006: 49).

SB'ler buldukları ülkelerin işsizliğine tam anlamıyla çözüm yaratmasalar bile, işgücü potansiyeliyle belli bir işsizlik oranını eritmeleri yönünden başarılı sayılmaları muhtemeldir. Küçük çaplı bir SB bunu sağlamayabilir. Fakat çok fonksiyonlu bir SB'nin bu duruma katkısı inkar edilemez boyutta olabilir. Buradaki bu ufak ayrıntı, ev sahibi ülkenin bölgeye dışarıdan işçi getirmesini önleyici tedbirler almasını gerektirebilir (Orhan, 2003: 123).

SB'lerin yaratacağı doğrudan istihdam yanında, bölgede yapılan alt ve üst yapıların inşası ile ulaştırma gibi sektörlerde meydana gelecek hareketlilik sonucu binlerce kişinin de dolaylı yoldan istihdam edilmesi mümkündür (Düzenli, 2006: 28). Örneğin SB'lerin bölge gerisinden çeşitli girdi talepleri, SB'lerde çalışan yerli ve yabancı personelin gıda, giyim, eğlence gibi çeşitli talepleri SB gerisini devamlı olarak besler. Bu sayede SB gerisinde de işgücü talebinde bir artma olabilir (İnan, 2007: 114).

2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkisine

Yönelik Literatür Özeti

DYS yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisi yeni bir inceleme konusu olup bu konuda yaygın bir literatür bulunmamaktadır. Aşağıda bu konuya yönelik mevcut olan çalışmaların bir kısmı yatay kesit analizi, panel veri analizi ve zaman serileri analizi şeklinde ayrıma tabi tutularak özetlenmeye çalışılmıştır.

2.3.1. Yatay Kesit Analizleri

Ateş (2006), Türkiye’de DYS yatırımlarının istihdam üzerindeki katkısını incelemek için 2004 yılında 36 yabancı sermayeli firmanın verilerini dikkate alarak, kesit veri tekniğine başvurmuştur. Veriler genellikle sermaye-yoğun teknikler kullanan firmalara ait olup, yabancı sermaye oranı % 90 ve % 90’dan büyük olan sanayi kuruluşları dikkate alınmıştır. Modelde kullanılan verilerin ekonomik kriterlere uygunluğunu test etmek için birim kök testi yapılmış daha sonra En Küçük Kareler (EKK) yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen çalışma sonuçlarına göre DYS yatırımlarının istihdam üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Modelin sonuçlarına göre yabancı sermayeli firmalar, istihdam hacmine katkıda bulunmakta ancak bu katkı sınırlı kalmaktadır. Bunun nedeni olarak ise modelde baz alınan firmaların sermaye-yoğun teknikleri benimsemeleri gösterilmiştir.

2.3.2. Panel Veri Analizleri

DYS yatırımları ile istihdam arasındaki ilişkileri ele alan ampirik çalışmaların büyük bir kısmı, hem zaman hem kesit boyutu bulunan panel verilere dayanmaktadır. Son yıllarda panel veri tahminlerinde yaşanan gelişmeler, bu yöntemlerin daha yoğun kullanılmasına yol açmıştır. Çalışmada panel verilere dayalı olarak DYS ve istihdam arası ilişkiler regresyon analizleri ile nedensellik ve eş bütünleşme analizlerini içeren çalışmalar şeklinde sınıflandırılmıştır.

2.3.2.1. Panel Veri Regresyon Analizleri

Chudnovsky ve diğeri (2006), çalışmalarında Arjantin’de DYS yatırımlarının doğrudan ve dolaylı etkilerini analiz etmişlerdir. Çalışmalarının istihdam boyutuna yönelik olarak iki şekilde inceleme yapmışlardır. Birincisi, devir olan firmaların yerli firmalardan daha az işçi istihdam edip etmediğini değerlendirmişlerdir. İkinci aşamada ise, DYS yatırımlarının işçi niteliğini etkileyip etkilemediğini test etmişlerdir. Analizin her iki kısmında da yabancı firmaların yerli firmalar üzerinde yayılma etkisi yaratıp yaratmadığını da ele almışlardır. Çalışmanın birinci kısmı, 1992 – 1996 dönemini kapsamakta ve 1639 firmayı içermektedir. İkinci kısım ise, 1998–2001 dönemini kapsamakta ve 1688 firmayı içermektedir. Regresyon analizinin kullanıldığı çalışmanın ilk analizinde, yabancılara devir olan firmaların istihdam üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak istihdam üzerinde etkiye sahip olmadığı; ayrıca önemli bir yayılma etkisinin bulunmadığı gözlenmiştir. İkinci analizde ise, DYS yatırımlarının işçi niteliğini etkilediği görülmüş; fakat yayılma etkisine dair bir bulguya rastlanmamıştır.

Falk ve Wolfmayr (2006) ise, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde (CEEC: Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Arnavut, Beyaz Rusya, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Estonya, Letonya, Litvanya, Makedonya, Moldova, Sırbistan, Romanya, Rusya ve Ukrayna) Avusturya DYS yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisini test etmişlerdir. Özellikle, CEEC5 ülkelerinde (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovak Cumhuriyeti ve Slovenya) Avusturya yabancı iştiraklerinin ev sahibi ülke istihdamı üzerinde ikame ve/veya tamamlayıcılık etkisi yaratıp yaratmadığını incelemişlerdir. Ayrıca yerli istihdam ve yabancı istihdam arasında iş talebinin belirleyicilerini tahmin etmişlerdir. Çalışmada 1993–2003 periyodu için sektörler itibarıyla yerli istihdam ve holdinglerdeki istihdam olmak üzere iki tür veri kullanılmıştır ve tahminler hizmet ve imalat sektörleri baz alınarak belirlenmiştir. Ekonometrik model olarak panel veri analizinin kullanıldığı çalışmada, Avusturya firmalarının aktivitelerinin istihdam etkisinin dikkate alınan bölge ve sektörlerle bağlı olarak değiştiği ve uzun-kısa dönem arasında fark olduğu gözlenmiştir. Hizmet sektörü için ekonometrik analizler, CEEC5 ülkelere yönelik yabancı iştiraklerin istihdam ve yerli istihdam arasında uzun dönemli tamamlayıcılık ilişkisine neden olduğu gözlemlenirken, kısa dönemde küçük ikame ilişkisi görülmüştür. İmalat sektörü için ise yerli ve yabancı istihdam arasında

baskın bir ikame ilişkisi bulunmuş fakat bu etkinin boyutunun küçük olduğu gözlemlenmiştir.

Benzer şekilde Federico ve Alfredo (2007), 103 idari il ve 12 imalat endüstrisi için 1996–2001 arasında İtalya'nın dışa yönelik DYS yatırımlarının istihdam artışı üzerindeki etkisini değerlendirmişlerdir. Regresyon analizinin kullanıldığı çalışmada DYS yatırımlarının daha hızlı yerel istihdam artışı ile sonuçlandığı tespit edilmiştir. Ayrıca, küçük şirketlerde istihdamın DYS yatırımlarının yüksek seviyesinden negatif etkilenip etkilenmediği araştırılmış ve DYS yatırımlarının ev sahibi ülkede yerel istihdam artışını olumsuz etkilediği yönünde herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Fu ve Balasubramanyam (2005), Çin'de DYS yatırımları ve ihracatın istihdam üzerindeki etkisini incelemişlerdir. 1987–1998 zaman periyodu için Çin'deki 29 sahada Kasaba ve Köy Girişimleri (Township and Village Enterprises (TVE)^(*)) için panel veri setini kullandıkları çalışmalarında regresyon analizi yapılmıştır. Çalışmada TVE sektöründe istihdam için DYS yatırımlarının katkısı belirtildiğinde, DYS yatırımlarının pozitif ve anlamlı olduğu fakat ihracatın daha fazla istihdam yarattığı gözlemlenmiştir. Bunun nedeninin ise DYS yatırımları için istihdam çarpanının ihracat çarpanı kadar büyük olmaması olduğu ileri sürülmüştür.

Ghavidel (2008), DYS yatırımlarının İran hizmet sektörünün alt sektörlerindeki istihdam pozisyonlarını analiz etmiştir. 1997–2004 döneminde İran hizmet alt sektörleri için panel veri analizi kullanarak tahminde bulunmaya çalışmıştır. Çalışmada 1) Gayrimenkul, kiralama ve iş aktiviteleri 2) Finansal aracılık 3) Ulaşım, depolama ve iletişim 4) Toptancılık ve mağazacılık ile 5) Otel ve restoranlar olmak üzere beş hizmet alt sektör kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucu ÇUŞ'lar ekonomiye girdiğinde hizmet sektörünün çeşitli alanlarındaki aktif şirketlerde büyük iş verimliliğine yol açarak, nitelikli işçi istihdam edebildiği ve yerli şirketler yabancı şirketlerle yayılma etkisi ile daha iyi rekabet edebildiği gözlenmiştir.

Hisarcıklılar ve diğerleri (2009), 2000-2007 periyodu için Türkiye'de yer alan 19 sektörde (tarım, balıkçılık, madencilik, taş ocakçılığı, imalat, elektrik, gaz, su, inşaat,

^(*) Kasaba ve Köy Girişimleri, Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki kasaba ve köylerdeki yerel yönetimlerinin görev alanında bulunan piyasaya yönelik kamu girişimleridir.

ticaret, tamirat, otel, restoran, nakliye, depolama, iletişim, finansal aracılık, gayrimenkul ve iş etkinliği) DYS yatırımları ve istihdam arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Panel Veri Genelleştirilmiş Hareketler Yöntemi'nin (Generalised Method of Moments (GMM) kullanıldığı çalışmada Türkiye'de DYS yatırımlarının istihdam seviyesi üzerindeki etkisinin negatif olduğu gözlenmiştir. Türkiye'de DYS yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisinin negatif olması ise DYS yatırımlarının daha çok şirket satın alma ve birleşmeleri şeklinde olması ile bağdaştırılmıştır.

Karlsson ve diğerleri (2007), Çin'de iş yaratma üzerine DYS yatırımlarının etkisini ölçmeyi amaçladıkları çalışmalarında, ÇUŞ'ların hem doğrudan hem de dolaylı istihdam etkilerini incelemişlerdir. Kullanılan veri seti, 1998–2004 periyodu boyunca 5 milyon yuan üzerinde yıllık ciro yapan ve 10 işçiden daha fazla işçi istihdam eden küçük şirketlerin temsili örneğine, büyük ve orta ölçekli şirketlerin sayımına ve Çin imalat sektörünün firma seviyeleri bilgisine dayalıdır. Mevcut firma seviyesi ile ilgili ekonomik değişkenler istihdam, ücret, satış, katma değer, ihracat ve sabit sermayeden oluşmaktadır. Çalışmada ayrıca özel olmayan yerli firmalar, özel yerli firmalar, yabancı firmalar ve diğer firmalar olmak üzere 4 farklı mülkiyet kategorisi oluşturulmuştur. Ekonometrik model olarak EKK yöntemi ve probit analizi kullanılmıştır. İlk aşamada doğrudan mülkiyet etkisi incelenmiş ve istihdam artışının yüksek verimlilik, sermaye yoğunluğu ve ücret gibi firma karakterleri ile ilişkili olduğu bulunmuştur. İkinci aşamada ise yayılma ve rekabet bakımından DYS yatırımlarının dolaylı etkileri incelenmiş DYS yatırımlarının yayılma etkisinin özellikle de özel yerli firmalarda rekabet etkisinden daha önemli olduğu tespit edilmiştir. Aksine DYS yatırımlarının pozitif etkisi, özel olmayan yerli firmalarda gözlenmemiştir. Çalışmada DYS yatırımlarının özel yerli firmaların istihdamı üzerinde pozitif etkisi olduğu ve DYS'nin uluslararası piyasalara girişi vasıtasıyla Çin imalat sektörü üzerinde iş yaratımına katkı sağladığı gözlenmiştir.

Lipsev ve diğerleri (2010) ise, Endonezya'da tesis düzeyinde DYS yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. İlk önce ülke içinde sahip olunan tesisler ile yabancılara ait tesislerde istihdam artışı kıyaslanmış daha sonra ise yabancılara ait kuruluşların yerli firmalarca satın alınması ve ülke içinde bulunan kuruluşların yabancılar tarafından satın alınması sonucu istihdam artışı incelenmiştir. 1975–2005 döneminin baz alındığı model, 20 işçiden daha fazla işçi istihdam eden tüm tesisleri kapsamaktadır.

Çalışmada regresyon analizi, probit modeli ve EKK yöntemi olmak üzere üç ekonometrik model kullanılmıştır. Ekonometrik analiz sonucu istihdam artışının yabancılara ait tesislerde daha yüksek olduğu ve yabancılara ait tesislerdeki istihdam artışının yerli tesislerdeki istihdam artışından ortalama olarak daha hızlı olduğu gözlenmiştir. Ayrıca, periyod boyunca yerli mülkiyetten yabancı mülkiyete devrin istihdam artışını yükselttiğine dair sağlam bir etki bulunurken, yabancı mülkiyetten yerli mülkiyete devrin etkisinin düşük olduğu tespit edilmiştir.

Masso ve diğerleri (2007), düşük maliyetli orta gelir seviyesindeki geçiş ekonomilerinden biri olan Estonya üzerinde DYS yatırımlarının istihdam etkisini araştırma konusu yapmışlardır. Çalışmada 1995–2002 dönemi için Estonya firmalarının tamamı dikkate alan panel veri regresyon analizlerine yer verilmiştir. Dışa yatırım yapan veya içeride yabancı ortaklıkla yatırım yapan firmalar için gölge (kukla) değişken oluşturularak, dışarıya ve içeriye yatırım yapan firmaların istihdam büyümesi üzerindeki etkileri diğer kontrol değişkenleri eşliğinde incelenmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucu, DYS yatırımlarının ev sahibi ülke istihdamı üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu ancak DYS yatırımlarının ev sahibi ülke istihdamı üzerinde etkileri arasında fark olduğu gözlenmiştir. Çalışmada ayrıca dolaylı yabancı sermaye yatırımlarının yarattığı istihdam artışının DYS yatırımlarının yarattığı istihdam artışından ortalama olarak daha yüksek olduğu da tespit edilmiştir.

Massoud (2008), Mısır’da DYS yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında 1974–2005 periyodunu baz alarak 2 tarım sektörü, 9 imalat sektörü ve 13 hizmet sektörü olmak üzere toplam 24 sektör için yıllık veriler kullanmıştır ve model iki aşamalı regresyon tekniği ile test edilmiştir. Çalışmada yeşil alan yatırımları ile şirket satın alma ve birleşmelerinin istihdam etkisi ve DYS yatırımlarının sektörel dağılımının istihdam etkisi analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda yeşil alan yatırımlarının beşeri sermaye ve ihracat ile ilişkilendirildiğinde Mısır’ın emek talebinin artışına neden olduğu; aksi takdirde yeşil alan yatırımlarının etkisinin anlamsız olduğu sonucuna erişilmiştir. Şirket satın alma ve birleşmelerinin ise istihdam üzerinde negatif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. DYS yatırımlarının sektörel dağılımının istihdam etkisi üzerine yapılan incelemede ise imalat sektörü için DYS yatırımları teknoloji açığının boyutu, finansal gelişim ve ithalat ile ilişkilendirildiğinde emek talebi üzerinde önemli bir etkiye

sahip olmadığı gözlenmiştir. Ancak DYS yatırımları beşeri sermaye ve ihracat ile ilişkilendirildiğinde Mısır'da emek talebini artırdığı görülmüştür. Tarım ve hizmet sektörleri için ise DYS yatırımlarının Mısır'da emek talebi üzerinde doğrudan negatif bir etkisi olduğu gözlemlenmiş ve ancak beşeri sermaye, teknoloji açığı, finansal gelişim ve ticaret rejimi ile ilişkilendirildiğinde tarım ve hizmet sektöründeki DYS yatırımlarının hem doğrudan hem de dolaylı etkileşim etkisinin önemsiz olduğu kanısına varılmıştır.

Nunnenkamp ve diğerleri (2007) ise, DYS yatırımlarının Meksika'da istihdama katkı sağlayıp sağlamadığını firma bazında incelemiştir. Çalışmada yaklaşık 200 imalat endüstrisini kapsayan istihdam ve DYS yatırımları verisi kullanılmıştır. 1994–2006 dönemini kapsayan çalışmada Meksika ekonomisi için regresyon analizi yapılmış, DYS yatırımlarının hem beyaz yakalı işçiler hem de mavi yakalı işçiler üzerindeki etkisinin pozitif olduğu bulunmuştur. Mavi yakalı işçilerin istihdamı üzerine bu pozitif etkinin imalat endüstrilerinin artan kalifiye işgücü yoğunluğuyla azaldığı ifade edilmiştir.

Rizvi (2009), 1985–2008 döneminde Pakistan, Hindistan ve Çin'de DYS yatırımlarının istihdam yaratma etkisini Görünüşte İlişkisiz Regrasyon analizi ile inceleme konusu yapmıştır. Görünüşte İlişkisiz Regrasyon analizi sonucunda yalnızca GSYİH'nın üç ülkenin istihdam seviyesi üzerinde önemli etkiye sahip olduğu, DYS yatırımlarının ise Pakistan, Hindistan ve Çin'in istihdamı üzerinde hiç etkiye sahip olmadığı bulunmuştur.

Son olarak Vergil ve Ayaş (2009), DYS yatırımlarının yoğun olarak gerçekleştiği dört sektöre (1) imalat sanayi, 2) mali aracı kuruluşlar, 3) toptan ve perakende ticaret, 4) madencilik ve taşocakçılığı) ilişkin 1992-2006 yılları arasındaki veriler ve panel veri tahmin yöntemleri kullanarak, Türkiye'ye gelen DYS yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışmada reel DYS yatırımları, reel GSYİH ve istihdam verileri kullanılmıştır. Panel birim kök testlerine göre modeldeki değişkenlerin birinci dereceden entegre oldukları bulunmuştur. Dinamik EKK panel eş bütünleşme yöntemine göre tahmin edilen modelde incelenen dönem içerisinde ve incelenen sektörler bazında DYS yatırımlarının istihdamı olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır. Bu etkinin her bir sektörde nasıl gerçekleştiğini görebilmek için sabit etkiler ve homojen kısa dönemli dinamikler modeli kullanılarak yapılan tahminde en fazla negatif etkinin imalat sanayi

sektöründe gerçekleştiği sonucuna varılmıştır. Çünkü teorik olarak DYS yatırımlarının istihdamı ancak yeni yatırım yapılması durumunda olumlu etkilemesi beklenmektedir.

2.3.2.2. Panel Veri Nedensellik ve Eş Bütünleşme Analizleri

Ajaga ve Nunnenkamp (2008), ABD’de eyalet düzeyinde DYS girişleri, istihdam ve katma değer bakımından ekonomik sonuçlar arasında uzun dönemli ilişkiyi panel verileri kullanarak incelemiştir. 1977–2001 döneminin baz alındığı modelde Johansen (1988) eş bütünleşme tekniği ve Toda ve Yamamoto (1995) Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Çalışmada yapılan eş bütünleşme testlerinde DYS yatırımları ile eyalet düzeyinde üretim ve istihdam arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına işaret eden bulgulara ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada kullanılan Toda ve Yamamoto nedensellik test sonuçları da DYS yatırımları ile toplam ve imalat sanayi istihdamı arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Craigwell (2006) ise, İngilizce ve Hollandaca konuşan Karayip’lerde DYS yatırımları ve istihdam arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada 1990–2000 periyodu boyunca 20 Karayip ülkesi (Grenada, Guyana, Jamaika, Montserrat, Hollanda antileri, Saint Kitts ve Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent ve Grenadine adaları, Surinam, Trinidad ve Tobago ve İngiliz Virgin adaları) baz alınmıştır. Granjer (1969) nedensellik testinin kullanıldığı çalışmada 20 İngilizce ve Hollandaca konuşan Karayip ülkesinde DYS yatırımları ve istihdam arasında pozitif nedensellik ilişkisi olduğu gözlenmiş, DYS yatırımlarının istihdam üzerinde pozitif ve önemli derecede ilişkili olduğu gözlenmiştir. Ancak, DYS yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisi ilk yıllarda büyük olmakta daha sonra gittikçe azalmaktadır.

Rizvi (2009), 1985–2008 yılları arası 24 yıllık periyod için Pakistan, Hindistan ve Çin’de DYS yatırımlarının istihdam yaratma etkisini ele almıştır. Çalışmada istihdam, GSYİH ve DYS yatırımları olmak üzere 3 değişken kullanılmış, üç değişken arasındaki uzun dönemli ilişkiyi test etmek için ilk önce Im- Pesaron- Shin(IPS) birim kök testi kullanarak entegrasyon düzeni kontrol edilmiş daha sonra Pedroni (1999) eş bütünleşme testi kullanılarak eş bütünleşme çalışmalarına yer verilmiştir. Pedroni (1999) testi sonucu değişkenlerin eş bütünleşik ve uzun dönemli ilişkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Son olarak Vergil ve Ayaş (2009), 1992-2006 dönemini baz alarak DYS yatırımlarının yoğun olarak gerçekleştiği dört sektöre (1. imalat sanayi, 2. mali aracı kuruluşlar, 3. toptan ve perakende ticaret, 4. madencilik ve taşocakçılığı) ilişkin panel veri tahmin yöntemleri kullanarak, Türkiye’de DYS yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmada yapılan Kao Testi ve Larson Testi sonucuna göre DYS yatırımları ve istihdam arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuşken, Pedroni Testi sonucunda ise DYS yatırımları ve istihdam arasında eş bütünleşik ilişkinin olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla çalışmada panel eş bütünleşme testlerine göre modeldeki değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır.

2.3.3. Zaman Serileri Analizleri

Aktar ve Öztürk (2009), DYS yatırımlarının ve ekonomik büyümenin Türkiye’de işsizliği tedavi edip edemeyeceğini incelemişlerdir. Çalışmada Amerikan doları cinsinden cari GSYİH, Amerikan doları cinsinden DYS yatırımları, Amerikan doları cinsinden cari fiyatlarla ihracat ve işsizlik oranları olmak üzere 4 değişken, 2000:1 2007:4 dönemi için kullanılmıştır. Uzun dönemli ilişkiyi incelemek için Johansen ve Jeseluis eş bütünleşme testi ve VAR analizi olmak üzere kullanılan iki ekonometrik analiz sonucu, DYS yatırımlarının ilgili periyod boyunca Türkiye’de yeni iş yaratmadığı sonucuna varılmıştır.

Jayaraman ve Singh (2007), Fiji ekonomisinde GSYİH, DYS yatırımları ve istihdam arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemişlerdir. 1970–2003 yılları arasındaki 34 yıllık periyod için resmi sektör istihdamı ve GSYİH üzerine zaman serileri verileri kullanılmıştır. Yıllık istihdam, yıllık DYS girişleri ile pozitif olarak ilişkilendirilmiştir ve yıllık istihdam ayrıca ekonomik büyümeye bağlı olduğundan DYS yatırımları içinde istihdamın GSYİH tarafından doğrudan etkilendiğini varsayılmıştır. Birim kök testi, eş bütünleşme analizi, uzun süreli tahmin ve Granger nedensellik testlerinin uygulandığı çalışmada değişkenler arasında iki eş bütünleşme ilişkisi gözlemlenmiştir. Çalışmada yapılan Otoresif Dağıtım Gecikmeli Model (Autoregressive Distributed Lag (ARDL)) tahmin sonuçlarında Fiji’nin istihdamı üzerinde GSYİH ve DYS yatırımlarının etkisinin pozitif ve istatistik açıdan anlamlı olduğu görülmüştür. Nedensellik testi sonucu ise DYS yatırımlarından istihdama doğru uzun dönemli nedensel bir ilişkinin varlığını ortaya

koyarken, kısa dönemde ise DYS yatırımlarından GSYİH'ya doğru tek yönlü nedensel bir ilişkiye işaret etmektedir.

Karagöz (2007) ise, Türkiye'de net yabancı yatırım girişleri ile istihdam arasındaki ilişkiyi GSYİH'nın etkisini hesaba katarak test etmiştir. Çalışmada 1970–2005 dönemi baz alınmış ve toplam net yabancı yatırımlar, GSYİH ve genel istihdam olmak üzere üç değişken kullanılmıştır. DYS yatırımları ile istihdam düzeyi arasındaki uzun dönem ilişkisini araştırmak üzere Johansen eşbütünleşme testi uygulanmış ve net yabancı yatırım, GSYİH ve istihdam arasında anlamlı bir uzun dönem ilişkisi bulunmuştur. Daha sonra uygulanan Granger nedensellik testi sonucu net yabancı sermaye ve istihdam arasında ne gecikmeli ne de gecikmesiz olarak herhangi bir nedensellik bulunmadığı sonucuna tespit edilmiştir. Reel GSYİH içinde yabancı yatırımların çok küçük bir paya sahip olması, dolayısıyla istihdam etkisinin de sınırlı kalması bu durumun bir nedeni olarak düşünülmektedir. Daha önemli neden ise, Türkiye'de yabancı sermaye girişlerinin, özellikle son yıllarda artan bir şekilde, genellikle satın alma (mülkiyet devri veya özelleştirme yoluyla) ya da birleşme şeklinde cereyan etmesidir.

Peker ve Göçer (2010), DYS yatırımlarının Türkiye'de işsizlik üzerindeki etkisini 2000:1–2009:4 dönemi çeyrek verilerini kullanarak araştırmışlardır. Analiz işsizlik oranları, ulusal gelir ve DYS yatırımları olmak üzere üç değişken kullanılarak Pesaron vd.'nin (2001) geliştirmiş olduğu sınır testi yaklaşımı ile yapılmıştır. Analizde söz konusu değişkenler arasında eş bütünlüğün varlığına ilişkin bulgular elde edilmiş ve buna dayanarak uzun ve kısa dönemli ARDL modelleri oluşturulmuştur. Elde edilen ampirik kanıtlara göre, uzun dönemde, DYS yatırımları ile işsizlik arasında istatistikî bakımdan anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Yani DYS'nin Türkiye'deki işsizliğin azaltılması bakımından herhangi bir katkısının olmadığı gözlenmiştir. Kısa dönem analizinde ise, cari dönem ve iki gecikmeli dönemde DYS ile işsizlik arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasında, özelleştirmelerle gelen yabancı yatırımların, öncelikle başlangıç döneminde aşırı istihdamı azaltıcı politika uygulamalarının, sonraki dönemlerde ise ekonomik konjoktüre bağlı olarak yeni eleman istihdam etmelerinin etkili olduğu düşünülmektedir.

2.4. Ampirik Literatürün Değerlendirilmesi

Çalışmada DYS yatırımlarının istihdam üzerindeki etkilerini ele alan sınırlı bir literatür özetlenmeye çalışılmıştır. Bu sınırlı literatür içinde çalışmaların büyük bir kısmının panel veri analizleriyle gerçekleştirildiği görülmektedir. Mevcut literatür genel olarak değerlendirildiğinde DYS yatırımları ile istihdam arasındaki ilişkilere dair evrensel olmayan bulgulara ulaşıldığı görülmüştür. Daha açık bir ifadeyle yapılan çalışmaların bulguları, DYS yatırımlarının istihdam etkileri açısından farklılaşmaktadır. Bir kısım çalışmalar, DYS yatırımlarının istihdamın önemli bir pozitif determinantı olduğuna işaret ederken, diğer bir kısım çalışmalar ise DYS yatırımlarının istihdamı azaltıcı etkileriyle sonuçlanmıştır. Diğer bir kısım çalışmalar ise DYS ile istihdam arasında anlamlı ilişkilere ulaşamamıştır. Bu durum Tablo 5’de özetlenen literatür özetinde gözlemlenebilir.

Tablo 5: DYS Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkilerine Yönelik Literatür Özeti

Yazar	Dönem	Ülke	Yöntem	Uygulamalı Bulgular
Ateş (2006);	2004	Türkiye	Yatay Kesit Regrasyon Analizi	+
Ajaga ve Nunnenkamp (2008);	1977-2001	ABD eyaletleri	Panel Veri Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi	Eşbütünleşik DYS ↔ İST
Aktar ve Öztürk (2009);	2000:1 2007:4	Türkiye	Zaman Serisi Eşbütünleşme ve VAR Analizi	Eşbütünleşik Değil DYS ↔ İST
Craigwell (2006);	1990-2000	20 Karayip Ülkesi	Panel Veri Nedensellik	DYS ↔ İST
Chudnovsky ve diğerleri (t.y.);	1992-1994 1998-2002	Arjantin Firmaları	Panel Veri Regresyon Analizi	Devir Şeklindeki DYS 0 Nitelikli İşgücü +
Falk ve Wolfmayr (2006);	1993-2003	CEEC5 Ülkeleri	Panel Veri Regresyon Analizi	Hizmet Sektörü + İmalat Sektörü 0
Federico ve Alfredo (2007);	1996-2001	İtalya il ve İmalat Endüstrisi	Panel Veri Regresyon Analizi	+
Fu ve Balasubramanyam (2005);	1987-1998	Çin	Panel Veri Regresyon Analizi	+
Ghavidel (2008);	1997-2004	İran Hizmet Sektörü	Panel Veri Regresyon Analizi	Nitelikli İşgücü +
Hisarcıklılar ve diğerleri (2009);	2000-2007	Türkiye Sektörleri	Panel Veri Regresyon Analizi	-
Jayaraman ve Singh (2007);	1970-2003	Fiji	Zaman Serileri Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi	Eşbütünleşik DYS → İST
Karagöz (2007);	1970-2005	Türkiye	Zaman Serisi Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi	Eşbütünleşik Değil Nedensellik Yok
Karlsson ve diğerleri (2007);	1998-2004	Çin	Panel Veri Regresyon	+
Lipsev ve diğerleri (2010);	1975-2005	Endonezya	Panel Veri Regresyon	+
Masso ve diğerleri (2007);	1995-2002	Estonya	Panel Veri Regresyon	+

Tablo 5 (Devamı)

Yazar	Dönem	Ülke	Yöntem	Uygulamalı Bulgular
Massoud (2008);	1974-2005	Mısır	Panel Veri Regresyon	Yeşil Alan + Şirket Satın Alma ve Birleşmeleri - İmalat Sektörü + 0 Tarım ve Hizmet Sektörü - ve 0
Nunnenkamp ve diğerleri (2007);	1994-2006	Meksika	Panel Veri Regresyon Analizi	+
Peker ve Göçer (2010);	2000:1 2009:4	Türkiye	Zaman Serisi Sınır Testi Yaklaşımı ve Eşbütünleşme	Uzun Dönemde Eşbütünleşik Değil Kısa Dönemde Eşbütünleşik
Rizvi (2009);	1985-2008	Pakistan, Hindistan ve Çin	Panel Veri Eşbütünleşme ve Regresyon Analizi	Eşbütünleşik 0
Vergil ve Ayaş (2009);	1992-2006	Türkiye	Panel Veri Eşbütünleşme ve Regresyon Analizi	Kao Testi Eşbütünleşik Pedroni Testi Eşbütünleşik Değil Larson Testi Eşbütünleşik -

Not: Tabloda yer alan (+) pozitif, (-) negatif, (0) anlamsız, (↔) iki yönlü nedensel ilişki, (→) tek yönlü nedensel ilişki anlamına gelmektedir.

DYS yatırımlarının istihdam üzerindeki etkilerinin farklılaşan sonuçları, çalışmalarda kullanılan yöntem, dönem, ülke, şirketler ve firmaların farklı olmalarından kaynaklanabileceği gibi yapılan yatırımın türünden dolayı da farklılaşabilmektedir. Diğer bir deyişle teoride bahsedildiği üzere DYS yatırımlarının türü ve yatırım yapılan ülkelerin niteliği, istihdam etkilerinin farklılaşmasının temel nedenleri arasındadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: PANEL VERİ NEDENSELLİK ve EŞ BÜTÜNLEŞME ANALİZLERİ

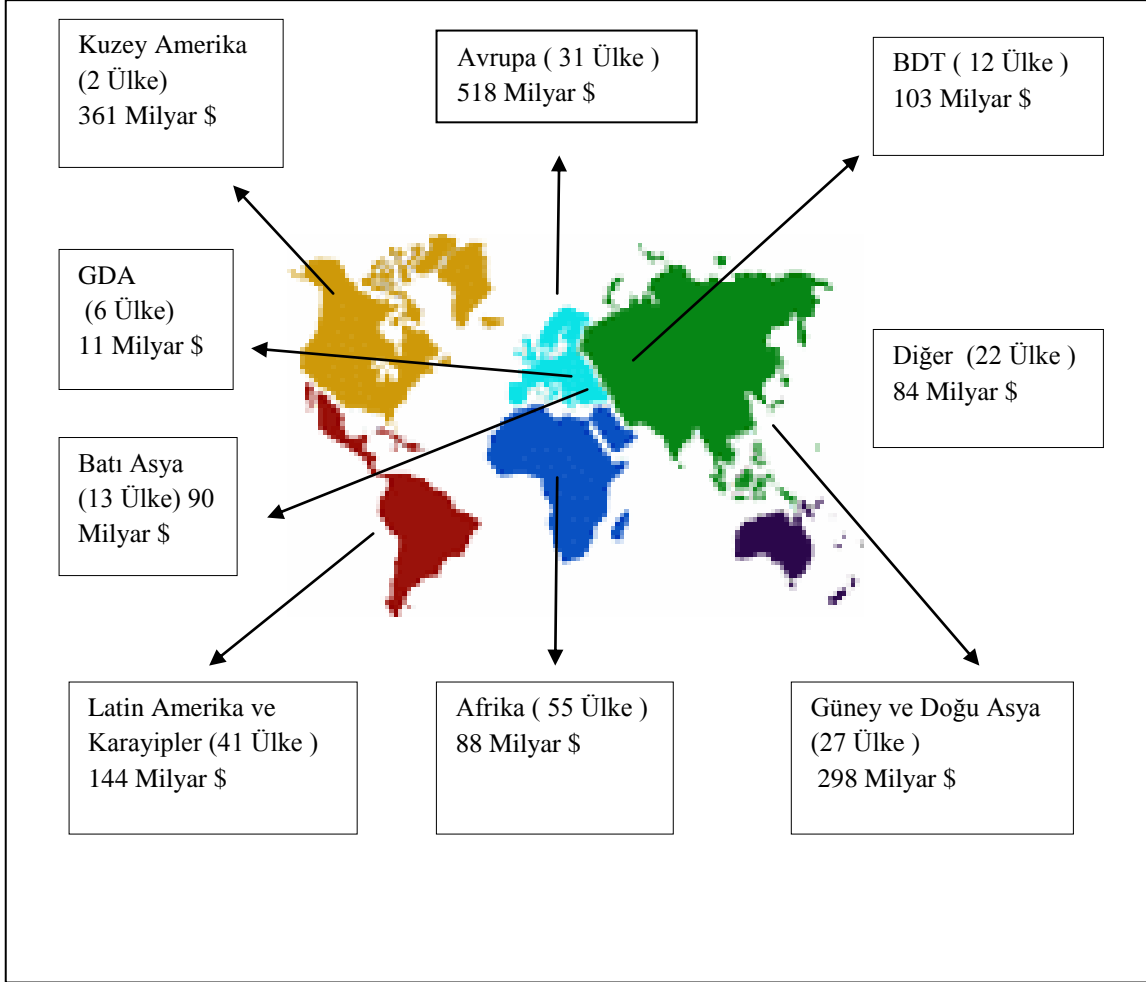
3.1 Çalışmanın Amacı

GOÜ'ler yeterli sermaye birikimine sahip olmayan, sanayileşmesini tamamlayamamış ve istihdam sorunu yaşayan ülkelerdir. Bu ülkelere yapılacak olan DYS yatırımları ülke ekonomisinin kalkınması açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, GOÜ'lerde DYS yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisine yönelik ekonometrik analizlere yer verilecektir.

Günümüzde hiçbir ülkenin ekonomik yönden kendi kendine yeterli olmayacağı açıktır. Küreselleşme ile birlikte ülkelerin doğal kaynaklar, işgücü, teknoloji, mamul ve pazar açısından birbirlerine olan ihtiyaçları günden güne artmaktadır. Bu çerçevede DYS yatırımları, dünya genelinde zaman ve mekan ile kesintiye uğramadan bir süreklilik arz ederken, dünyanın hemen her yerinde ekonomik birimler birbiriyle entegre olmaya başlamaktadır (Çeken, 2003: 35-36).

1990'lı yıllardan itibaren ekonomilerin liberalleşmesinden ve küreselleşmesinden ötürü pek çok ülke doğrudan yabancı yatırımlara kapılarını açmış ve böylece DYS yatırımları günümüzde önemli boyutlara ulaşmıştır (Paslı, 2011: 33). Bununla birlikte genel olarak DYS yatırımları, bölgeler arasında dengeli bir şekilde dağılmamış, Kuzey Amerika, Avrupa, Latin Amerika ve Karayipler, Güney Doğu Avrupa (GDA), Güney ve Doğu Asya, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Batı Asya ve Afrika ülkelerinin DYS yatırımlarından aldığı pay yıllar itibariyle farklılaşmıştır. Bu farklılaşma ise son dönemlerde belirgin bir şekilde kendini hissettirmeye başlamıştır. Günümüzde DYS yatırımlarının bölgeler itibariyle aldığı paylar, 2008 yılı baz alınarak Şekil 3'de gösterilmiştir.

Şekil 3: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölgeler Arasındaki Dağılımı (2008)

Kaynak: YASED, 2009: 15

YASED'in "UNCTAD Dünya Yatırım Raporu 2009" adlı sunumunda Şekil 3'de gösterildiği gibi 2008 yılında DYS yatırımlarının dünyadaki dağılımı gösterilmektedir. Şekil 3'e bakıldığında Kuzey Amerika'da yer alan 2 ülke 361 Milyar \$, Latin Amerika ve Karayipler'de yer alan 41 ülke 144 Milyar \$ DYS yatırımı çekerken, Avrupa Kıtası'nda yer alan 31 ülke 518 Milyar \$'lık DYS yatırım ile en fazla DYS yatırımlarından pay alan bölgedir. Ayrıca Güney Doğu Avrupa'da (GDA) yer alan 6 ülke 11 Milyar \$ gibi küçük bir DYS yatırımı çekerken, Bağımsız Devletler Topluluğu'nu temsil eden 12 ülke 103 Milyar \$, Batı Asya'da yer alan 13 ülke ise 90 Milyar \$'lık DYS yatırımına ev sahipliği yapmaktadır. GOÜ'lerde Güney ve Doğu Asya'da yer alan 27 ülke 298 Milyar \$'lık DYS yatırımı ile ön plana çıkarken, Afrika Kıtası'nda yer alan 55 ülke ise 88 Milyar \$ DYS

yatırımı çekmektedir. Bu ülkelerin dışındaki kalan 22 ülke ise 84 Milyar \$ DYS yatırımı almaktadır.

Konumuz itibariyle DYS yatırımlarının GOÜ'ler açısından önemi ve seyrine bakıldığında ise DYS yatırımlarının GOÜ'lerde var olan bazı sorunlardan ötürü bu ülkeler açısından önem arz ettiği ve yıllar itibariyle seyrinde farklılaşmalar olduğu Tablo 6'da görülmektedir. GOÜ'ler ekonomik kalkınma çabalarında önemli bir sermaye kısıtı ile karşı karşıyadır. GOÜ'lerde düşük gelire bağlı olarak ortaya çıkan düşük tasarruf ve düşük yatırım döngüsü, bu ülkeleri finansal serbestleşme programları ile dışa açılarak uluslararası sermaye hareketlerinden faydalanmaya ve ekonomik kalkınmanın sağlanması amacına yönelmektedir (Göz, 2009: 57).

GOÜ'lerin kalkınma öncelikleri, sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin başarılmasını, gerek yerli girişimin gerekse yabancı yatırımların artırılmasını, 1980'li yıllardan sonra benimsenen ihracata yönelik büyüme modeli çerçevesinde ülkenin ihracat potansiyelinin artırılmasını, istihdamın artırılmasını, çalışan kesimin yaşam koşullarının iyileştirilmesini ve teknolojik gelişimin güçlendirilmesini içermektedir. Dünya ekonomisinin gitgide serbestleştiği ve uluslararası ticari bağımlılığın giderek arttığı günümüzde GOÜ'lerin bu hedefleri gerçekleştirebilmeleri, kendi kaynaklarını ve kapasitelerini geliştirmesi için baskı yapmaktadır. GOÜ'lerin kalkınmalarında var olan yapısal darboğazlar ve ilerlemenin temel koşutu olan sermaye birikiminin yetersizliği karşısında DYS yatırımları bu problemleri çözmekte önemli bir araç olarak görülmektedir (Tomak, 2006: 11-12).

DYS yatırımları GOÜ'lerin kalkınma hedefleri bakımından özellikle üç noktada önemli kabul edilmektedir (Sabır, 2002):

- Ülkedeki gelir oluşumu, döviz durumu ve vergi gelirleri gibi makro değişkenleri genellikle olumlu etkiler.
- Endüstriyel verimlilik, teknolojik gelişme ve mamul geliştirme konusunda etkilidir.

- Modern sektörlerde istihdam durumunu ve işgücü niteliklerini genellikle olumlu etkiler.

Bununla birlikte çalışmada öncelikli olarak dünya ekonomisinde ve alt ülke grupları açısından DYS yatırımlarındaki gelişmeler ile istihdamda yaşanan gelişmeler özetlenecektir. Tablo 6, bahsi geçen değişkenlerin 1991-2008 yılındaki gelişmelerini yansıtmak üzere hazırlanmıştır.

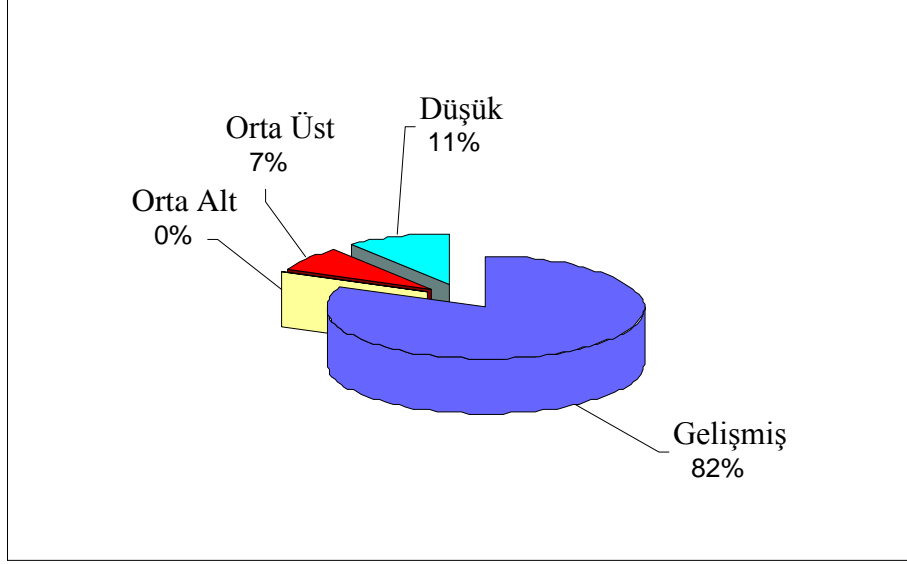
Tablo 6: 1991-2008 Dönemi Ülke Gruplarına Göre İstihdam ve DYS Yatırımlarının Gelişimi (Milyar \$)

Ülke Grupları	Değişkenler	1991	1995	2000	2005	2006	2007	2008
Yüksek Gelirli	İstihdam/Nüfus	55,01	54,20	55,00	54,47	54,87	54,92	54,64
	DYS/GSYİH	0,71	1,01	5,59	2,45	3,13	4,46	2,88
	DYS (\$)	134927	245715	1462949	870204	1174532	1832666	1261037
Yüksek Gelirli OECD	İstihdam/Nüfus	55,05	54,20	55,05	54,46	54,86	54,89	54,60
	DYS/GSYİH	0,69	0,98	5,45	2,32	2,92	4,26	2,67
	DYS (\$)	127246	232960	1377120	795801	1054964	1685429	1120741
Orta Alt Gelirli	İstihdam/Nüfus	71,16	70,21	69,98	70,27	70,22	70,24	70,35
	DYS/GSYİH	0,30	0,98	1,64	2,30	2,56	3,99	3,95
	DYS (\$)	581	1540	2759	5446	7219	12877	15063
Orta Üst Gelirli	İstihdam/Nüfus	65,11	64,56	63,42	62,02	61,97	62,06	61,90
	DYS/GSYİH	1,02	2,73	2,11	3,03	3,12	3,64	3,39
	DYS (\$)	12374	54045	54883	139054	170707	250632	282750
Düşük Gelirli	İstihdam/Nüfus	53,32	53,73	53,51	54,66	55,16	55,61	55,50
	DYS/GSYİH	1,12	1,45	3,01	2,71	2,94	3,61	3,61
	DYS (\$)	17646	39273	90971	131208	168459	252411	299214
Dünya	İstihdam/Nüfus	61,68	61,27	60,85	60,29	60,43	60,58	60,45
	DYS/GSYİH	0,76	1,16	5,04	2,53	3,10	4,25	3,06
	DYS (\$)	165528	340573	1611562	1145911	1520917	2348586	1858064

Not: Veriler Dünya Bankası'ndan alınmıştır.

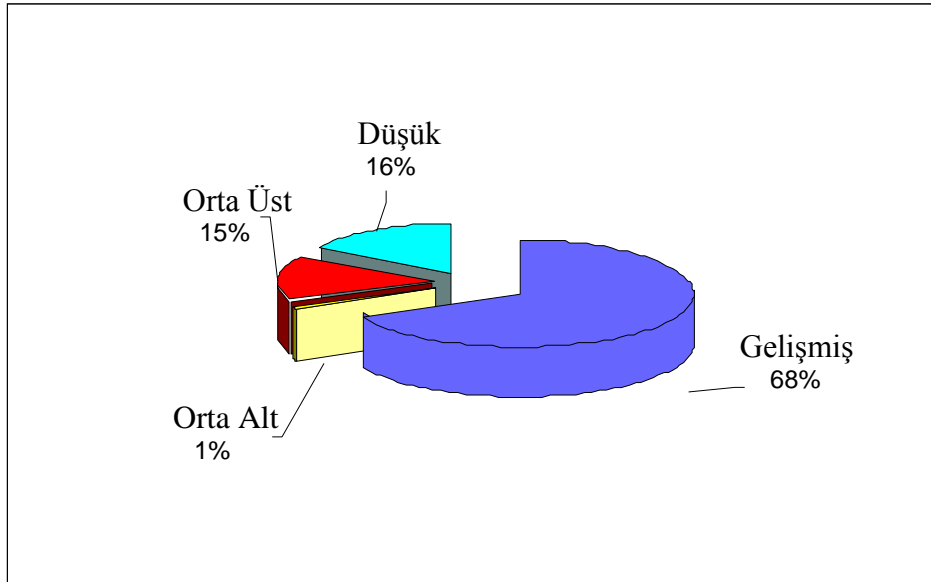
Tablo 6’da DYS yatırımları yüksek gelirli ülkeler, yüksek gelirli OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)) ülkeleri, orta alt gelirli ülkeler, orta üst gelirli ülkeler ve düşük gelirli ülkeler şeklinde ayrıma tabi tutularak 1991-2008 dönemi için gösterilmiştir. Yüksek gelirli ülkelerde, 1991 yılında 134927 Milyon \$ olan DYS yatırımları, 2007 yılında 1832666 Milyon \$’a yükselmiş, 2008 yılında ise 1261037 Milyon \$’a gerilemiştir. Yüksek gelirli OECD ülkelerinde ise DYS yatırımları 1991 yılında 127246 Milyon \$ iken 2007’de 1685429 Milyon \$’da seyretmiş ve 2008 yılında 1120741 Milyon \$ olarak düşüş göstermiştir. Orta alt gelirli ülkelerde, 1991 yılında 581 Milyon \$ olan DYS yatırımları 2008 yılına gelindiğinde 15063 \$’a yükselmiştir. GOÜ gurubunu temsil eden orta üst gelirli ülkelerde ise DYS yatırımları 1991 yılında 12374 Milyon \$ düzeyinde iken hızlı bir artış eğilimi göstererek 1992 yılında % 400 artarak 54045 Milyon \$’a yükselmiş, 2007 yılına gelindiğinde ise 250632 Milyon \$ düzeyinde seyrederken, 2008 yılında ise krize rağmen artış trendini korumuş ve 282750 Milyon \$’a yükselmiştir. Az gelişmiş ülkeleri temsil eden düşük gelirli ülkelerde ise DYS yatırımları, 1991 yılında 17646 Milyon \$ iken 2007 yılında 252411 Milyon \$’a yükselmiş ve 2007-2008 krizine rağmen artma eğilimini sürdürerek 299214 Milyon \$’a yükselmiştir. Ayrıca 1991-2008 döneminde tüm ülkelerde DYS yatırımları dünya ortalamasının altında kalmıştır. Diğer taraftan 1991 ve 2008 yıllarında DYS yatırımlarından ülke gruplarının aldığı paylar, Şekil 4 ve 5’de verilmiştir.

Şekil 4: 1991 Yılı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Alt Ülke Guruplarına Göre Dağılımı

Not: Veriler Dünya Bankası'ndan alınmıştır.

Şekil 5: 2008 Yılı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Alt Ülke Guruplarına Göre Dağılımı

Not: Veriler Dünya Bankası'ndan alınmıştır.

Şekil 4 ve 5’de görüldüğü gibi DYS yatırımlarının 1991-2008 dönemi içinde gelişmiş, orta üst, orta alt ve düşük gelirli ülkeler açısından seyrinde önemli değişimler olmuştur. Gelişmiş ülkelerin DYS yatırımlarından aldığı pay 1991 yılında % 81 iken bu oran 2008 yılında % 68’lere gerilemiştir. Bunun nedeni olarak ise DYS yatırımlarının gelişmiş ülkelere doğru kayması gösterilebilir. Çünkü GOÜ’leri temsil eden orta üst gelirli ülkelerin DYS yatırımları içindeki payı 1991 yılında % 7 iken % 100’den daha büyük bir artış göstererek 2008 yılında % 15’lere yükselmiştir. Diğer taraftan düşük gelirli ülkelerde DYS yatırımları 1991 yılında % 11 iken 2008 yılında % 16’ya yükselmiş, orta alt gelirli ülkeler ise 1991 yılında DYS yatırımlarından oldukça düşük bir pay alırken, 2008 yılında DYS yatırımlarından aldıkları pay % 1 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler DYS yatırımlarının ülke tarihlerinde gelişmiş ülkelere az gelişmiş ve GOÜ’lere doğru bir değişimi göstermektedir.

GSYİH içinde DYS yatırımlarının oranına bakıldığında ise 1991 yılında yüksek gelirli ülkeler % 0,71, yüksek gelirli OECD ülkeleri % 0,69 ve orta alt gelirli ülkeler % 0,30 ile dünya ortalamasının altında seyrederken, orta üst gelirli ülkeler % 1,02 ve düşük gelirli ülkeler % 1,12 ile dünya ortalamasının üstünde seyreden ülkeler olmuştur. 2007 yılına gelindiğinde ise DYS yatırımlarının GSYİH içindeki payı yüksek gelirli ülkelerde % 4,46 ve yüksek gelirli OECD ülkelerinde % 4,26 olarak gerçekleşmiş ve dünya ortalamasının üstünde seyretmiştir. Öte yandan orta alt gelirli ülkelerde DYS yatırımlarının GSYİH içindeki payı, % 3,99, orta üst gelirli ülkelerde % 3,64 ve düşük gelirli ülkelerde ise % 3,61 olarak gerçekleşmiştir. Tüm bu ülkelerin değerleri dünya ortalamasının altında yer almıştır. 2008 yılına gelindiğinde krizin etkisiyle özellikle gelişmiş ülkelerin DYS/GSYİH payında önemli düşüşler görülürken, bazı ülkelerin 2007 yılı oranlarını koruduğu görülmektedir. 2008 yılında DYS yatırımlarının GSYİH içindeki payı % 2,88’e gerilerken, bu oran yüksek gelirli OECD ülkelerinde % 2,67’ye gerilemiştir. Ayrıca orta alt gelirli ülkelerde DYS/GSYİH oranı % 3,95 iken, orta üst gelirli ülkelerde % 3,39 ve düşük gelirli ülkelerde % 3,61 oranında seyretmiştir. Yüksek gelirli ülkeler ve yüksek gelirli OECD ülkeleri, 2008 yılında DYS yatırımlarının oransal büyüklüğü açısından dünya ortalamasının altında kalan ülkeler olurken, orta alt gelirli ülkeler, orta üst gelirli ülkeler ve düşük gelirli ülkeler ise dünya ortalamasının üstünde seyreden ülkeler olmuştur.

İstihdamın nüfusa oranına bakıldığında ise 1991 yılında yüksek gelirli ülkeler % 55,01, yüksek gelirli OECD ülkeleri % 55,05 ve düşük gelirli ülkeler % 53,32 pay ile dünya ortalamasının altında kalırken, orta alt gelirli ülkeler % 71,16 ve orta üst gelirli ülkeler % 65,11 ile dünya ortalamasının üstünde kalan ülkeler olduğu görülmektedir. 2008 yılına gelindiğinde ise yüksek gelirli ülkeler, yüksek gelirli OECD ülkeleri, orta üst gelirli ülkeler ve düşük gelirli ülkelerin istihdam/nüfus oranında 2007 yılına göre çok küçük oranlarda düşüşler görülürken, orta alt gelirli ülkelerin istihdam/nüfus oranında çok küçük bir artış görülmüştür. 2008 yılında yüksek gelirli ülkeler % 54,64, yüksek gelirli OECD ülkeleri % 54,60 ve düşük gelirli ülkeler % 55,50 istihdam/nüfus oranı ile dünya ortalamasının altında kalırken, orta alt gelirli ülkeler % 70,35 ve orta üst gelirli ülkeler % 61,90 istihdam/nüfus oranı ile dünya ortalamasının üzerinde kalan ülkeler olduğu görülmüştür.

3.2. Veri Seti ve Metodoloji

Bu çalışmada GOÜ'lerde DYS yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisini belirlemek amacı ile panel veri nedensellik, dinamik panel nedensellik ve panel veri eş bütünleşme testlerinin uygulanması tercih edilmiştir. Verilerin tamamı World Bank'dan temin edilmiş ve çalışmada yapılan analizler için Eviews-6 ekonometrik paket programından yararlanılmıştır. Çalışmada 1991-2008 dönemi baz alınarak yıllık verilere yer verilmiş ve GOÜ'leri temsilen 27 ülke ele alınmıştır. Bu ülkeler, Dünya Bankası'nın yaptığı sınıflamada üst-orta gelirli ülkeler olup, Tablo 7'de sıralanmıştır. DYS ile istihdam arası ilişkilerin test edilmesinde üst-orta gelirli ülkelere yer verilmesi, bu ülkelerin sanayileşme yolunda ilerleyen ülkeler olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 7: Araştırma Kapsamındaki Ülkeler

Arnavutluk	Makedonya
Arjantin	Malezya
Azerbaycan	Mauritius
Beyaz Rusya	Meksika
Brezilya	Namibya
Bulgaristan	Panama
Şili	Peru
Kolombiya	Romanya
Kosta Rika	Rusya Federasyonu
Dominik Cumhuriyeti	Güney Afrika
Fiji	Türkiye
Jamaika	Uruguay
Kazakistan	Venezuela
Litvanya	

GOÜ'lerde DYS yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisini analiz etmek amacı ile GSYİH içinde DYS yatırımlarının payı (LFDIP), nüfus içinde istihdamın payı (LISTP), DYS yatırımları (LFDIIN) ve istihdam (LIST) değişkenleri ele alınmış ve logaritmik değerlerle çalışılmıştır.

3.3. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Katsayıları

27 GOÜ'nün verilerinden hareketle hesaplanan tanımlayıcı istatistikler Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	FDIP	ISTP	FDIIN	IST
Ortalama	3.786	53.010	3500000000	16253424
Medyan	2.836	54.100	905000000	5514954
Maksimum	45.150	68.800	75000000000	123000000
Minimum	-14.369	31.800	- 4750000000	390527
Standart Sapma	4.642	6.947	7250000000	25160411
Gözlem Sayısı	473	473	473	473

Not: FDIP (DYS/GSYİH), ISTP (İstihdam/Nüfus), FDIIN (DYS), IST (İstihdam)

Tablo 8'deki verilere göre üst orta gelirli ülkelerde yapılan DYS yatırımlarının bu ülkelerin GSYİH'si içinde, 1991-2008 döneminde ortalama olarak % 3,8'lik bir paya sahip olduğu görülür. Bu dönem içinde % 45 gibi DYS yatırımlarının GSYİH içindeki payı ile 2003 yılında Azerbaycan en yüksek paya sahip ülke iken, 2007 yılında Azerbaycan -% 14,4 pay ile DYS çıkışına sahne olmuş bir ülkedir. Öte yandan 1991-2008 döneminde bu ülkelere yıllık ortalama olarak 3,5 Milyar \$'lık DYS girişi olmuş iken, 75 Milyar \$'lık DYS girişi ile Rusya Federasyonu 2008 yılında en fazla DYS çeken ülke olmuştur. 2007 yılında ise Azerbaycan'dan 4,7 Milyar \$'lık DYS çıkışı yaşanmıştır.

Ele alınan ülke grubunda istihdamın nüfusa oranı, 1991-2008 döneminde ortalama olarak % 53 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında Peru % 68,8 ile en yüksek istihdamı gerçekleştiren ülke iken, 2004 yılında Makedonya % 31,8'lik bir istihdam payı ile en yüksek işsizlik sorunu yaşayan ülke olmuştur. Diğer taraftan üst orta gelirli ülkelerde istihdam miktarı 1991-2008 döneminde ortalama olarak 16,2 milyon kişi iken, 2008 yılında Brezilya yaklaşık 123 milyon kişilik istihdam ile en yüksek istihdam miktarına sahip ülkedir. 1991 yılında Fiji ekonomisi 390 bin kişi ile en düşük istihdam miktarına sahip ülke olmuştur.

Tablo 9, değişkenler arası ikili ilişkileri veren korelasyon katsayılarını göstermektedir.

Tablo 9: Değişkenlere Ait Korelasyon Matrisi

Değişkenler	LFDIP	LISTP	LIST	LFDIIN
LFDIP	1.000			
LISTP	0.142	1.000		
LIST	-0.110	0.306	1.000	
LFDIIN	0.527	0.276	0.729	1.000

Tablo 9’da DYS yatırımlarının GSYİH içindeki payı ile istihdamın toplam nüfus içindeki payı arasında pozitif bir korelasyon ilişkisi olduğu görülür. Aynı şekilde DYS girişleri ile istihdam miktarı arasında oldukça yüksek bir korelasyon olduğu da dikkatleri çekmektedir. Dolayısıyla bu korelasyon katsayıları GOÜ’lerde DYS girişleri ile istihdam arasında pozitif bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir.

3.4. Analiz ve Ampirik Bulgular

Bu kısımda GOÜ’lerde DYS yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisini belirlemek amacı ile ekonometrik analizlere başvurulmuştur. Öncelikle değişkenlerin durağanlığını belirlemek amacı ile Birim Kök sınamaları yapılmış ve serilerin durağan olup olmadıkları tespit edilmiştir. Çalışmanın ilerleyen kısmında ise DYS yatırımları ve istihdam arasındaki nedensel ilişkilerin boyutunun tespiti için daha eski bir yöntem olan Granger nedensellik testi yanında dinamik panel veri nedensellik analizlerine de yer verilmiştir. Çalışmada son olarak değişkenler arası uzun dönemli ilişkinin varlığını belirlemek için Pedroni eş bütünleşme tekniğine başvurulmuştur.

3.4.1. Birim Kök Testi

Kurulan ekonometrik modellerde, analizi yapılan seri durağan değilse sonuçlar gerçek ilişkiyi yansıtmaz. Bu nedenle, yapılan çalışmanın anlamlı sonuçlar vermesi amacı ile ilk aşamada serilerin durağan olup olmadıkları Birim Kök testi ile belirlenmiştir. Durağanlık tespiti için çalışmada ele alınan Levin, Lin&Chu, Breitung, Im, Pesaran ve Shin, ADF-Fisher ve PP-Fisher yöntemleri sonuçlarında elde edilen olasılık değerlerinin % 10’un altında olması durumunda serinin birim kök içermediği yani seviyesinde durağan olduğu, % 10’un üstünde olması durumunda ise birim kök içerdiği yani serinin durağan

olmadığı sonucuna varılır. Değişkenlerin panel veri Birim Kök durağanlık sınaama sonuçları, Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: Değişkenlere Ait Durağanlık Sınama Sonuçları (Sabitli ve Trendli)

Değişkenler	LFDIP		LISTP		LFDIIN		LIST	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Levin, Lin & Chu t*	-15,582	0,000	-3,224	0,001	-12,361	0,000	-2,770	0,003
Breitung t-stat	-3,999	0,000	-0,079	0,468	-4,149	0,000	0,587	0,721
Im, Pesaran and Shin W-stat	-7,520	0,000	-3,037	0,001	-6,017	0,000	-1,529	0,063
ADF - Fisher Chi-square	134,419	0,000	90,789	0,001	114,900	0,000	73,374	0,041
PP - Fisher Chi-square	123,694	0,000	87,632	0,003	109,109	0,000	71,163	0,059

Yapılan 5 farklı test sonucunda sadece LFDIP değişkeni bütün testlerde seviyesinde durağan iken, LISTP, LFDIIN ve LIST değişkenleri ise sadece Breitung testinde seviyesinde durağan olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla elde edilen bu sonuçlara göre ele alınan değişkenlerin tamamının birim kök içermediği ifade edilebilir.

3.4.2. Granger Nedensellik Testi

Çalışmada öncelikle daha eski bir yöntem olmakla birlikte popülerliğini yitirmeyen Granger nedensellik testine yer verilecektir. GOÜ'lerde DYS yatırımları ile istihdam arasındaki nedensellik ilişkilerinin tespitine yönelik olarak aşağıdaki eşitlik kullanılmıştır:

$$Y_{it} = \alpha_0 + \sum_{l=1}^m \alpha_{lt} Y_{it-l} + \sum_{l=1}^m \delta_{lt} X_{it-l} + e_{it} \quad (i=1, \dots, N; t=1, \dots, T \text{ ve } m=2) \quad (1)$$

Burada Y bağımlı değişkeni (DYS veya istihdam), X açıklayıcı değişkeni (DYS veya istihdam), i yatay kesit birimlerini, t zamanı ve m ise gecikme uzunluğunu ifade etmektedir.

Yukarıdaki eşitliğin tahmininden elde edilen bağımsız değişkene ait katsayılarla uyarlanan anlamlılık testi ile gerçekleştirilen Granger nedensellik test sonuçları, gecikme uzunluğunun 1 ve 2 olarak belirlenmesi neticesinde Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11: Granger Nedensellik Test Sonuçları

Sıfır Hipotezi	Gecikme Uzunluğu: 1			Gecikme Uzunluğu: 2		
	Gözlem	F İst.	Olasılık	Gözlem	F İst.	Olasılık
LISTP, LFDIP'nin Nedeni Değildir	431	1,206	0,273	399	0,002	0,998
LFDIP, LISTP'nin Nedeni Değildir		1,496	0,222		2,314	0,100
LIST, LFDIIN'nin Nedeni Değildir	431	25,732	0,000	399	11,214	0,000
LFDIIN, LIST'nin Nedeni Değildir		2,655	0,104		1,035	0,356

Granger nedensellik testi sonucunda 1. gecikme alındığında LIST’nin LFDIIN’nin nedeni olduğu, dolayısıyla istihdamın DYS yatırımlarına etkide bulunduğu gözlemlenmiştir. Gecikme uzunluğunun 2 olarak belirlenmesi durumunda ise LFDIP, LISTP’nin nedeni iken, LIST’den LFDIIN’ye doğru nedensellik olduğu görülmüştür. Elde edilen bu bulgu paylar cinsinden değişkenlerin kullanılması durumunda DYS yatırımlarının ele alınan ülke grubunda istihdamın önemli bir nedeni olduğuna işaret ettiğini göstermektedir. Ayrıca değişkenlerin seviye değerlerinin kullanılması durumunda ise istihdamdan DYS yatırımlarına doğru bir nedensellik söz konusudur.

Öte yanda çalışmada değişkenler arası nedensellik ilişkilerini ortaya koymak için Holtz-Eakin, Newey ve Rosen (1988) tarafından geliştirilen yöntemde de yer verilmiştir. Bu yöntemde Y bağımlı değişkeni ile X açıklayıcı değişkeni arasındaki nedensel ilişkiler, aşağıdaki şekilde tanımlanan bir eşitlikten hareketle elde edilemeye çalışılmıştır.

$$Y_{it} = \alpha_{0t} + \sum_{l=1}^m \alpha_{lt} Y_{it-l} + \sum_{l=1}^m \delta_{lt} X_{it-l} + \psi f_i + u_{it} \quad (i=1, \dots, N; t=1, \dots, T) \quad (2)$$

Eşitlik (2)’de, i, 1’den N’e kadar yatay-kesit birimleri ifade ederken, t 1’den T’ye kadar zaman boyutunu vermektedir. Son olarak bu eşitlikteki f_i , yatay-kesit birimlere özgü zaman-değişmez etkileri göstermektedir. Eşitlik (2)’deki yatay-kesit birimlere ait sabit

etkileri (f_i) ortadan kaldırmak için, bu eşitliğin her iki tarafının farkı alınarak dinamik bir yapı kazandırılmış ve Eşitlik (3)'e ulaşılmıştır:

$$\Delta Y_{it} = \sum_{l=1}^m \alpha_l \Delta Y_{it-l} + \sum_{l=1}^m \delta_l \Delta X_{it-l} + \Delta u_{it} \quad (3)$$

Eşitlik (3)'de ΔY_{it-l} , Δu_{it} ile ilişkili olduğu için araç değişkenlerin kullanılması gerekmektedir. Böylece araç değişkenleri içeren Eşitlik (3), Arellano ve Bond (1991) takip edilerek GMM yöntemi ile tahmin edilecektir. GMM ile tahmin edilen bağımsız değişkene ait katsayılara uygulanan Wald testi, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki nedensellik ilişkisini verecektir (Genç ve diğerleri, 2011: 101).

Tablo 12, Holtz-Eakin, Newey ve Rosen (1988) tarafından geliştirilen ve dinamik panel veri analizlerine dayanan nedensellik için tahmin edilen regresyon sonuçlarını ve bu tahmin katsayılarına uyarlanan Wald testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 12: Dinamik Panel Nedensellik Testi

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken							
	Δ LISTP		Δ LFDIP		Δ LIST		Δ LFDIIN	
	Katsayılar	Olasılık	Katsayılar	Olasılık	Katsayılar	Olasılık	Katsayılar	Olasılık
Δ LFDIP(-1) / Δ LFDIIN(-1)	-0.001	0.595	0.544	0.000	-0.001	0.745	0.678	0.000
Δ LFDIP(-2) / Δ LFDIIN(-2)	-0.004	0.001	0.090	0.177	-0.004	0.001	0.079	0.215
Δ LISTP(-1) / Δ LIST(-1)	0.942	0.019	-9.386	0.513	1.034	0.000	0.388	0.935
Δ LISTP(-2) / Δ LIST(-2)	-0.048	0.522	1.775	0.353	-0.074	0.411	0.301	0.891
Wald Testi	5.605	0.004	0.480	0.619	6.696	0.001	0.052	0.949
Sargan Testi (Olasılık)	0.599		0.793		0.188		0.609	

Bu yöntemde tahmin katsayılarına uyarlanan Wald testi sonucu, istatistiki olarak anlamlı ise (% 10'dan düşük) iki değişken arasında nedensel ilişkinin bulunduğu yorumu yapılır. Yapılan analizlerde LIFDP'nin LISTP'nin bir nedeni olduğu bulunmuşken,

LISTP'den LFDIP'ye doğru nedensellik yakalanamamıştır. Dolayısıyla bu sonuca göre GOÜ'lerde DYS'lerin GSYİH içindeki değişimleri, GOÜ'lerin istihdam/nüfus oranını etkilemektedir. Öte yandan DYS yatırımları ile istihdamın seviye değerlerinin kullanıldığı analizlerde buna benzer sonuçlar elde edilmiştir. Daha başka bir ifadeyle GOÜ'lerde DYS'lerden istihdama doğru tek yönlü bir nedensellik vardır. GOÜ'lerdeki DYS yatırımlarındaki değişimler istihdamdaki değişimlere neden olmaktadır.

Sargan testi sonucunun ise % 10'un üstünde olması kullanılan araç değişkenlerin anlamlı olduğunu ifade eder. Uygulamada tüm modeldeki araç değişkenler anlamlı bulunmuştur.

3.4.3. Pedroni Eş Bütünleşme Testi

Bu kısımda uzun dönemli ilişkilerin varlığı, Pedroni eş bütünleşme testi ile araştırılmıştır. Engle-Granger eş bütünleşme testi, I(1)'deki (birinci farklarda) değişkenleri kullanarak yapılan sahte regresyon artıklarının incelenmesine dayalı bir testtir. Eğer değişkenler eş bütünleşik ise artıkların seviyesinde durağan (I(0)) olması gerekir. Pedroni (1999: 656); Engle-Granger eş bütünleşme testinin, panel veri içerikli testlerin çatısını oluşturduğunu ifade etmektedir. Pedroni, aşağıdaki eşitliği tahmin ederek artıkları elde etmiştir.

$$Y_{it} = \alpha_i + \delta_i + \beta_{1i}X_{1i,t} + \beta_{2i}X_{2i,t} + \dots + \beta_{Mi}X_{Mi,t} + e_{i,t} \quad (4)$$

Yukarıdaki eşitlikte, Y, bağımlı değişkeni, X açıklayıcı değişkeni, i, yatay kesit birimlerini, t, zamanı, N, verideki bireysel üyelerin sayısını, M, regresyon değişkenlerinin sayısını ifade etmektedir. Ayrıca α_i , sabit etki değişkenini veya ülke özel etkileri ifade ederken, δ_i , ise paneldeki ülkelere özgü deterministik zaman trendini göstermektedir.

Eş bütünleşmenin olmadığı sıfır (boş) hipotezi altında, artıklar ($e_{i,t}$), I(1) olacaktır. Burada kullanılacak yöntem, öncelikle Eşitlik (4)'den artıkların elde edilmesidir. Daha sonra aşağıdaki regresyon eşitlikleri koşullararak, herbir kesit için artıkların I(1) olup olmadıkları test edilir.

$$e_{it} = \rho_i e_{it-1} + u_{it} \quad (5)$$

veya

$$e_{it} = \rho_i e_{it-1} + \sum_{j=1}^{\rho_i} \psi_{ij} \Delta e_{it-j} + v_{it} \quad (6)$$

Pedroni eş bütünleşme testi, eş bütünleşmenin olmadığı sıfır hipotezini test etmek için yapılan çeşitli istatistikleri ele alan bir yöntemdir. Bu yöntemde iki alternatif hipotez vardır. Bunlardan birincisi tüm yatay kesit birimler için homojenlik alternatifi ($\rho_i = \rho < 1$) ve ikincisi ise tüm yatay kesit birimler için heterojenlik alternatifidir ($\rho_i < 1$).

Tablo 13’de Pedroni eş bütünleşme testinin sonuçları verilmektedir.

Tablo 13: Pedroni Eş bütünleşme Test Sonuçları

Değişkenler	LFDIP ve LISTP		LFDIIN ve LIST	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Panel v-Statistic	-1,984	0,976	-1,638	0,949
Panel rho-Statistic	1,720	0,957	1,370	0,915
Panel PP-Statistic	-6,797	0,000	-7,589	0,000
Panel ADF-Statistic	-8,156	0,000	-8,792	0,000
Group rho-Statistic	4,084	1,000	3,895	1,000
Group PP-Statistic	-5,071	0,000	-5,117	0,000
Group ADF-Statistic	-6,749	0,000	-6,652	0,000

Yapılan Pedroni eş bütünleşme testi sonucunda LFDIP ile LISTP ve LFDIIN ile LIST arasında Panel v-Statistic, Panel rho-Statistic, Group rho-Statistic olmak üzere 3 testin sonucu eş bütünleşik bulunmazken, diğer 4 testin sonucu değişkenlerin eş bütünleşik olduklarını göstermektedir. Uygulanan 7 testin 4’ü eş bütünleşik bulunduğu için uzun dönemde DYS yatırımları ve istihdam arasında zayıf olsa da eş bütünleşik bir ilişki olduğu yorumunda bulunulabilir. Bu bulguya göre DYS yatırımları ile GOÜ’lerin istihdamı uzun

dönemde birlikte hareket etmektedirler. Daha açık bir ifadeyle GOÜ'lerde uzun dönemde istihdamdaki gelişmeler, bu ülkelere yönelen DYS yatırımlarından bağımsız düşünülemez.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Ekonomik küreselleşme ile birlikte günümüzde uluslararası piyasalar arasındaki farklar giderek yok olmaya başlamış ve sermayenin hareketliliği artmıştır. Bu bağlamda doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkeler açısından giderek önem kazanmaya başlamıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkelerdeki mevcut sermaye açığını kapatmak ve/veya üretim faktörlerini daha etkin kullanabilmek için bir avantaj olarak görülmüş ve uluslararası rekabet bu görüş ışığında hız kazanmaya başlamıştır.

Günümüzün rekabetçi dünya ekonomisi içinde kendine yer arayan yatırımcılar, büyümek için öncelikle doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapmak amacıyla piyasa araştırması yapmaktadırlar. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, piyasa büyüklüğü yüksek, işgücü maliyetleri düşük, işgücü verimliliği yüksek, ticari engelleri sınırlı, fiyat düzeyi istikrarlı, dışa açıklık seviyesi yüksek, döviz kuru belirsizlikleri düşük, yabancılara yönelik avantajlı vergi politikası ve teşvikler sunan, ekonomik entegrasyonlara üye, siyasi istikrara ve kısa süreli idari işlemlere sahip ülkelere yönelik tercihleri daha fazla ön plana çıkmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, uygun gördükleri ülkelere ortak girişim, yap-işlet-devret modeli, montaj sanayi, şirket satın alma ve birleşmeleri, özelleştirme, yeşil alan ve kahverengi alan yatırımları gibi çeşitli şekillerde girebilmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ev sahibi ülkeye girdiğinde birtakım ekonomik gelişmelere zemin hazırlayabilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ev sahibi ülkenin milli gelirini artırmak, teknoloji seviyesini yükseltmek, ödemeler dengesi açıklarını kapatmak, istihdam açığını azaltmak ve ekonomik büyümeyi sağlayabilmek gibi avantajlarla ev sahibi ülke açısından önem taşımaktadır. Buna rağmen doğrudan yabancı sermaye yatırımları yurt içi yatırımları azaltmak, dışlama etkisi yaratmak, ekonomide düal bir yapıya neden olmak ve yabancı denetimi artırmak, ödemeler bilançosu açıklarını artırmak, transfer fiyatlandırması, dış ticaret kısıtlarının aşılması ile sosyal, politik ve kültürel sorunlar yaratarak ev sahibi ülke üzerinde negatif etkilere de neden olabilmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülke istihdamı üzerindeki olası etkilerine bakıldığında ise, bu etkinin gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının miktarına, türüne, geldiği sektöre ve geliş amacına göre farklılaştığı görülür. Düşük miktarlarda gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdamı azaltıcı etkisinin önemli boyutlara ulaşması beklenmezken, yüksek miktarlarda gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam artırıcı etkisinin daha yüksek olması beklenir. Aynı şekilde şirket satın alma ve birleşmeleri, özelleştirme, ortak girişim şeklinde gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının üretim kapasitesinde bir artışa gidilmediği müddetçe istihdam üzerindeki katkısının nötr olacağı hatta negatif olabileceği düşünülürken, yeşil alan yatırımları şeklinde gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının en fazla istihdam katkısı olan yatırım türü olduğu düşünülmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları yöneldiği sektör açısından ele alındığında ise emek-yoğun sektörlere yönelen yabancı sermayenin istihdam artırıcı etkisinin teknoloji-yoğun sektörlere yönelen yabancı sermayeden daha fazla istihdam seviyesine katkı sağladığı belirtilmektedir. Ayrıca doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisi geliş amacına göre de farklılaşmaktadır. Doğal kaynak hedefli ve piyasa hedefli doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisinin etkinlik hedefli doğrudan yabancı yatırımlardan daha yüksek olduğu ifade edilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkilerine yönelik yapılan literatür çalışmalarına bakıldığında ise çalışmaların çoğunluğunu panel veri analizleri olmak üzere, yatay kesit analizleri ve zaman serileri analizlerinden oluştuğu görülmektedir. Analiz sonuçları çalışmanın yapıldığı ülkeye göre farklılaşmakla birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkilerine yönelik ortak bir yargıya varılamadığı görülmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının düşük tasarruf ve yatırım döngüsü içerisinde olan ve uluslararası sermaye hareketlerine kapılarını açarak ekonomik kalkınma amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan gelişmekte olan ülkelerin istihdam seviyeleri üzerinde etkilerinin olması beklenir. Dolayısıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelişmekte olan ülkeler açısından istihdam üzerindeki etkileri nedeniyle önem arz etmektedir. Bu çalışmada gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla 27 gelişmekte olan ülke için 1991-2008 dönemi

baz alınarak panel veri analizleri yapılmıştır. Çalışmada panel veri Granger nedensellik testi yanında dinamik panel nedensellik ve Pedroni eş bütünleşme tekniğine de yer verilmiştir. Granger nedensellik testleri gecikme uzunluğunun 1 alınması durumunda doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile istihdam arasında nedensel bir ilişkinin olmadığını ortaya koyarken, gecikme uzunluğu 2 alındığında ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYİH içindeki payından (LFDIP), istihdamın nüfusa oranı (LISTP) değerlerine doğru nedensel bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Diğer taraftan dinamik panel veri nedensellik testi sonuçları ise gerek doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYİH içindeki payından istihdamın nüfus içindeki payına gerekse doğrudan yabancı sermaye girişlerinden istihdam miktarına doğru tek yönlü nedensel bir ilişkiyi işaret etmektedir. Dolayısıyla bu bulgular, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkelerin istihdamında önemli bir belirleyici olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Son olarak çalışmada değişkenler arası uzun dönemli ilişkileri belirlemek için yapılan Pedroni eş bütünleşme testi, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile istihdamın birlikte hareket ettiklerini göstermektedir. Böylece gelişmekte olan ülkelerin istihdamının bu ülkelerdeki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla ilişkili olduğu ifade edilebilir.

Çalışmada yapılan nedensellik ve eş-bütünleşme analizleri vasıtasıyla elde edilen bu bulgular, gelişmekte olan ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımları ile istihdam arasında kısa ve uzun vadeli ilişkilere işaret etmektedir. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerdeki istihdamın tek belirleyicisi yabancı yatırımların olmadığı unutulmamalıdır. İstihdama etki eden diğer birçok unsuru (örneğin yurtiçi yatırımlar, dış ticaret, eğitim ve istihdam artırıcı hükümet politikalarını) da ele alan çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Açıkgöz, Ersin (2006), **Uluslararası Sermaye Hareketleri Faiz İlişkisi: Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ajaga, Elias ve Nunnenkamp, Peter (2008), “Inward FDI, Value Added and Employment in US States: A Panel Cointegration Approach”, Kiel Institute for the World Economy, Kiel Working Paper No: 1420.
- Akdiş, Muhammet (2004), “Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Yol Açtığı Finansal Krizler ve Bu Krizleri Önlemede Kullanılabilecek Araçlar: Tobin Vergisi”, **Active Dergisi**, (36), 1-16
- Akdoğan, Derya Melek (2007), **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam ve Ücretler Üzerindeki Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktan, Coşkun Can ve Vural, İstiklal Yaşar (2006), “Çokuluslu Şirketler Global Sermaye ve Global Yatırımlar”, <http://www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktan-makale.pdf> (23.01.2011).
- Aktar, İsmail ve Öztürk, Latif (2009), “Can Unemployment be Cured by Growth and Foreign Direct Investment in Turkey?”, **International Research Journal of Finance and Economics**, Issue 27, 203-211.
- Alagöz, Mehmet ve diğerleri (2008), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 7(1), 79-89.
- Alpar, Cem (1978), **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, 2. Baskı, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın No: 124.

Ateş, Mehmet (2006), **Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam Üzerindeki Olası Etkileri: Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ateş, Mehmet Ali (2008), **Türkiye’de Özelleştirme Sürecinde İstihdam ve İşsizlik Sorunu**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Batmaz, Nihat ve Tekeli, Sevinç (2009), **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Türkiye Örneği (1996-2006)**, Denizli: Ekin Yayınevi.

Bilgili, Faik ve diğerleri (2007), “Büyüme, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Yurtiçi Yatırımlar Arasındaki Etkileşim”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2 (23), 127-151.

Büyükkarabacak, Mert (2006), **Dünya’da ve Türkiye’de Serbest Bölgelerde Çalışma İlişkileri ve Bir Uygulama**, Yayınlanmamış Yüksel Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Candemir, Aykan (2006), **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama Cilt-I**, İstanbul: Yased Yayınları.

————— (2009), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler”, **Ege Akademik Bakış**, 9 (2), 659-675.

Cem, Orhan ve diğerleri (t.y), “Birleşme ve Satın Alma İşlemleri Şirket Değerlemeleri”, <http://www.vergiportali.com/doc/21122006BIRLESME.pdf> (10.02.2011).

Cengiz, Emrah ve diğerleri (2007), **Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejileri**, 2. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

Cömert, Faruk (2000), “İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye”, **Hazine Dergisi**, (13), 1-27.

Chudnovsky ve diğeri (t.y.), “The Impact of FDI on Growth, Employment and Inequality: the Argentine Experience”, <http://economics.ca/2009/papers/0630.pdf> (7.4.2011).

Craigwell, Roland (2006), “Foreign Direct Investment and Employment in the English and Dutch-Speaking Caribbean”, International Labour Organization Subregional Office for the Caribbean, http://www.ilocarib.org.tt/cef/background%20papers/FDI_.pdf (5.4.10.2011).

Çeken, Hüseyin (2003), **Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi**, İstanbul-Sakarya: Değişim Yayınları.

Çeştepe, Hamza ve Tüylüoğlu, Şevket (2006), “Yabancı Doğrudan Yatırımlar Yoluyla Teknoloji Transferi: İrlanda Örneğinden Türkiye İçin Dersler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 61 (2), 45-62.

Çinko, Levent (2009), “Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Etkileri”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 26 (1), 117-131.

Demirel, Onur (2006), **Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyümeye Etkileri ve Türkiye Uygulaması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demirtaş, Emine (2006), **Türkiye’de Vergisel Açılan Serbest Bölgeler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Devlet Planlama Teşkilatı (2000), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT: 2514-ÖİK:532

Dunning, John H. (1994), “Re-evaluating the Benefits of Foreign Direct Investment”, http://www.unctad.org/en/docs/iteiitv3n1a3_en.pdf (8.03.2011).

Dura, Cihan (2009), “Yabancı Sermayenin Sakıncalarına Yeni Kanıtlar-I”, <http://www.biroybil.com/showthread.php?11196-Yabanc%FD-Sermayenin-sak %F Dn calar % FDna -yeni-kan%FDtlar> (7.03.2011).

Duyar, Kıvanç (2010), “Yap-İşlet-Devret Modeli’nin Avantajı ve Dezavantajı”, <http://www.stratejikboyut.com/haber/yap-islet-devret-modelinin-avantajı-ve-dezavantajı--31352.html> (1.2.2011).

Düzenli, Celal (2006), **Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri: Serbest Bölgeler Açısından Bir Analiz**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Elbir, Cafer (2010), **Yabancı Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Emsen, Selçuk ve Değer, M. Kemal (2005), **Geçiş Ekonomileri ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermayenin Dinamikleri**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ofset Tesisleri.

Erçakar, Mehmet Emin (2004), “OECD Ülkelerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Belirleyici Faktörler”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 23 (1), 19-38.

Erdil, Begüm (2007), **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye’de 1990 Sonrası Dönemde İstihdama Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdoğan, Engin ve Ener, Meliha (2005), **Küresel Pazarların Ekonomik Üsleri Serbest Bölgeler Teori, Uygulama ve Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye’deki Gelişimi**, 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları.

Erk, Metin (2007), **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye’de İstihdam Politikaları Üzerine Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Falk, Martin ve Wolfmayri Yvonne (2006), “Austrian FDI in Central-Eastern Europe and Employment in the Home Market”, **Austrian Institute of Economic Research WIFO**, <http://www.etsg.org/ETSG2006/papers/falkpdf.pdf> (5.4.2011).

Federico, Stefano ve Gaetano, Alfredo Minerva (2007), “Outward FDI and Local Employment Growth in Italy”, http://www.bancaditalia.it/publicazioni/econo/temidi/td07/td613_07/td613/tema_613.pdf (6.4.2011).

Fu, Xiaolan ve Balasubramanyam, V.N. (2005), “Export, Foreign Direct Investment and Employment: The Case of China”, http://cms.sem.tsinghua.edu.cn/semcms/res_base/semcms_com_www/upload/home/store/2008/9/25/3169.pdf (7.4.2011).

Genç, Murat Can ve diğerleri, “Human Capital and Export: Panel Data Causality Analysis on Provinces in Turkey”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, 26(299), 91-105.

Ghavidel, Saleh (2008), “Spillover Effect of the Foreign Direct Investment on Employment Level of the Service Sector Iran”, <http://dspace-unipr.cilea.it/bitstream/1889/885/1/ghavedel.pdf> (7.4.2011).

Görmezöz, Kısbes Kılıç (2007), **Türkiye’ye Doğrudan Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri**, Uzmanlık Tezi, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.

Göz, Devlet (2009), **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Günaydı, Ahmet Cüneyt (2007), **Çokuluslu Şirketler ve İstihdam**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gürak, H. (2008), “Küresel Teknoloji Transferi ve Örtülü Maliyetler”, http://www.hasmendi.net/makale_gurak/Teknoloji_transferi_maliyeti.pdf (7.3.2011).

Güven, Yılmaz (2007), **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Gelişme Yolunda Ülke Ekonomileri Üzerine Etkileri: Türkiye İçin Amprik Bulgular ve Değerlendirilmesi**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

————— (2008), “1980 Sonrası Dönemde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Analizi ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi” **Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 3 (1), 75-97.

Hisarcıklılar, Mehmet ve diğerleri (2009), “Can FDI A Panacea For Unemployment?: The Turkish Case”, <http://www.esam.itu.edu.tr/NottinghamWorkshopPapers/Hisarciklil-Karakas-Asici-NW.pdf> (8.4.2011).

Işık, Hüseyin (2005), “Çok Uluslu Şirketlerde Örtülü Kazanç ve Örtülü Sermaye Uluslar arası Düzenlemeler ve Uygulamalar ile Türk Vergi Sisteminin Karşılaştırılması ve Öneriler”, **T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı**, Yayın No: 370, 1-367.

İnal, Ender (2010), **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları'nın Etkinliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnan, Derya (2007), **Türkiye'deki Serbest Bölgelerde İhracata Yönelik Üretimin Rekabet Avantajları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Jayaraman, T.K. ve Singh, Baljeet (2007), “Foreign Direct Investment and Employment Creation in Pasific Island Countries: An Emprical Study of Fiji”, **Asia-Pasific Research and Training Network on Trade**, Working Paper Series, No. 35.

Jude, Cristina ve Silaghi, Monica Ioana Pop Silaghi (1998), “Foreign Direct Investment, Employment Creation and Economic Growth in CEE Countries. An Open Issue”, <http://www.wseas.us/e-library/conferences/2010/Tenerife/DEEE/DEEE-59.pdf> (27.3.2011).

Kar, Muhsin ve Tatlısöz, Fatma (2008), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi”, **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 10 (14), 436-458.

Karagöz, Kadir (2007), “Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdama Etkisi: Türkiye Örneği”, **8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi**, 1-9.

Karlsson, Sune ve diğerleri (2007), “FDI and Creation in China”, The International Centre for the Study of East Asian Development, Kitakyushu, IFN Working Paper Series Vol. 2007-24.

Karluk, Rıdvan (2001), “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı”, [http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/ turk yabsermyat.doc](http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/turk_yabsermyat.doc) (20.01.2011).

————— (2002), **Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika**, 6. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları

Kökçü, Havva Berrin (2007), **Doğrudan Yabancı Yatırımın Büyümeye Etkisi ve Türkiye Uygulaması (1987-2006)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kurdoğlu, Çelik (1982), **Üretimin Uluslararasılaşması ve Teknolojik Gelişme**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

- Kurtaran, Ahmet (2007), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Kararları ve Belirleyicileri”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10 (2), 367-382.
- Lipsey, Robert E. ve Sjöholm, Fredric (2005), “The Impact of Inward FDI on Host Countries: Why Such Different Answers?”, Theodore H. Ve diğerleri (Ed.), **Does Foreign Direct Investment Promote Development?**, (281-313), Washington: Valeria Norville, Director of Publications and Web Development.
- Lipsey, Robert E. ve diğerleri (2010), “Foreign Ownership and Employment Growth Indonesian Manufacturing”, **National Bureau of Economic Research (NBER)**, Working Paper 15936.
- Masso, Jaan ve diğerleri (2007), “The Impact of Outward FDI on Home-Country Employment in a Low-Cost Transition Economy”, University of Tartu Faculty of Economics and Business Administration, [http:// www.mtk.ut. ee/orb.aw/class= file/ action=preview/id=240700/febawb52.pdf](http://www.mtk.ut.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=240700/febawb52.pdf) (8.4.2011).
- Massoud, Nada (2008), “Assessing the Employment Effect of FDI Inflows to Egypt: Does the Mode of Entry Matter?”, International Conference on “The Unemployment Crisis in the Arab Countries”, http://www.arab-api.org/conf_0308/p12.pdf (11.4.2011).
- Moran, Theodore H. (2005), “How Does FDI Affect Host Country Development? Using Industry Case Studies to Make Reliable Generalizations”, Moran, Theodore H. ve diğerleri (Ed.), **Does Foreign Direct Investment Promote Development?**, (23-43), Washington: Valeria Norville, Director of Publications and Web Development.
- Nunnenkamp, Peter ve diğerleri (2007), “FDI in Mexico: An Empirical Assessment of Employment Effects”, Kiel Institute for the World Economy, Kiel Working Paper No: 1328.
- Orhan, Ayhan (2003), “Serbest Bölgelerin Sağladığı Avantajlar: KOSBAŞ Örneği”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1(5), 117-131.

- Osmanov, Khagani (2008), **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Makroekonomik Etkileri – Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcan, Tahir (2002), “Yap İşlet Devret Modelleri ve Vergisel Problemleri”, http://www.makalem.com/Search/ArticleDetails.asp?bWhere=true&nARTICLE_id=2018 (2.2.2011).
- Paslı, Gökşen (2011), **Dünya’da Yabancı Sermaye Hareketlerinin Analizi, Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerindeki Etkileri ve Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pedroni, Peter (1999), “Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors” **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, Special Issue: 653-670.
- Pehlivan, Serdar ve Gökbunar, Ali Rıza (2010), “Ülkemizde Transfer Fiyatlandırmasının Yol Açtığı Tahmini Kurumlar Vergisi Kaybı”, **Yönetim ve Ekonomi**, 17 (1), 99-120.
- Peker, Osman ve Göçer, İsmet (2010), “Yabancı Doğrudan Yatırımların Türkiye’deki İşsizliğe Etkisi: Sınır Testi Yaklaşımı”, **Ege Akademik Bakış**, 10 (4), 1187-1194.
- Rizvi, Syed Zia Abbas ve Nishat, Mohammad (2009), “The Impact of Foreign Direct Investment on Employment Opportunities: Panel Data Analysis”, <http://www.pide.org.pk/psde/25/pdf/Day3/Syed%20Zia%20Abbas%20Rizvi.pdf> (5.4.2011).
- Sabır, Hasan (2002), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan Ülkelere Yönlendirici Politikalar”, <http://www.elelebizbize.com/e-kutuphane/hasansabir/dogrudanyabancisermayeyatirimleriniigelismekteolanulkelereyonlendiricipolitikalar.pdf> (6.3.2011).

Sağlamer, Erdem (2003), **Dolaylı Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dış Yatırımcıların Türk Sermaye Piyasasına Çekilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sevinecek, Didem Özal (2010), “**Türk Otomotiv Sektörünün Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Çekme Potansiyeli ve Rakip Ülkelerle Karşılaştırılması**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Seyidoğlu, Halil (2009), **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, 17. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Soydal, Haldun (2006), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Verimlilik Analizi: Otomotiv Sektörü Üzerine Bir Uygulama”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (16), 577-587.

Şen, Ali ve Karagöz, Murat (2005), “Türkiye’deki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Büyüme ve İhracata Etkisi”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, 50. Kitap, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş’a Armağan Özel Sayısı, 1063-1076.

Şen, Ali ve Saray, M. Ozan (2010), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Etkisi: Panel Veri Analizi”, **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Prof Dr. Aleaddin YAVAŞÇA Özel Sayısı, 22-30

Şimşek, Mevlüdiye ve Behdioğlu, Sema (2006), “Türkiye’de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Uygulamalı Bir Çalışma”, **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 20 (2), 47-65.

Tomak, Doğukan (2006), **Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türkgenci, Gizem (t.y.), “Türkiye Serbest Bölgelerin Kalkınmaya Etkisi”, **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, (34), 49-57.

Ulaş, Dilber (2008), “AB’ye Yönelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu İşletmelerin Üretim Yeri Seçim Kararları”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 8(2), 77-95

UNCTAD (1999), **World Investment Report**, United Nations Conference on Trade and Development, New York.

UNCTAD, The World’s Top Non-Financial TNCs, Ranked by Foreign Assets, 2008^a, <http://www.unctad.org/templates/Download.asp?docid=13714&lang=1&intItemID=2443> (7.4.2011).

URL, “1980-2003 Döneminde Yabancı Sermayenin Türkiye’ye Gelişi ve Uygulanan Politikalar” (t.y.), http://www.akademiktisat.net/calisma/yabanci_sermaye/1980_2003_y_sermaye_fihan.htm, (7.12.2010).

URL, “Yeşil Alan Yatırımı” (t.y.), http://www.nedirnedemek.com/ye%C5%9Fil_alan_yat%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1_nedir, (11.2.2011).

URL, “Kahverengi Alan Yatırımı” (t.y.), http://www.nedirnedemek.com/kahverengi_alan_yat%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1_nedir, (11.2.1011).

Uzay, Nispet ve Tıraş, H. Hayrettin (2009), “Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkileri: Kayseri Serbest Bölgesi İçin Bir Uygulama”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1 (26), 247-277.

Ülgen, Gülden (2005), “Yabancı Sermayenin İstihdam Üzerine Etkileri”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 20 (1), 35-48.

Ürüt, Serap (2002), **İktisadi Kalkınmada Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Önemi ve Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Vergil, Hasan ve Ayaş, Necla (2009), “Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği”, **İktisat İşletme ve Finans**, 24 (275), 89-114.

YASED (2009), **UNCTAD 2009 Dünya Yatırım Raporu Sunumu**, <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/Yayinlar/Pages/RaporlarveYayinlar.aspx> (20.4.2011).

Yılmabaşar, Erkut (2010), “Neden Özelleştirme? Amaç Ne?”, <http://www.ortamgazetesi.com/index.php/lang/tr/cat/7/col/106/art/1882> (4.2.1011).

Yılmaz, Kamil (2007), “Türkiye İçin Doğrudan Yabancı Yatırım Stratejisine Doğru”, <http://www.yased.org.tr/webportal/Turkish/Yayinlar/Documents/DYYStrateji-TR.pdf> (20.01.2011).

Yorulmaz, Fatih (2006), **Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye Ekonomisine Etkileri (1990-2002)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yulu, Mehmet Salih (2007), **Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınmasında Çok Uluslu Şirketlerin Etkileri: Arjantin, Brezilya, Meksika ve Türkiye Örneği (1980-2005)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yücel, Fatih ve Akbay, Oktay Salih (2008), “Yabancı Doğrudan Yatırımlar Yoluyla Gelişmekte Olan Ülkelere Teknoloji Transferi ve Ekonomik Büyüme”, **Üniversite Sanayi İşbirliği Ulusal Kongresi (USİMP)**, <http://usimp.org/yedek/images/Oktay%20Salih%20Akbay.pdf> (8.3.2011).

ÖZGEÇMİŞ

Şifa Yaylı 16.06.1987 tarihinde Trabzon'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Trabzon'da tamamlayarak 2004 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Maliye Bölümünü kazanıp 2008 yılında buradan mezun oldu. 2008 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisat Tezli Yüksek Lisans Programını kazandı. Yaylı, şu anda Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisidir.

Şifa Yaylı, bekâr olup İngilizce bilmektedir.

